

SINTEF A10362

RAPPORT

Psykisk helse i skolen
Deskriptiv fremstilling av datamaterialet for
Effektevaluering av opplæringsprogrammene
Hva er det med Monica?, STEP – ungdom
møter ungdom og Venn 1.no
Delrapport B

Silje L. Kaspersen, Brita Bungum, Helle Wessel Andersson,
Johan Håkon Bjørngaard, Marian Ådnanes, Trond Buland

www.sintef.no

SINTEF Helsetjenesteforskning
Februar 2009

SINTEF Teknologi og samfunn

Helsetjenesteforskning

Postadresse: 7465 Trondheim

Besøksadresse:

Teknobyen innovasjonssenter

Abels gt 5

7030 Trondheim

Telefon: 73 59 03 00

Telefaks: 932 70 800

Foretaksregisteret: NO 948 007 029 MVA

TITTEL

Psykisk helse i skolen -

Deskriptiv fremstilling av datamaterialet for effektevaluering av opplæringsprogrammene *Hva er det med Monica?*, *STEP - ungdom møter ungdom* og *Venn1.no*

Delrapport B

FORFATTER(E)

Silje L Kaspersen, Brita Bungum, Helle Wessel Andersson, Johan Håkon Bjørngaard, Marian Ådnanes, Trond Buland

OPPDRAKSGIVER(E)

Helsedirektoratet

RAPPORTNR. SINTEF A10362	GRADERING Åpen	OPPDRAKSGIVERS REF. Anette Mjelde	
GRADER. DENNE SIDE Åpen	ISBN 978-82-14-04671-7	PROSJEKTNR. 78I09330	ANTALL SIDER OG BILAG 129 sider
ELEKTRONISK ARKIVKODE I:\ph\prosjekt\78I09330		PROSJEKTLEDER (NAVN, SIGN.) Helle Wessel Andersson	VERIFISERT AV (NAVN, SIGN.) Rolf W. Gråwe <i>Rolf W Gråwe</i>
ARKIVKODE E	DATO 01.03.09	GODKJENT AV (NAVN, STILLING, SIGN.) Britt Venner, forskningssjef	<i>Britt Venner</i>

SAMMENDRAG

Skolesatsningen *Psykisk helse i skolen* har som mål å gi elever økt kunnskap om psykisk helse, bedre kjennskap til det lokale hjelpeapparatet, samt hvordan ivareta egen og andres psykiske helse. Opplæringsprogrammene *Hva er det med Monica?*, *STEP - ungdom møter ungdom* og *Venn1.no* inngår som del av satsningen rettet mot elever i videregående skole.

I forbindelse med en effektevaluering av opplæringsprogrammene er det gjennomført flere delstudier. Disse omfatter blant annet spørreundersøkelser blant elever, lærere og skoleledelse, samt intervju med aktører i skolesatsningen, på nasjonalt, sentralt og lokalt nivå. Samlet sett utgjør dette et omfattende og rikt datagrunnlag. Materialet er egnet for å belyse en rekke aspekter relatert til ungdom og psykisk helse – også ut over det man har fokuset på i effektevalueringen.

Denne rapporten gir en deskriptiv presentasjon av dette datamaterialet, og utgis som et supplement til hovedrapport fra effektevalueringen av de tre opplæringsprogrammene.

STIKKORD	NORSK	ENGELSK
GRUPPE 1	Psykisk helse	Mental health
GRUPPE 2	Forebygging	Prevention
EGENVALGTE	Ungdommer	Adolescents
	Skolebaserte opplæringsprogram	Schoolbased mental health programmes

Forord

I forbindelse med en effektevaluering av opplæringsprogrammene *Hva er det med Monica?*, *STEP - ungdom møter ungdom* og *Venn1*, som inngår i skolesatsningen Psykisk helse i skolen, er det innhentet et omfattende datagrunnlag bestående av både kvantitative og kvalitative data. For å unngå at første delrapport i evalueringen blir for omfattende og uhandterlig, har vi valgt å splitte rapporten i to utgivelser. Delrapport A (hovedrapport) tar for seg analyser av problemstillingene, mens det i Delrapport B gis en deskriptiv framstilling av det datamaterialet som foreligger hittil i evalueringen.

Trondheim, mars 2009

Helle Wessel Andersson
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	5
Tabelloversikt	9
Figuroversikt	14
1 Innledning	17
1.1 Bakgrunn	17
1.2 Effektevaluering av opplæringsprogrammene	17
1.3 Rapportering fra evalueringen	18
2 Kjennetegn ved skolene som medvirker i undersøkelsen.....	19
2.1 Utvalget og analyser	19
2.2 Skolestørrelse	20
2.2.1 Omfang elever – og antall med rett til spesialundervisning og segregert tilbud.....	20
2.3 Personellressurser	21
2.3.1 Alderssammensetning lærere i undervisningsstillinger	21
2.4 Helsesøstertjenesten.....	22
2.4.1 Vurdering av tilgjengelighet til helsesøstertjenesten.....	22
2.5 PP-tjenesten	22
2.5.1 Organisering av PP- tjenesten	22
2.5.2 Vurdering av tilgjengelighet til PP- tjenesten.....	23
2.6 Ulike aktører og tjenesters ansvar i oppfølging av elever med psykiske vansker.....	23
2.7 Skolemiljøet	24
2.8 Utfordringer når det gjelder psykiske vansker blant elevene.....	25
2.9 Skolenes deltagelse i andre program og aktiviteter relatert til psykisk helse	26
2.9.1 Handlingsplaner for psykisk helse	27

2.10	Oppsummering av resultater fra spørreundersøkelse blant skoleledelsen	27
3	Kontaktlærernes rapportering om psykisk helse i skolen høst 2007 og vår 2008.....	29
3.1	Utvalg.....	29
3.2	Fremstilling	30
3.3	Bakgrunnsopplysninger	30
3.3.1	Kjønn og alder	30
3.3.2	Fagbakgrunn.....	31
3.3.3	Tid ved skolen og som kontaktlærer	31
3.3.4	Elevgruppen og antatt forekomst av psykiske vansker	32
3.3.5	Kjennskap til ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse	33
3.3.6	Vurderinger av skolemiljøet	34
3.3.7	Om håndtering av psykisk helseproblematikk i skole- og undervisningssammenheng	35
3.3.8	Kontaktlærer og hjelpeapparatet	36
3.4	Oppsummering resultater kontaktlærerundersøkelsen.....	37
3.5	Vedlegg 3.1 - Tabellmateriale basert på data innsamlet våren 2008.....	39
3.6	Vedlegg 3.2 – Indikatorer basert på kontaktlærerundersøkelsen.....	44
4	Psykisk helse, holdninger og trivsel blant elever i videregående skole..	49
4.1	Demografi	50
4.1.1	Kjønn og utdanningsprogram.....	50
4.1.2	Hvor mange rapporterer i 2008 at de deltok på spørreundersøkelsen i 2007?.....	50
4.1.3	Bosituasjon.....	51
4.1.4	Foreldres utdanning	52
4.2	Venner og fritid	53
4.2.1	Fritidsaktiviteter	53
4.2.2	Venner og trivsel	54
4.3	Læring om psykisk helse	57
4.3.1	Kjennskap til elevprogrammene	58
4.3.2	Hvor tror elevene det er lettest å få hjelp til psykiske vansker?	61
4.4	Forekomst av psykiske vansker blant elevene.....	63
4.4.1	Opplever elevene å ha psykiske vansker?	63

4.4.2	Alvorlighetsgrad ved symptomene	65
4.4.3	Hjelpsøkende atferd	67
4.4.4	Elevenes egen oppfatning av sine sterke og svake sider	67
4.4.5	Selvoppfattet mestringsevne (self-efficacy)	68
4.4.6	Problematferd	70
4.4.7	Elevenes oppfatning av det psykososiale miljøet på skolen	72
4.5	Oppsummering – Elevundersøkelsene 2007 og 2008.....	73
4.6	Vedlegg 4.1	78
5	Faktoranalyse av data fra spørre- undersøkelse blant elever på tidspunkt t0	93
5.1	Resultater fra faktoranalyser av spørreundersøkelse t0 og t1	93
6	Analyse av data fra spørreundersøkelser blant elever	105
6.1	Analyse av effekter på individ, klasse og skolenivå	107
7	Forventninger og erfaringer blant deltakere på kurset <i>Hva er det med Monica?</i>	111
7.1	Utvalg.....	111
7.2	Kursdeltakernes kjennskap til ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse	113
7.3	Bakgrunnen for at kursdeltakerne meldte seg på kurset <i>Hva er det med Monica?</i> .	114
8	Data fra intervjuundersøkelser	115
8.1	Fokusgruppeintervju med deltakere på kurset <i>Hva er det med Monica?</i>	115
8.1.1	Rekruttering og gjennomføring.....	115
8.1.2	Informanter	115
8.1.3	Tema	115
8.1.4	Resultater fra intervjuet	116
8.2	Fokusgruppe- og telefonintervju med sentrale aktører (Fylkesmannen, fylkeskommune og kommune)	119
8.2.1	Rekruttering og gjennomføring.....	119
8.2.2	Informanter	119
8.2.3	Tema	119
8.2.4	Resultater fra intervjuet	120

8.3	Fokusgruppeintervju med skoleledere, lærere og ressurspersoner involvert i skolesatsningen.....	121
8.3.1	Rekruttering og gjennomføring.....	121
8.3.2	Informanter	122
8.3.3	Tema	122
8.3.4	Resultater fra intervjuene	122
8.4	Telefonintervju med nasjonale aktører i skolesatsingen	127
8.4.1	Rekruttering og gjennomføring.....	127
8.4.2	Informanter	127
8.4.3	Tema	127
8.4.4	Resultater fra intervjuene – en oppsummering	128
9	Referanser	129

Tabelloversikt

Tabell 2.1	Antall skoler etter elevantall.	20
Tabell 2.2	Elever, utdanningsprogram og undervisningstilbud ved programskoler og kontrollskoler.	20
Tabell 2.3	Skolenes personellressurser. Gjennomsnittlig antall årsverk lærere og annet personale per 100 elever.	21
Tabell 2.4	Andel eldre lærere i undervisningsstillinger.	21
Tabell 2.5	Skoleledelsens vurdering av helsesøstertjenesten.	22
Tabell 2.6	Skoleledelsens vurdering av PP- tjenesten.	23
Tabell 2.7	Vurdering av aktører og tjenestes ansvar i oppfølging av elever med psykiske vansker.	24
Tabell 2.8	Vurdering av skolemiljøet.	24
Tabell 2.9	Vurdering av skolemiljøet. Sammenligning av programskoler og kontrollskoler.	25
Tabell 2.10	Eksempler på utfordringer når gjelder elever med psykiske vansker.	25
Tabell 2.11	Tiltak relatert til psykisk helse blant elevene ved skoler i kontrollgruppen.	26
Tabell 2.12	Ni skoler som har handlingsplaner for psykisk helse. Oversikt over aktører og tjenester involvert i handlingsplanene.	27
Tabell 3.1	Beskrivelse av utvalget kontaktlærere ved de to målingstidspunktene høst 2007 og våre 2008.	29
Tabell 3.2	Kjønn og aldersfordeling blant kontaktlærerne. 2007	30
Tabell 3.3	Kontaktlærernes fagbakgrunn etter kjønn. 2007	31
Tabell 3.4	Antall år ansatt ved skolen. 2007.	31
Tabell 3.5	Tid som kontaktlærer for elevgruppen på målingstidspunktet, høst 2007	32
Tabell 3.6	Størrelse elevgrupper for kontaktlærere. 2007	32
Tabell 3.7	Kontaktlærers vurdering av forekomst av psykiske vansker blant elevene. 2007	32
Tabell 3.8	I hvilken grad kontaktlærere er kjent med ulike opplærings- og undervisningsprogram. 2007	33

Tabell 3.9	Kontaktlærers beskrivelser av skolemiljøet. 2007	34
Tabell 3.10	Vurdering av egen håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2007	35
Tabell 3.11	Vurdering av skolens bidrag til håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2007	36
Tabell 3.12	Liste over aktører/instanser angitt som aktuelle å søke kontakt med ift. elever med psykiske vansker. 2007.....	37
Tabell 3.13	Kjønn og aldersfordeling blant kontaktlærerne i undersøkelsen. 2008.....	39
Tabell 3.14	Kontaktlærernes fagbakgrunn etter kjønn. 2008	39
Tabell 3.15	Tid ved skolen og som kontaktlærer. 2008	39
Tabell 3.16	Tid som kontaktlærer for elevgruppen på målingstidspunktet, høst 2007	40
Tabell 3.17	Størrelse elevgrupper for kontaktlærer. 2008	40
Tabell 3.18	Kontaktlærers vurdering av forekomst av psykiske vansker blant elevene. 2008	40
Tabell 3.19	I hvilken grad kontaktlærere er kjent med ulike opplærings- og undervisningsprogram. 2008.....	41
Tabell 3.20	Kontaktlærers beskrivelser av skolemiljøet. Prosentandel lærere. 2008	41
Tabell 3.21	Vurdering av egen håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2008.....	42
Tabell 3.22	Vurdering av skolens bidrag til håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2008	42
Tabell 3.23	Liste over aktører/instanser som er angitt som aktuelle å søke kontakt med ift. elever med psykiske vansker. 2008	43
Tabell 3.24	Vurdering av skolens satsning på psykososiale tiltak skoleåret 2007/2008	43
Tabell 3.25	Testledd som inngår i indikator "Skole og læringsmiljø". 2007. Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008.....	45
Tabell 3.26	Testledd som inngår i indikator "Psykososialt læringsmiljø". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008	45
Tabell 3.27	Testledd som inngår i indikatoren "Samarbeid skole- og lokale hjelpe- og støttetjenester ". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008	46
Tabell 3.28	Testledd som inngår i indikatoren "Skolens satsning på psykososialt miljø "1. Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008	46
Tabell 3.29	Testledd som inngår i indikatoren "Kunnskap/forutsetninger for å identifisere og hjelpe elever med psykiske vansker". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2008	47

Tabell 3.30	Uavhengige variabler som inngår i binær logistisk regresjonsanalyse.	47
Tabell 4.1	Spørreundersøkelse t0. Antall og prosentandel elever på hhv. yrkesfag og studieforbere­dende/allmennfag fordelt på foreldres utdanningsnivå (forelderen med høyeste utdanning). Antall (N) = 3 497	52
Tabell 4.2	Spørreundersøkelse t0. Hva gjør du på fritiden? Prosentandel fordelt på kjønn. N = antall gutter og jenter som besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 4 057 gir antall missing på hvert ledd	53
Tabell 4.3	Spørreundersøkelse t0. Utsagn om venner, trivsel og sosialt miljø på skolen på utfyllingstidspunktet. Prosentandel. Gutter og jenter.....	55
Tabell 4.4	Spørreundersøkelse t0. Prosentandel respondenter av totalt antall respondenter (N) som har svart på hver av påstandene	60
Tabell 4.5	Spørreundersøkelse t0. Oversikt over hvor elevene i undersøkelsen tror det er lettest å få hjelp, dersom noen har det vanskelig psykisk. Prosentandel. Totalt antall elever som har svart på spørsmålet (N)	61
Tabell 4.6	Spørreundersøkelse t0. Opplevelse av vansker. Prosentandel. Totalt antall som har besvart de ulike delspørsmålene (N)	63
Tabell 4.7	Spørreundersøkelse t0. Opplevelse av vansker med følelser, konsentrasjon, oppførsel og å komme overens med andre. Kjønnfordeling i prosent. Totalt antall besvarelser (N)	64
Tabell 4.8	Spørreundersøkelse t1. Andel elever fordelt på trinn, studieprogram og kjønn. Prosent. Total prosent og totalt antall (N).....	78
Tabell 4.9	Spørreundersøkelse t1. Antall og prosentandel elever på hhv. yrkesfag og studieforbere­dende/ allmennfag fordelt etter foreldres utdanningsnivå (forelder med høyeste utdanning). Antall (N) = 2 576.....	78
Tabell 4.10	Spørreundersøkelse t1. Hva gjør du på fritiden? Prosentandel fordelt på kjønn. N = antall gutter og jenter som besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 2 792 gir antall missing på hvert ledd	78
Tabell 4.11	Spørreundersøkelse t1. Utsagn om venner, trivsel og sosialt miljø på skolen på utfyllingstidspunktet. Prosentandel fordelt på kjønn. Totalt antall (N) gutter og jenter som har besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 2 792 gir antall missing på hvert ledd.....	79
Tabell 4.12	Spørreundersøkelse t1. Prosentandel respondenter av totalt antall respondenter (N) som har svart på hver av påstandene	81
Tabell 4.13	Spørreundersøkelse t1. Prosentandel av jentene av totalt antall jenter (N) som har svart på hver av påstandene	81
Tabell 4.14	Spørreundersøkelse t1. Prosentandel av guttene av totalt antall gutter (N) som har svart på hver av påstandene	82

Tabell 4.15	Spørreundersøkelse t1. Oversikt over hvor elevene i undersøkelsen tror det er lettest å få hjelp, dersom noen har det vanskelig psykisk. Prosentandel. Totalt antall elever som har svart på spørsmålet (N)	82
Tabell 4.16	Spørreundersøkelse t1. Opplevelse av vansker. Prosentandel. Totalt antall som har besvart de ulike delspørsmålene (N)	83
Tabell 4.17	Spørreundersøkelse t1. Opplevelse av vansker med følelser, konsentrasjon, oppførsel og å komme overens med andre. Kjønnfordeling i prosent. Totalt antall besvarelser (N)	83
Tabell 4.18	Spørreundersøkelse t0. Problematferd. Korrelasjonsmatrise. Korrelasjon, signifikans (p-verdi) og totalt antall respondenter (N).....	88
Tabell 4.19	Spørreundersøkelse t0. Prosentandel elever med psykiske vansker fordelt på kjønn og klassetrinn. Totalt antall besvarelser (N).....	89
Tabell 4.20	Skoler som deltok i Spørreundersøkelse t0 og 2008 og antall responser fra elever.	91
Tabell 5.1	Faktorstruktur spørsmål B; om venner og trivsel på skolen. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0....	94
Tabell 5.2	Faktorstruktur spørsmål C; Lært om psykisk helse. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.	95
Tabell 5.3	Faktorstruktur spørsmål D; Fordomsfulle holdninger til psykiske problemer og lidelser. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057*. Spørreundersøkelse t0.....	96
Tabell 5.4	Faktorstruktur spørsmål E; om eleven opplever vansker på ulike områder. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.....	97
Tabell 5.5	Faktorstruktur spørsmål F; sterke og svake sider hos eleven. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.....	97
Tabell 5.6	Faktorstruktur spørsmålsdel G; hvordan eleven mestrer ulike situasjoner. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N= 4 057. Spørreundersøkelse t0.....	98

Tabell 5.7	Faktorstruktur spørsmålsdel H; "Hvor ofte gjør du følgende?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.....	99
Tabell 5.8	Faktorstruktur spørsmålsdel I; "Hvor ofte gjør du følgende?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 2 792. Spørreundersøkelse t1.....	100
Tabell 5.9	Faktorstruktur spørsmålsdel J; "Hva synes du om denne skolen?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 2 792. Spørreundersøkelse t1.....	101
Tabell 5.10	Korrelasjon (Pearson) mellom de ulike faktorene. Korrelasjoner >0,25 uthevet. Spørreundersøkelse t0.	101
Tabell 5.11	Gjennomsnittlig faktorskåre, standardavvik og antall respondenter (n) på faktorene fra Spørreundersøkelse t0.....	102
Tabell 5.12	Gjennomsnittlig faktorskåre, standardavvik og antall respondenter (n) på faktorene fra Spørreundersøkelse t1.....	103
Tabell 6.1	Resultater fra flernivå regresjonsanalyse på indikatoren Trivsel. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter (N=5982).....	106
Tabell 7.1	Beskrivelse av utvalget av lærere og helsepersonell ved de to målingstidspunktene t0-t1.	111
Tabell 7.2	Faggrupper og arbeidssted i utvalg for de to datainnsamlingene på t0 og t1, hvor t1 angis i parentes.....	112
Tabell 7.3	Kursdeltakernes kjennskap til ulike opplærings- og undervisningsprogram (før kursdeltakelse). N=141	113

Figuroversikt

Figur 4.1	Spørreundersøkelse t0. Respons i prosent på spørsmål om omtrentlig antall nære venner. N=3 943	56
Figur 4.2	Spørreundersøkelse t0. Har du lært om noe av dette på denne skolen? Prosentandel. N ligger på ca. 98 prosent av utvalget (2 792) for hvert enkelt spørsmål.....	57
Figur 4.3	Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Gutter. Prosent. N = 1 673.....	66
Figur 4.4	Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Jenter. Prosent. N = 2 138	66
Figur 4.5	Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd	67
Figur 4.6	Spørreundersøkelse t0. Hvordan stemmer de fem påstandene om hvordan du møter ulike situasjoner for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd.....	69
Figur 4.7	Spørreundersøkelse t0. Hvor ofte gjør du følgende? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd.....	70
Figur 4.8	Spørreundersøkelse t1. Påstander om det psykososiale miljøet ved skolen elevene går på. Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd...	72
Figur 4.9	Spørreundersøkelse t1. Respons i prosent på spørsmål om omtrentlig antall nære venner. N=2 690	80
Figur 4.10	Spørreundersøkelse t1. Har du lært om noe av dette på denne skolen? Prosentandel. N ligger på ca. 97-98 prosent av utvalget (2 792) for hvert enkelt spørsmål.....	80
Figur 4.11	Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Gutter. Prosent. N = 1 163.....	84
Figur 4.12	Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Jenter. Prosent. N = 1 506	84
Figur 4.13	Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd	85

Figur 4.14	Spørreundersøkelse t1. Fem påstander om hvordan man møter ulike situasjoner. Hvor godt stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd.....	86
Figur 4.15	Spørreundersøkelse t1. 20 påstander om hvordan man møter ulike situasjoner. Hvor godt stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd.....	87
Figur 7.1	Hvor har kursdeltakerne fått kjennskap til kurset <i>Hva er det med Monica?</i> (N=141)	113
Figur 7.2	Årsaker til at kursdeltakerne meldte seg på kurset <i>Hva er det med Monica?</i> (N=141).....	114

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Psykisk helse i skolen omfatter tilbud om ulike opplærings- og undervisningsprogrammer for lærere og elever. Et felles hovedmål med skolesatsningen er å tilføre elever økt kunnskap om psykisk helse, bedre kjennskap til det lokale hjelpeapparatet, samt om hvordan man ivaretar egen og andre psykiske helse. De tre opplæringsprogrammene *Hva er det med Monica?*, *STEP - ungdom møter ungdom (STEP)* og *Venn1.no (Venn1)* inngår som en del av satsningen rettet mot elever i videregående skole.

Hva er det med Monica? er et kompetansehevingskurs utarbeidet av Stiftelsen Psykiatrisk Opplysning. Målgruppen er lærere rådgivere, sosiallærere, helsesøstre, PP- tjenesten og alle faggrupper i skolen som jobber med ungdom. Kurset har som hovedhensikt å tilføre lærere, og andre som jobber med ungdom, større sikkerhet og handling i forhold til elever som sliter med psykiske vansker. Kurset skal i tillegg stimulere til samarbeid mellom skole og de lokale hjelpe- og støttetjenestene.

Venn1 er et undervisningsprogram utviklet av Mental Helse. Programmet har som spesifikt mål å bidra til større åpenhet og aksept for psykiske problemer og lidelser. Programmet skal gi økt kunnskap om psykiske problemer og lidelser, og hvordan en kan være en venn for den som sliter. Elevene skal i tillegg tilføres kunnskap om hjelpeapparatet, og om hvor og hvordan en kan søke hjelp.

STEP er et forebyggende miljøtiltak utarbeidet av organisasjonen Voksne for Barn. Et sentralt mål med tiltaket er å øke ungdoms kunnskaper om, - og innsikt i egen livssituasjon og utvikling, samt ivareta deres ønsker om å engasjere seg i eget miljø. Tiltaket skal også bidra til at ungdom får bedre kjennskap til de lokale hjelpe – og støttetjenestene.

1.2 Effektevaluering av opplæringsprogrammene

Evalueringen har som hovedmål å påvise tilsiktede og utilsiktede effekter av de tre opplæringsprogrammene. Prosjektet belyser i tillegg faktorer relatert til implementeringen av skoleprogrammene, både i forhold til organiseringen av dette arbeidet, samt innholdet i det enkelte program. Resultatene gir grunnlag for en evaluering av i hvilken grad opplæringsprogrammene er effektive tiltak for å nå målene i skolesatsningen.

Prosjektet vil i sin helhet besvare følgende overordnede problemstillinger:

1. Er effektene av opplæringsprogrammene i samsvar med målsettingene i skolesatsningen og Regjeringens strategiplan for barn og unges psykiske helse?
2. Er effektene av opplæringsprogrammene i samsvar med programmenes spesifikke mål?
3. Hvilke faktorer har betydning for å lykkes med implementeringen og gjennomføringen av programmene?
4. I hvilken grad er opplæringsprogrammene en effektiv måte å oppnå resultater på i forhold til skolesatsningen?

Studien baseres på spørreskjemaundersøkelser blant elever, lærere og skoleledelse, ved skoler som deltar på programmene (programskoler) og skoler som ikke er involvert i programmene (kontrollskoler). Det gjennomføres også spørreundersøkelser blant deltakere på kurset *Hva er det med Monica?*

Spørreundersøkelsene undersøkelsene benytter pre – post design som gjør det mulig å evaluere effekter av programdeltagelse både på kort og lengre sikt. Målinger gjennomføres henholdsvis høst 2007 (t0); vår 2008 (t1) og vår 2009 (t2) blant elever, lærere og kursdeltakere. Skoleledelsen besvarer spørreskjema høst 2007 (t0) og våren 2009 (t2).

Dette kvantitative materialet suppleres med intervjuundersøkelser som omfatter følgende informanter: representanter fra lokale, sentrale aktører i skolesatsningen, deltagelser på kompetansehevingskurset, samt elever som deltar/har deltatt på de elevrettede programmene *Venn1.no* og *STEP* - ungdom møter ungdom.

1.3 Rapportering fra evalueringen

Med det omfattende materialet som er innhentet i første fase av evalueringen (2007-2008) har vi funnet det hensiktsmessig å utgi to delrapporter. Delrapport A er hovedrapport fra effektevalueringen. Hovedrapporten gir en detaljert fremstilling av metode og gjennomføring, samt presenterer svar på problemstillinger og hypoteser (Andersson et al., 2009). Foreliggende delrapport B, er et supplement til hovedrapporten, og gir en utfyllende og deskriptiv fremstilling av datamaterialet i første fase av evalueringen.

Første kapittel i delrapport B gir en beskrivelse av de videregående skolene som medvirker i undersøkelsen. Kapittel 2 omfatter opplysninger innhentet fra kontaktlærere høsten 2007 og våren 2008, og en deskriptiv presentasjon av resultater fra disse delstudiene. Kapittel 3 presenterer utfyllende statistikk fra spørreundersøkelsene blant deltakere på kurset *Hva er det med Monica?*. Psykisk helse, holdninger og trivsel blant elever i videregående skole, er temaet i kapittel 4. Her presenteres statistikk basert på spørreskjemaundersøkelser blant elever ved skolestart høsten 2007 og i vårsemesteret 2008. Etter dette følger en detaljert fremstilling av fremgangsmåte og resultater fra faktoranalyse, som er gjennomført på data fra spørreundersøkelsene blant elevene. Faktoranalysen gir et vesentlig grunnlag for flere av de videre analysene som gjøres, og som presenteres i det påfølgende kapitlet. Delrapport B har et eget kapittel med fremstilling av datamaterialet fra de kvalitative undersøkelsene i evalueringen.

Innhenting av data for effektevalueringen av opplæringsprogrammene pågår frem til høsten 2009. Det vil bli lagt frem en sluttrapport fra evalueringen i mars 2010. Sluttrapporten vil gi utfyllende svar og konklusjoner i forhold til de problemstillinger og hypoteser som reises i prosjektet.

2 Kjennetegn ved skolene som medvirker i undersøkelsen

Helle Wessel Andersson

I dette kapitlet gis en deskriptiv fremstilling av de videregående skolene som deltar i undersøkelsen. Materialet er basert på opplysninger gitt av rektor/ skoleledelse i spørreskjema som er besvart ved skolestart høsten 2007 (se metodekapittel 3.3.1 i hovedrapport; Andersson et al., 2009).

Oppdaterte opplysninger fra skoleledelsen samles inn våren 2009. Det samlede materialet vil gi grunnlag for å besvare i hvilken grad opplæringsprogrammene har bidratt til et engasjement for å skape et godt lærings- og oppvekstmiljø i skolen, økt innsats for det psykososiale miljøet, samt bidratt til et styrket samarbeid mellom skolen og lokale hjelpe- og støttetjenester.

2.1 Utvalget og analyser

Ved prosjektoppstart hadde ledelsen ved i alt 45 videregående skoler takket ja til deltagelse i prosjektet. Samtlige av skolene fikk tidlig høst 2007 tilsendt et spørreskjema. Skjemaet ble returnert fra 43 skoler. Dette utvalget omfatter i alt 11 skoler som deltar på ett av opplæringsprogrammene *STEP* eller *Venn1* skoleåret 2007/2008². Ved en disse av skolene foreligger imidlertid ikke komplette opplysninger³.

I den deskriptive fremstillingen av data sammenlignes skoler som gjennomfører de elevrettede opplæringsprogrammene skoleåret 2007/2008 (programskoler), med de øvrige skolene i utvalget (kontrollskoler). Fordi antallet skoler i hver gruppe er lavt, er det ikke gjennomført statistiske analyser for å teste forskjellene mellom skolegruppene.

¹ Seks skoler som gjennomfører Venn1.no, fire skoler som gjennomfører *STEP* og en skole som gjennomfører *STEP* og Venn1.no.

² En av skolene i utvalget er en privat videregående skole drevet av Kristenfolkets edruskapsråd.

³ Oppdaterte opplysninger vil bli innhentet fra rektor/skoleledelse i spørreskjemaundersøkelse våren 2009.

2.2 Skolestørrelse

Tabellen under viser skolestørrelse etter antall elever.

Tabell 2.1 Antall skoler etter elevtall.

Elevtall	Antall skoler totalt	Programskoler		Kontrollskoler	
		Antall	(Prosent)	Antall	(Prosent)
<100	1	0	(0)	1	(3)
100-199	7	3	(27)	3	(9)
200-399	14	2	(18)	12	(37)
400-599	7	2	(18)	5	(16)
600-1000	10	2	(18)	8	(25)
>1000	4	1	(9)	3	(9)
Totalt	43	11	(26)	32	(74)

Skoleutvalget varierer med hensyn til elevtall, og omfatter både små, og større skoler. Det er imidlertid en overvekt av mellomstore skoler, med elevtall mellom 200-400. Om lag 10 prosent av skolene har mer enn 1000 elever. I begge skolegruppene er det en relativt høy andel små skoler, med elevtall under 400 elever.

2.2.1 Omfang elever – og antall med rett til spesialundervisning og segregert tilbud

I tabellen under presenteres gjennomsnittstall for henholdsvis antall elever totalt, antall elever med rett til spesialundervisning, samt antall elever med rett til spesialundervisning og segregert tilbud.

Tabell 2.2 Elever, utdanningsprogram og undervisningstilbud ved programskoler og kontrollskoler.

Elever	Programskoler				Kontrollskoler			
	Ant. elever	Mean	(SD)	Ant. skoler	Ant. elever	Mean	(SD)	Ant. skoler
På studieforbereende utdanningsprogram	2 263	52	(26)	10	7 438	38	(27)	32
På yrkesfaglig utdanningsprogram	2267	49	(26)	10	9 957	62	(27)	32
Med rett til spesialundervisning	232	7	(4)	9	886	9	(6)	27
Med rett til spes.undervisn. og segregert tilbud	47	1	(1)	7	215	2	(2)	22
Med innvandrerbakgrunn	110	3	(4)	7	303	3	(2)	19

Det er en tendens til at skoler som deltar på opplæringsprogrammene i psykisk helse i gjennomsnitt har et lavere elevtall (mean=432) sammenlignet med kontrollskolene (mean=543). Videre finner vi tendenser til at antallet elever som følger studieforbereende utdanningsprogram i gjennomsnitt er høyere i gruppen programskoler, sammenlignet med de øvrige skolene. Det er imidlertid ubetydelige forskjeller mellom de to skolegruppene i andel elever med henholdsvis rett til spesialundervisning, segregert tilbud og innvandrerbakgrunn.

2.3 Personellressurser

Tabellen under viser personellressurser ved programskoler og kontrollskoler. Skolenes personellressurser er fremstilt som gjennomsnittlig antall årsverk lærere og annet personale per 100 elever.

Tabell 2.3 Skolenes personellressurser. Gjennomsnittlig antall årsverk lærere og annet personale per 100 elever.

Årsverk	Programskoler			Kontrollskoler		
	Antall per 100 elever					
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
Lærere i undervisningsstillinger	15,1	(7,7)	11	14,3	(3,2)	32
Lærere i administrative stillinger	1,6	(0,8)	11	1,3	(0,4)	31
Lærere ved rådgivning - oppfølgingstjeneste	1,1	(1,0)	10	0,5	(0,3)	31
Lærere med spesialpedagogikk	1,7	(1,6)	10	1,6	(2,6)	32
Annet personale i undervisningsstillinger	1,7	(2,5)	10	2,4	(2,8)	32
Annet personale i administrative stillinger	1,0	(1,0)	10	0,5	(0,9)	32
Annet personale ved rådgivning - oppfølgingstjeneste	0,3	(0,1)	10	0,09	(0,3)	32
Annet personale med spesial pedagogikk	0	(0)	10	0,2	(0,9)	32
Personell i undervisningsstillinger - totalt	17,3	(8,5)	10	16,7	(4,6)	32
Personell i administrative stillinger - totalt	2,4	(1,2)	10	1,8	(1,0)	31
Personell rådgivning – oppfølgingstjeneste - totalt	1,2	(1,0)	10	0,5	(0,4)	31
Personell med spesialpedagogikk- totalt	1,8	(1,6)	10	1,8	(3,5)	32

Det er ubetydelige forskjeller mellom skolegruppene med hensyn til antall årsverk i henholdsvis undervisningsstillinger, administrative stillinger, ved rådgivning - og oppfølgingstjeneste og personell med spesialpedagogikk.

2.3.1 Alderssammensetning lærere i undervisningsstillinger

Tabellen under viser gjennomsnittlig andel lærere i henholdsvis alderen 50-60 år og over 60 år, ved programskoler og kontrollskolene.

Tabell 2.4 Andel eldre lærere i undervisningsstillinger.

Eldre aldersgrupper lærere i undervisningsstillinger	Programskoler			Kontrollskoler		
	Andel lærere					
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
50-60 år	30,1	(7,3)	10	44,1	(15,9)	30
Over 60 år	10,1	(5,3)	10	17,4	(11,6)	31

Det fremgår av tabellen at gruppen programskoler har en gjennomsnittlig lavere andel lærere i henholdsvis aldersgruppene 50 -60 år, og over 60 år, sammenlignet med de øvrige skolene.

2.4 Helsesøstertjenesten

Åtte av 10 skoler som medvirker i opplæringsprogrammene rapporterer at helsesøster har eget kontor ved skolen. I gruppen av kontrollskoler tilbakemelder 91 prosent at skolen har eget helsesøsterkontor. Helsesøstertjenestens ressurser, målt som antall timer per uke ved skolen, er imidlertid like stor i de to skolegruppene (13,4 timer).

2.4.1 Vurdering av tilgjengelighet til helsesøstertjenesten

Tabellen under fremstiller skoleledelsens vurderinger av tilgjengeligheten til helsesøstertjenesten, ved henholdsvis programskoler og kontrollskoler.

Vurderingen er basert på sju spørsmål besvart på en skala fra 1- 3, der 1="I liten grad" 2=" I noen grad" og 3 = "I stor grad". I tabellen presenteres gjennomsnittsskåre for hvert av de sju spørsmålene.

Tabell 2.5 Skoleledelsens vurdering av helsesøstertjenesten.

I hvor stor grad:	Programskoler			Kontrollskoler		
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
Er helsesøster lett tilgjengelig for elever med psykiske vansker?	2,7	(0,7)	10	2,3	(0,6)	31
Oppsøker elever med psykiske vansker helsesøstertjenesten?	2,4	(0,5)	9	2,3	(0,6)	31
Identifiserer helsesøster elever med psykiske vansker?	2,3	(0,5)	9	2,1	(0,7)	30
Har helsesøster kompetanse til å hjelpe elever med psykiske vansker?	2,4	(0,5)	9	2,3	(0,6)	30
Er det behov for en styrking av helsesøstertjenesten ved skolen?	2,1	(1,0)	10	2,6	(0,6)	31
Tilbyr helsesøster råd/ veiledning i psykisk helse overfor lærere?	1,7	(0,8)	10	1,7	(0,7)	30
Samarbeider helsesøster med skoleledelsen ift psykisk helsearbeid?	2,6	(0,5)	10	2,2	(0,6)	30

Høyere skåre indikerer høyere grad av tilfredshet med helsesøstertjenesten. Det fremgår av gjennomsnittsverdiene at det generelt er høy tilfredshet med helsesøstertjenestens tilgjengelighet. Ved skoler som deltar på opplæringsprogram i psykisk helse er man gjennomgående mer tilfreds med de ulike dimensjonene ved tilgjengelighet, enn ved skoler som ikke deltar i opplæringsprogrammene. Forskjellene mellom gruppene er størst når det gjelder vurderingen av helsesøsters tilgjengelighet for elever med psykiske vansker, og helsesøsters samarbeid med skoleledelsen.

Gjennomsnittlig totalskåre for de sju spørsmålene er 16,4 (SD=1,7) ved skoler som deltar i opplæringsprogrammene, og 15,3 (SD=2,1) ved skoler som ikke deltar.

2.5 PP-tjenesten

2.5.1 Organisering av PP- tjenesten

I alt 16 av de 42 skolene som har besvart spørsmålet, rapporterer at PP- tjenesten har kontor på skolen. Ved 10 skoler er PP- tjenesten organisert slik at den er et kontor for flere skoler, og ved 12 skoler er tjenesten et fylkeskommunalt kontor. Én skole melder at PP-tjenesten er organisert på en "annen måte".

Ved de skoler som deltar i opplæringsprogrammene for psykisk helse har PP- tjenesten enten kontor på skolen (n=8), eller er et kontor for flere skoler (n=2).

2.5.2 Vurdering av tilgjengelighet til PP- tjenesten

Tabellen under fremstiller skoleledelsens vurderinger av tilgjengeligheten til PP- tjenesten ved henholdsvis skoler som deltar i opplæringsprogrammene og skoler som ikke deltar.

Vurderingen er basert på åtte spørsmål besvart på en skala fra 1- 3, der 1="I liten grad" 2=" I noen grad" og 3 = "I stor grad". I spørreskjemaet ble det gitt anledning til å krysse av for et fjerde alternativ: "Ingen erfaring". I de tilfeller der dette alternativet er benyttet er svaret behandlet som "missing"/ubesvart i analysen⁴. I tabellen presenteres gjennomsnittsskåre for hvert av åtte spørsmålene, for henholdsvis skoler som deltar og ikke deltar i opplæringsprogrammene for psykisk helse.

Tabell 2.6 Skoleledelsens vurdering av PP- tjenesten.

I hvor stor grad:	Programskoler			Kontrollskoler		
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
Jobber PPT med enkeltsaker?	2,9	(0,3)	10	2,6	(0,6)	31
Jobber PPT med skolemiljøet?	1,9	(0,7)	10	1,6	(0,7)	31
Deltar PPT i undervisningssituasjonen?	1,2	(0,4)	10	1,2	(0,4)	30
Har PPT kompetanse om psykisk helse?	2,7	(0,5)	9	2,4	(0,6)	30
Er det behov for en styrking av PP- tjenesten ved skolen?	2,3	(0,5)	10	2,1	(0,8)	31
Er PPT tilgjengelig for enkeltelever med psykiske vansker?	2,4	(0,8)	10	2,1	(0,6)	30
Tilbyr PPT råd/veiledning i psykisk helse overfor lærerne?	1,6	(0,5)	10	1,4	(0,6)	29
Samarbeider PPT med skoleledelsen ift psykisk helsearbeid?	2,2	(0,6)	10	2,0	(0,8)	30

Høyere skåre indikerer høyere grad av tilfredshet med PP- tjenesten. Det fremgår av resultatene at programkolene som gruppe er gjennomgående er noe mer tilfredse med tilgjengeligheten til PP- tjenesten enn kontrollkolene. Gjennomsnittlig totalskåre for de 8 spørsmålene er 17,7 (SD=1,7) for skoler som deltar i programmene, og 15,6 (SD=2,6) for skoler som ikke deltar.

Vurderingene av tilgjengelighet til PP- tjenesten kan sees i sammenheng med hvordan PP- tjenesten er organisert. Ved de fleste skoler som gjennomfører opplæringsprogrammene har PP- tjenesten kontor ved skolen (80 %). Ved to av skolene i dette utvalget er PP- tjenesten et kontor for flere skoler. Det er grunn til å tro at fysisk nærhet mellom tjenesten og skolen har betydning for tilgjengeligheten for elever med psykiske vansker, samt samarbeidet mellom PP- tjenesten og skolen i forhold til skolemiljø og psykisk helsearbeid, som da også er de dimensjoner ved tilfredshet som varierer mest mellom programkolene og kontrollkolene. Ved kontrollkolene er PP- tjenesten enten organisert som et fylkeskommunalt kontor (40 %), kontor på skolen (30 %), kontor for flere skoler (27 %), eller på annen måte (3 %).

2.6 Ulike aktører og tjenesters ansvar i oppfølging av elever med psykiske vansker.

Tabellen under fremstiller skoleledelsens vurderinger av i hvilken grad ulike aktører og tjenester har ansvar i oppfølging av elever med psykiske vansker. Vurderingen er gjort på en skala fra 1- 4, der 1="Ikke i hele tatt" 2="I liten grad", 3 = I noen grad", og 4="I stor grad". Tabellen viser gjennomsnittsverdier for den vurderingen som er foretatt, for av hver aktuell aktør/tjeneste, for henholdsvis programskoler og kontrollskoler.

⁴ Svaralternative "ingen erfaring" er i liten grad benyttet: ved en skole ift spørsmålet om PPT deltar i undervisningssituasjonen, ved en skole ift spørsmålet om PPT har kompetanse om psykisk helse, ved en skole ift spørsmålet om PPT er tilgjengelig for enkeltelever med psykiske vansker, ved to skoler ift spørsmålet om PPT tilbyr råd og veiledning ift psykisk helse, og ved en skole ift spørsmålet om PPT samarbeider med skolens ledelse ift psykisk helsearbeid.

Tabell 2.7 Vurdering av aktører og tjenestes ansvar i oppfølging av elever med psykiske vansker.

Aktører/tjenester	Programskoler			Kontrollskoler		
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
Kontaktlærer	3,4	0,7	10	3,2	0,7	32
Andre lærere	2,7	0,8	10	2,3	0,6	30
Rådgiver	3,4	0,5	10	3,7	0,5	31
Oppfølgingstjenesten	2,5	1,2	8	2,5	0,9	31
Skoleledelse	3,1	0,7	10	2,9	0,8	29
PP- tjeneste	3,5	1,0	10	3,1	0,7	31
Helsesøster	3,6	0,5	10	3,4	0,6	31
Skolelege	2,0	1,2	7	2,1	1,0	29
BUP	2,9	0,7	7	3,0	0,8	30

Resultatene fra skoleledelsens vurderinger viser at det er en generell oppfatning at PP-tjenesten, helsesøster, skoleledelse og kontaktlærer har et særlig ansvar i forhold til oppfølging av elever med psykiske vansker. Resultatene viser at det ikke er vesentlige forskjeller mellom skolegruppene i vektleggig av de ulike aktører og instansers ansvar.

2.7 Skolemiljøet

Tabellen under fremstiller skoleledelsens vurderinger av ulike dimensjoner ved skolemiljøet for hele skoleutvalget samlet. I vurderingen er det benyttet en fire- delt skala fra "I liten grad" til "I svært stor grad". Tabellen viser prosentandel skoler som har svart innen de ulike kategoriene.

Tabell 2.8 Vurdering av skolemiljøet.

Dimensjoner ved skolemiljøet	Prosentandel skoler			
	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad
Et godt arbeidsmiljø for lærerne (n=42)	0	2	83	14
God disiplin blant elevene (n=42)	0	26	69	5
Tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom (n=43)	5	58	37	0
Lokaler de elevene kan møtes i skoletiden (n=42)	2	31	57	10
Lokale der elevene kan møtes utenom skoletiden (n=42)	48	24	26	2
Lokale egnet for tilpasset opplæring (n=42)	17	48	33	2
Lærere som er tilgjengelige for elevene også utenom undervisningstiden (n=40)	40	35	23	2

Fra de aller fleste skolene rapporteres at man i noen grad har et godt arbeidsmiljø for lærerne og god disiplin blant elevene. Samtidig tyder resultatene på at omlag én av fire skoler opplever vansker med elevenes oppførsel.

Basert på de vurderinger som er gjort får en inntrykk av at de fleste skoler til en viss grad har tilgang på kompetanse om psykisk helse. Det synes imidlertid å være et forbedringspotensial ved de fleste skolene i forhold til dette.

Når det gjelder de fysiske forholdene ved skolen rapporterer de aller fleste at de i noen til stor grad har lokaler der elevene kan møtes i skoletiden, samt lokaliteter tilrettelagt for tilpasset opplæring. Om lag halvparten av skolene har også lokaler der elevene kan møtes i fritiden. Om lag én av fire skoler har lærere som i stor grad er tilgjengelige for elevene utenom undervisningstiden.

I neste tabell presenteres gjennomsnittsskåre for hvert av åtte spørsmålene for henholdsvis skoler som deltar og ikke deltar i opplæringsprogrammene for psykisk helse. Beregning av gjennomsnittsskåren er basert på følgende gradering av svaralternativene: "I liten grad" = 1, "I noen grad" = 2, "I stor grad" = 3, "I svært stor grad" = 4.

Tabell 2.9 Vurdering av skolemiljøet. Sammenligning av programskoler og kontrollskoler.

Aspekter ved skolemiljøet	Programskoler			Kontrollskoler		
	Mean	(SD)	n	Mean	(SD)	n
Et godt arbeidsmiljø for lærerne	3,0	0,5	10	3,1	0,4	32
God disiplin blant elevene	2,9	0,6	10	2,8	0,5	32
Tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom	2,4	0,5	11	2,3	0,6	32
Lokaler de elevene kan møtes i skoletiden	2,9	0,3	10	2,7	0,7	32
Lokale der elevene kan møtes utenom skoletiden	1,6	0,8	10	1,9	0,9	32
Lokale egnet for tilpasset opplæring	2,3	0,5	10	2,2	0,8	32
Lærere som er tilgjengelige for elevene også utenom undervisningstiden	2,0	0,7	9	1,8	0,9	31

Resultatene viser at det er ubetydelige forskjeller mellom de to skolegruppene med hensyn til hvordan skoleledelsen vurderer ulike dimensjoner ved skolemiljøet.

2.8 utfordringer når det gjelder psykiske vansker blant elevene

I alt 10 av 40 skoler tilbakemelder at de har spesielle utfordringer når det gjelder psykisk helse hos elevene. I den totale gruppen skoler som deltar i opplæringsprogrammene (n=11) er det fem (45 %) som mener de står i en spesiell situasjon når det gjelder psykiske vansker hos elevene. I gruppen skoler som ikke deltar i programmene (n=31) er det 16 prosent som oppgir å ha slike utfordringer.

Flere av skolene har i fritekstfelt i spørreskjemaet benyttet anledningen til å gi en kommentar på spørsmålet om utfordringer når det gjelder elever med psykiske vansker. Kommentarene er gjengitt i tabellen under.

Tabell 2.10 Eksempler på utfordringer når gjelder elever med psykiske vansker.

Fremmedspråklige elever øker. Flere elever på VG1 med psykiske vansker.

Minoritetsbakgrunn med utfordrende bakgrunnshistorie

Lite skolemiljø, alt blir svært "synlig". Ikke fagmiljø i kommunen mht psykisk helsearbeid, langt til f. eks psykolog. Mange elever fra andre fylker.

Skolen har mange svake elever, både mht inntakspoeng og oppvekstmiljø. Mange minoritetsspråklige elever med traumatiske opplevelser.

Stadig flere elever med psykiske vansker. Vanskelig å håndtere i en ordinær opplærings situasjon.

Vi har et uforholdsmessig høyt antall elever tatt inn på spesialpedagogisk grunnlag, ca. 20 prosent av elevmassen, og mange av disse har psykososiale vansker.

Vi opplever at stadig flere ungdommer sliter med psykiske vansker. I en del tilfeller skyldes dette vanskelige hjemmeforhold.

Behovet øker. Det hadde vært ønskelig med utvidet helsetilbud i skoletida.

Mange elever søker til oss. Vi har ikke kapasitet til å ta inn alle. Vanskelig å få til brede nok samarbeid og vanskelig å få nok timer ut av lærerne.

2.9 Skolenes deltagelse i andre program og aktiviteter relatert til psykisk helse

Gjennom spørreskjemaet til skoleledelsen har vi kartlagt hvorvidt skolen har gjennomført, eller gjennomfører *andre* programmer eller aktiviteter relatert til psykisk helse, enn de aktuelle elevprogrammene *STEP* og *Venn1*.

Kartleggingen viser at utvalget omfatter 9 skoler som gjennomfører *VIP* skoleåret 2007/2008. Blant disse er det to som gjennomfører *Venn1*, og som derfor inngår i vårt utvalg av programskoler.

I alt 27 av de 43 skolene i utvalget rapporterer at arbeidet med psykisk helse som tema er knyttet til lærerplanene. Dette er noe mer vanlig ved programskolene (70 %) enn ved kontrollskolene (65 %).

Videre rapporterer 29 av skolene i utvalget at de jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag. I alt 21 av disse er skolene i kontrollgruppen.

Ved 11 av skolene har man iverksatt særskilte tiltak relatert til psykisk helse blant elevene. I alt 10 av disse er skoler i kontrollgruppen. Kontrollskolenes beskrivelser av tiltakene er gjengitt i tabellen under:

Tabell 2.11 Tiltak relatert til psykisk helse blant elevene ved skoler i kontrollgruppen.

Skolen har via helsesøster kontakt med psykiatrisk sykepleier, som trekkes inn ved vansker hos elevene
Samtalegrupper i samarbeid med DPS
Dagsprogram på Verdensdagen for psykisk helse
Rusforebyggende uke, psykiatridager
Temadag i samarbeid med helsesøster, PPT og BUPA. Rådgivningslærere på kurs, samt deltagelse i seminarer.
Utvidet elevtjeneste, samtalekompetanse- kontaktlærere
Har startet opp en folkehelsegruppe ved skolen
Har samtalegruppe og miljøarbeider. Planlegger sorggruppe ved helsesøster 07/08
Undervisning med helsesøster for alle VG1 elevene
Alle elever og lærere på VG1 skal på kurs på Verdensdagen for psykisk helse

Samlet sett er det i kontrollgruppen 8 skoler som *både* har iverksatt tiltak relatert til psykisk helse blant elevene, og som rapporterer at de jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag. Videre er det i gruppen av kontrollskoler to skoler som har iverksatt tiltak relatert til psykisk helse, og 13 som jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag.

2.9.1 Handlingsplaner for psykisk helse

Ni av skolene har en egen handlingsplan for psykisk helse. Tre av disse er skoler som høsten 2007 i gangsetter programmene som er under evaluering (*Venn1/STEP*). Ved samtlige av disse skolene er handlingsplanen forankret i virksomhetsplan eller lignende.

Tabellen under gir en oversikt over hvilke aktører/tjenester som omfattes av planene ved de ni skolene.

Tabell 2.12 Ni skoler som har handlingsplaner for psykisk helse. Oversikt over aktører og tjenester involvert i handlingsplanene.

Aktør/tjeneste involvert i handlingsplan for psykisk helse	Skole A	Skole B	Skole C	Skole D	Skole E	Skole F	Skole G	Skole H
Kontaktlærer	X	X			X	X	X	
Andre lærere					X	X		
Rådgiver	X	X	X	X	X	X		X
Oppfølgingstjenesten	X	X			X			X
Skoleledelse	X	X			X	X		X
PP- tjeneste		X	X		X	X	x	X
Helsesøster	X	X	X		X	X	x	X
BUP		X						

Det fremgår av tabellen at det er noe variasjon mellom de ni skolene i forhold til hvilke aktører og tjenester som omfattes av handlingsplanen. Rådgiver er en sentral aktør i handlingsplanen ved de fleste skolene, sammen med helsesøster. PP- tjenesten er involvert i handlingsplanen ved 6 av de 9 skolene.

2.10 Oppsummering av resultater fra spørreundersøkelse blant skoleledelsen

Opplysninger om skolene er innhentet på et tidspunkt før de aktuelle programmene er gjennomført. Dette foreliggende materialet skal suppleres ved innhenting av tilsvarende og utfyllende opplysninger 1,5 år etter programdeltagelse (vår 2009). På bakgrunn av det samlede materialet som vil foreligge sommer/høst 2009, vil vi kunne belyse i hvilken grad programmene bidrar til et engasjement ved skolen i forhold til å skape et godt oppvekstmiljø, økt innsats for det psykososiale læringsmiljøet, samt et styrket samarbeid mellom skolen og de lokale hjelpe- og støttetjenestene.

Resultater fra spørreundersøkelsen som er gjennomført ved skoleledelsen høsten 2007 oppsummeres som følger:

- Utvalget omfatter i alt 43 skoler, hvorav 11 gjennomfører *STEP* eller *Venn1* skoleåret 2007/2008.
- Det gjennomsnittlige elevtallet er lavere, - og andelen elever på studieforberedende utdanningsprogram er høyere ved programkolene, sammenlignet med de øvrige skolene.
- Det er ubetydelige forskjeller mellom skolegruppene i forhold til andel elever med rett til henholdsvis spesialundervisning, segregert tilbud og innvandrerbakgrunn.
- Det er marginale forskjeller mellom skolegruppene i gjennomsnittlig antall årsverk lærere og annet personale. Programkolene har imidlertid en lavere andel lærere i aldersgruppene 50-60 år og over 60 år, sammenlignet med kontrollskolene.

- Helsesøstertjenesten ressurser ved skolen er like stor i de to skolegruppene (13,4 timer per uke). Ved programkolene er man imidlertid mer tilfredse med helsesøsters tilgjengelighet for elever med psykiske vansker enn ved kontrollskolene.
- Ved de fleste programkolene har PP- tjenesten eget kontor ved skolen. Ved de øvrige skolene er det vanlig at PP- tjenesten er organisert som et kontor som dekker flere skoler, eller er et fylkeskommunalt kontor. Ved programkolene uttrykkes noe mer tilfredshet med PP- tjenestens tilgjengelighet, enn ved kontrollskolene.
- Ved vurderinger av ulike aktørers og tjenesters ansvar for oppfølging av elever med psykiske vansker, kommer det frem en generell oppfatning av at PP- tjenesten, helsesøster, skoleledelse og kontaktlærer har et særlig ansvar. Ved programskoler er PP- tjenestens og kontaktlærers ansvar vurdert som noe mer viktig, enn ved kontrollskolene.
- Det er ubetydelige forskjeller mellom skolegruppene i forhold til hvordan man vurderer ulike sider ved skolemiljøet; arbeidsmiljø, elevdisiplin, tilgang på kompetanse om psykisk helse, lokaliteter, samt lærernes tilgjengelighet for elevene.
- I alt 10 av 43 skoler i utvalget rapporterer at de har spesielle utfordringer når det gjelder psykisk helse blant elevene. Fire av disse skolene er programskoler.
- De fleste skolene som medvirker i undersøkelsen (88 %) har engasjert seg i ulike programmer/kurs etc. relatert til psykisk helse, enten i skoleåret 2007/2008 eller tidligere år.
- I alt ni skoler gjennomfører *VIP* skoleåret 2007/2008. Blant disse ni finner vi to programskoler, der man gjennomfører *Venn1*.
- 29 av skolene i utvalget jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag. I alt 21 av disse er i kontrollgruppen.
- Ved 11 av skolene har man iverksatt særskilte tiltak relatert til psykisk helse blant elevene. I alt 10 av disse er skoler i kontrollgruppen.

Kartleggingen omfatter en rekke opplysninger om kjennetegn ved programskoler og kontrollskoler. Sammenligning av disse skolegruppene, samt muligheter for å kontrollere for andre forhold ved skolen som kan ha betydning for utfallsmålene, gjør at man med større sannsynlighet kan isolere eventuelle effekter av de aktuelle opplæringsprogrammene i satsningen Psykisk helse i skolen, både på elev, klasse og skolenivå.

I analyser av effekter programmene på elev/klasse/skolenivå (kapittel 4 og 5 i hovedrapport, Andersson et al., 2009) tas det hensyn til skolens deltagelse i *VIP*; andre iverksatte tiltak relatert til psykisk helse, samt at skolen jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag.

3 Kontaktlærernes rapportering om psykisk helse i skolen høst 2007 og vår 2008

Helle Wessel Andersson

I dette kapitlet gis en deskriptiv fremstilling av opplysninger som er innhentet gjennom spørreskjemaundersøkelser blant kontaktlærere, henholdsvis høsten 2007 og våren 2008. Spørreskjemaundersøkelsen har fokusert på følgende overordnede temaområder: skole – og læringsmiljø, psykososialt miljø, kontakt/samarbeid med hjelpeapparatet, samt håndtering av psykisk helseproblematikk i skole og undervisningssammenheng.

Data fra kontaktlærere på disse to målingstidspunktene, gir bidrag til å besvare spørsmålene om i hvilken grad opplæringsprogrammene bidrar til økt innsats for godt lærings- og psykososialt skolemiljø, og et styrket samarbeid mellom skolen og de lokale hjelpe- og støttetjenester (kapittel 4 i hovedrapport, Andersson et al., 2009). Data fra kontaktlærerundersøkelsen gir også grunnlag for å besvare problemstillinger relatert til effekter av deltagelse på kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?* (kapittel 5 i hovedrapport, Andersson et al., 2009).

3.1 Utvalg

Tabellen under gir en beskrivelse av utvalget ved de to målingstidspunktene.

Tabell 3.1 Beskrivelse av utvalget kontaktlærere ved de to målingstidspunktene høst 2007 og våren 2008.

Kjennetegn utvalget kontaktlærere	Høst 2007 (t0)	Vår 2008 (t1)
Antall totalt	250	195 ⁵
Antall skoler representert	45	36
Ansatt på programskole	59	52
Ansatt på kontrollskole	191	143
Deltatt på <i>Hva er det med Monica?</i>	29 ⁶	30 ⁸
Har kollega som har deltatt på <i>Hva er det med Monica?</i>	67 ⁹	63 ¹⁰
Har deltatt på andre kurs relatert til psykisk helse	57 ¹¹	51 ¹²

⁵ I alt 161 av disse (83 %) rapporterer at de også deltok på spørreundersøkelsen høsten 2007 (t0)

⁶ Representerer 21 skoler, hvorav tre er programskoler.

⁷ Representerer 20 skoler hvorav tre er programskoler.

⁸ 10 av disse har deltatt på kurset høsten 2007, fire har deltatt våren 2007 og 15 har deltatt tidligere år.

⁹ Representerer 29 skoler hvorav 5 er programskoler.

¹⁰ Representerer 27 skoler hvorav 2 er programskoler

¹¹ Representerer 34 skoler hvorav 9 er programskoler.

¹² Representerer 25 skoler hvorav 7 er programskoler.

Undersøkelsen omfatter i alt 250 kontaktlærere ved målingstidspunkt t0 høst 2007, og 195 kontaktlærere ved målingstidspunkt t1, vår 2008. I alt 83 prosent av de som deltar våren 2008 har også deltatt på den første spørreundersøkelsen.

Utvalgene ved de to målingene høst 2007 og vår 2008 omfatter henholdsvis 59 og 52 lærere som er ansatt ved en skole der man i løpet av skoleåret gjennomfører de aktuelle elevrettede programmene *STEP* og *Venn1*. Materialet innhentet ved t0 omfatter 29 lærere som har deltatt på kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?*, mens 30 av lærerne i utvalget ved t1 har tatt dette kurset. Flere har en kollega som har deltatt på kurset, henholdsvis 67 av de som deltar høsten 2007, og 63 av de som svarer på den oppfølgende undersøkelsen.

Ved begge målingstidspunktene rapporterer om lag en fjerdedel av lærerne at de har deltatt på andre kurs relatert til psykisk helse. Eksempler på slik annen kursaktivitet er følgende: "*VIP*" (n=5), *Venn1* (n=4), *STEP* (n=5), "Verdensdagen for psykisk helse" (n=1), "Temadag" (n=2), Småforelesninger (n=1), "Selvmordsforebygging" (n=1), "Kurs om ulike diagnoser" (n=1), "Kurs om Asbergers syndrom" (n=1), "Kurs med Mia Børjesson" (n=1), "Internt på skolen" (n=1), "Høre stemmer kurs" (n=1), "Foredrag ved skolen" (n=1), "I regi av helsesøster" (n=1).

3.2 Fremstilling

Kapitlet gir en deskriptiv presentasjon av data innhentet høsten 2007. Statistikken presenteres i form av kommenterte tabeller. Kommentarer til tabellene omfatter også resultatene fra den oppfølgende undersøkelsen våren 2008. Tabellmaterialet for undersøkelsen våren 2008 presenteres som vedlegg til dette kapitlet.

3.3 Bakgrunnsopplysninger

3.3.1 Kjønn og alder

Tabellen under viser fordelingen av kjønn og alder blant kontaktlærerne i undersøkelsen.

Tabell 3.2 Kjønn og aldersfordeling blant kontaktlærerne. 2007

Aldersgrupper	Kvinner		Menn		Totalt	
	Antall	(%)	Antall	(%)	Antall	(%)
20-29	7	(5)	6	(5)	13	(5)
30-39	34	(25)	17	(15)	51	(21)
40-49	48	(36)	33	(30)	82	(33)
50-59	33	(25)	40	(36)	75	(30)
60 +	12	(9)	16	(14)	28	(11)
Ubesvart	0	(0)	0	(0)	1	(0,5)
Totalt*	134	(100)	112	(100)	250	(100)

* Note. Opplysning om kjønn mangler for 4 lærere.

Det fremgår av tabellen at det er en forholdsvis lik fordeling av mannlig og kvinnelig lærere i utvalget, men med en liten overvekt av kvinner. Kvinner er også i flertall i aldersgruppene 30-39 år og 40-49 år. Det er flere menn enn kvinner i de to eldste aldersgruppene. Det er ubetydelige endringer i kjønn og alders sammensetning i utvalget som deltar i den oppfølgende undersøkelsen 2008.

3.3.2 Fagbakgrunn

Tabellen under viser lærernes fagbakgrunn etter kjønn.

Tabell 3.3 Kontaktlærernes fagbakgrunn etter kjønn. 2007

Fagbakgrunn	Kvinner (n=134)		Menn (n=112)		Totalt (n=250)	
	Antall	(%)	Antall	(%)	Antall	(%)
Realfag	21	(16)	22	(20)	44	18
Samfunnsfag	34	(25)	28	(25)	63	25
Språkfag	43	(32)	24	(21)	68	27
Yrkesfag	62	(46)	60	(54)	123	49
Andre fag	33	(24)	20	(18)	54	22

Lærere med yrkesfaglig bakgrunn er den største gruppen, mens lærere med henholdsvis samfunnsfaglig, språkfaglig eller annen fagbakgrunn utgjør omtrent like store grupper. Det er flere menn enn kvinner med yrkesfaglig bakgrunn og realfag. Kvinnene er i flertall blant de som har språkfaglig bakgrunn.

Det er flere lærere som har kombinasjoner av fagbakgrunner. Hyppigst forekommer kombinasjonen språkfaglig og samfunnsfaglig bakgrunn (n=37), og yrkesfaglig bakgrunn i kombinasjon med annen fagbakgrunn (n=16). Se vedlegg 3.1, tabell 3.17 for data innsamlet våren 2008.¹³

3.3.3 Tid ved skolen og som kontaktlærer

I alt 243 lærere har besvart spørsmålet om hvor lenge de har vært ansatt ved skolen (tabell 3.4).

Tabell 3.4 Antall år ansatt ved skolen. 2007

Antall år ved skolen	Antall lærere	Prosent
<5 år	65	27
5-10 år	40	17
Mer enn 10 år	138	57
Totalt	243	100

Note. Opplysninger om ansettelsestid mangler for sju lærere.

De fleste oppgir at de har vært ansatt i mer enn 10 år, mens om lag en firedel har vært ansatt i mindre enn fem år. Se vedlegg 3.1, som viser at fordelingen av lærere etter antall år ansatt er den samme i materialet innsamlet våren 2008.

For de fleste av lærerne er målingstidspunktet, høst 2007, første semester som kontaktlærer for de aktuelle elevene¹⁴ (n=213, 85 %). I alt 12 prosent oppgir at dette er 3. semester som kontaktlærer for disse elevene (tabell 3.5). Den oppfølgende undersøkelsen 2008 omfatter da naturlig nok i hovedsak lærere som har elevgruppen 2. semester (se tabell 3.18 i vedlegg til kapitlet).

¹³ Data innsamlet våren 2008 gir ikke grunnlag for å presentere lærernes kombinasjoner av fagbakgrunner. De to tabellene er derfor ikke direkte sammenlignbare.

¹⁴ Dvs. elever som deltar i elevundersøkelsen.

Tabell 3.5 Tid som kontaktlærer for elevgruppen på målingstidspunktet, høst 2007

Tid som kontaktlærer for elevgruppen	Antall lærere	Prosent
1. semester	213	86
2. semester	6	2
3. semester	30	12
Totalt	249	100

Note. Opplysninger om tid som kontaktlærer for elevgruppen mangle for en kontaktlærer

3.3.4 Elevgruppen og antatt forekomst av psykiske vansker

I tabellen under er lærere gruppert i forhold til hvor mange elever de har kontaktansvar for.

Tabell 3.6 Størrelse elevgrupper for kontaktlærer. 2007

Størrelse elevgrupper for kontaktlærer	Antall lærere	Prosent
< 15	132	53
15-20	77	31
Over 20	39	16

Note. To lærere har ubesvart på spørsmålet om størrelse på elevgruppen

Antall elever som respondenten er kontaktlærer for, varierer fra 4 til 32 elever. I alt 132 lærere (53 %) er kontaktlærer for en gruppe av færre enn 15 elever. Om lag en tredjedel (n=77) har kontaktlæreransvar for mellom 5-20 elever, mens 16 prosent (n=39) har mer enn 20 elever i gruppen. Den oppfølgende undersøkelsen våren 2008 omfatter en noe høyere andel lærere som er kontaktperson for færre enn 15 elever, og noen færre som er kontaktlærer for 15-20 elever (Se tabell 3.19 i vedlegget til kapitlet).

Tabellen under presentere kontaktlærers antagelser om forekomst av psykiske vansker i elevgruppen.

Tabell 3.7 Kontaktlærers vurdering av forekomst av psykiske vansker blant elevene. 2007

Antall elever som antas å ha psykiske vansker	Prosentandel lærere			
	Elevgruppe <15 (n=132)	Elevgruppe 15-20 (n=77)	Elevgruppe >20 (n=39)	Samlet (n=250)
Ingen	4	5	5	4
1-2	52	36	33	44
3-6	29	32	41	32
Flere enn 6	2	9	3	4
Vet ikke	12	14	18	14
Ubesvart	1	3	0	2
Totalt	100	100	100	100

Det fremgår av tabellen at de aller fleste kontaktlærerne (omlag 80 %) er kjent med at det er elever i gruppen som har psykiske vansker. Om lag en tredjedel av lærerne anslår en forekomst på 3-6 elever i den gruppen elever de har kontaktansvar for.

Resultater fra den oppfølgende spørreundersøkelsen våren 2008 viser at andel lærere som svarer "vet ikke" er redusert fra 14 til 5 prosent, mens andel som svarer "ingen" er så og si uforandret. Dette tyder på at man i løpet av skoleåret har identifisert elever som sliter psykisk. Det er en økning i andel lærere som rapporter at 3-6 elever i gruppen har psykiske vansker (fra 32 % til 41 %), denne økningen gjelder særlig lærere som har ansvar for elevgrupper på 15-20 elever - fra 32 % til 53 %, (se tabell 3.20).

3.3.5 Kjennskap til ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse

Tabellen under gjengir svar på i hvilken grad kontaktlærer er kjent med ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse.

Tabell 3.8 I hvilken grad kontaktlærere er kjent med ulike opplærings- og undervisningsprogram. 2007

Programmer	Prosentandel lærere				
	(n)	Aldri hørt om	I liten grad kjent	I noen grad kjent	I stor grad kjent
"Alle har en psykisk helse" ¹⁵	(239)	67	23	8	3
<i>Venn1</i>	(240)	76	1	9	3
STEP	(238)	65	19	10	7
"Hva er det med Monica?"	(239)	52	24	16	9
"VIP" ¹⁶	(238)	68	11	11	11
"Zippys venner" ¹⁷	(234)	90	9	1	0
"Olweusprogrammet"/"Bry deg" ¹⁸	(238)	64	22	10	4

Det fremgår av tabellen at kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?* er det programmet som flest lærere har kjennskap til. En av fire lærere rapporterer at de i noen eller stor grad er kjent med dette kurset. De øvrige programmene er forholdsvis lite kjent blant lærerne. Over halvparten av lærerne svarer at de aldri har hørt om de elevrettede programmene. Om lag tre av fire lærere har aldri hørt om *Venn1*. Noen flere har hørt om *STEP*, av disse er det om lag en av fem som bare i liten grad er kjent med programmet.

Resultater fra undersøkelsen våren 2008 viser at flere lærere har fått kjennskap til programmene, spesielt svarer flere at de nå har kjennskap til kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?*, *Alle har en psykisk helse*, *Venn1*, samt antimobbeprogrammene "Olweusprogrammet" og "Bry deg".

¹⁵ Alle har en psykisk helse" inngår i satsningen Psykisk helse i skolen. Program med oppgaver for alle ungdomstrinnene, med gjennomføring over tre dager på hvert trinn. Programmet er utviklet av Rådet for psykisk helse.

¹⁶ VIP- Velledning og informasjon om psykisk helse er en tredelt programopplæring – lærer, lærer/elev, elev/helsepersonell for elever på videregående trinn1. Programmet er utviklet av Brukerrådet og fagfolk ved Blakstad sykehus, Asker og Bærum HF. Programmet gjennomføres ved at elever og lærere jobber med temaet "psykisk helse" i tre skoletimer. I tillegg kommer psykisk helsepersonell og helsesøster/PPT på besøk til hver klasse i to skoletimer, for dialog og besvarelse av de spørsmål elevene har. Elevene får også vite hvor de kan oppsøke hjelp i og utenfor skolen.

¹⁷ "Zippys venner " inngår i satsningen Psykisk helse i skolen, og er et forebyggende program for første trinn i barneskolen. Målet er å lære barn å mestre dagliglivets utfordringer på en bedre måte. Programmet er utviklet i England ved "Partnership for Children". Organisasjonen Voksne for Barn har lisens på programmet i Norge.

¹⁸ Begge disse programmene har som mål å redusere mobbing og antisosial atferd blant elever. Programmene er ikke en del av skolestasjonen psykisk helse i skolen. "Olweusprogrammet" er utviklet av forsker Dan Olweus ved Universitetet i Bergen. "Bry deg" er utviklet av en arbeidsgruppe etter mandat fra Utdanningsdirektoratet., som har vært ledet av Lillegården kompetansesenter.

3.3.6 Vurderinger av skolemiljøet

I spørreskjemaet er kontaktlærerne bedt om å gi en beskrivelse av skolemiljøet. Det er fremstilt i alt 11 påstander om skolen, som skal vurderes på en 4- delt skala fra "I liten grad" til i "svært stor grad". Tabellen under gjengir svarfordelingen for påstandene.

Tabell 3.9 Kontaktlærers beskrivelser av skolemiljøet. 2007

Påstander om skolen	(n)	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad
Åpen og imøtekommende overfor elevene	(244)	0	5	53	42
Åpen og imøtekommende overfor foreldrene	(243)	0	11	64	25
Har et godt læringsmiljø for elevene	(244)	0	13	70	17
Legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene	(248)	1	31	54	15
Har et godt arbeidsmiljø for lærerne	(244)	2	26	60	12
Har god disiplin blant elevene	(244)	2	48	46	4
En skole elevene er glade for å gå på	(242)	0	11	62	27
Der undervisningen tilpasses den enkelte elevs forutsetninger	(241)	1	45	48	6
Hvor elevdemokrati tas alvorlig	(241)	2	30	54	15
Med felles holdning blant lærerne til hvordan skolen skal utvikles	(242)	9	45	40	6
Med tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom	(247)	7	46	41	6

Generelt sett gir kontaktlærerne positive vurderinger av skolemiljøet. De aller fleste (80-90%) beskriver skolen som åpen og imøtekommende for elever og foreldre, og med et godt læringsmiljø for elevene.

Lærernes arbeidsmiljø får en noe mindre positiv vurdering. En av fire mener at skolen bare i noen grad har et godt arbeidsmiljø. I relasjon til dette ser vi at over halvparten mener det i mindre grad eksisterer en felles holdning blant lærerne til hvordan skolen skal utvikles. Videre ser vi at litt under halvparten av lærerne mener at skolen i mindre grad tilpasser undervisningen til den enkelte elevs forutsetninger.

Resultatene tyder ellers på at mange opplever disiplinærproblemer blant elevene. Om lag en av to kontaktlærere mener at skolen bare i noen grad har god disiplin blant elevene. Imidlertid gis det gode vurderinger av elevenes trivsel. Nær samtlige mener at elevene i stor eller svært stor grad er glade for å gå på denne skolen. Tre av fire beskriver skolen som et sted der man i stor eller svært stor grad tar elevdemokrati alvorlig.

En overvekt av kontaktlærerne mener at skolen i stor grad legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene. De fleste opplever imidlertid at skolen i mindre grad har tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom.

Det er ubetydelige endringer i lærernes vurderinger av skolemiljøet når dette undersøkes våren 2008 (se tabell 3.22).

3.3.7 Om håndtering av psykisk helseproblematikk i skole- og undervisningssammenheng

Kontaktlærerne har svart på 13 utsagn relatert til deres egen håndtering psykisk helse. Tabellen under gjengir lærernes svar på i hvilken grad de opplever at disse stemmer.

Tabell 3.10 Vurdering av egen håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2007

Utsagn	(n)	Ikke i hele tatt	I liten grad	I stor grad	I svært stor grad
Jeg kan gi gode råd til elever med psykiske vansker	(245)	7	63	28	2
Jeg har kunnskap om psykisk helse til å hjelpe elever som sliter	(246)	10	61	25	4
Jeg vet hvordan psykiske problemer kan forebygges	(246)	6	59	33	3
Jeg gir råd til kollegaer om psykisk helse hos elever	(246)	28	57	14	1
Det er åpenhet om psykiske vansker blant elevene mine	(240)	6	65	28	1
Jeg har erfaring med elever med psykiske vansker	(247)	2	47	40	11
Det er vanskelig å oppdage elever med psykiske vansker	(247)	3	50	45	1
Det er vanskelig å få tak i informasjon om psykiske problemer	(239)	16	64	20	0
Jeg diskuterer elevenes psykiske helse med kollegaer	(243)	1	39	54	6
Jeg har undervist om psykisk helse dette året (2007)	(247)	68	21	8	3
Jeg vet hva jeg skal gjøre når elever får psykiske vansker	(246)	2	44	49	5
Jeg har kollegaer med kompetanse på psykisk helse	(246)	1	37	48	14
Jeg har noen å henvende meg til om elever med psykiske vansker	(246)	0,5	13	62	24

Resultatene indikerer at lærerne opplever å ha for lite kunnskap om psykisk helse til å kunne håndtere problematikken på en adekvat måte. Om lag sju av ti lærere svarer at de i mindre grad kan gi råd, - eller hjelpe elever som sliter psykisk, og at de mangler kunnskap om forebygging. Like mange rapporterer at de i liten grad eller ikke i det hele tatt gir råd til kollegaer om psykisk helse blant elevene.

Om lag sju av ti lærere opplever at det i liten grad er i åpenhet blant elevene om psykiske vansker. Rundt halvparten har erfaring med elever med psykiske vansker. Like mange synes det er vanskelig å identifisere elever som har psykiske vansker og å vite hva man skal gjøre overfor disse elevene. En av fem lærere mener at det i stor grad er vanskelig å få tak i informasjon om psykiske problemer.

De fleste har imidlertid noen å henvende seg til med spørsmål om psykisk helse, og kompetente kollegaer som de kan diskutere tematikken med.

60 prosent diskuterer i stor grad elevenes psykiske helse med kollegaer. Omtrent like mange gir uttrykk for at de har kollegaer med kompetanse på psykisk helse, og de aller fleste opplever å ha noen å henvende seg til om elever med psykiske vansker. De aller fleste svarer imidlertid at de selv bare i liten grad, eller ikke i hele tatt, gir råd til kollegaer om psykisk helse.

Når de samme spørsmålene er stilt om lag et halvt år etter (våren 2008) ser vi tendenser til at lærerne har en noe mer positiv vurdering av, - og selvtilitt i forhold håndtering av psykisk helseproblematikk. Dette gjelder for eksempel å gi råd til kollegaer og elever om

psykisk helse, samt kunnskap om hvordan psykiske problemer kan forebygges. (se tabell 3.23).

Lærerne har videre gjort vurderinger av i hvilken grad skolen har lagt til rette for håndtering av psykisk helseproblematikk hos elevene. Utsagnene og resultater er presentert i tabellen under.

Tabell 3.11 Vurdering av skolens bidrag til håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2007

Utsagn	(n)	Ikke i hele tatt	I liten grad	I stor grad	I svært stor grad
Skolen legger vekt på det psykososiale miljøet blant elever	(239)	0	20	69	11
Skolene samarbeider med de lokale hjelpetjenestene	(242)	0	4	62	34
Skolen samarbeider med BUP	(221)	2	20	57	21
Skolen jobber aktivt med tematikken psykisk helse	(217)	7	45	42	7
Skolens arbeid med psykisk helse er forankret i virksomhetsplan e.l.	(200)	9	47	39	6

Generelt sett gir de fleste kontaktlærerne et positivt bilde av skolens arbeid med psykisk helse. Resultatene tyder imidlertid på at mange skoler har et forbedringspotensial i forhold til dette. For eksempel mener en av fem kontaktlærere at skolen bare i liten grad legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene, og nær halvparten opplever at skolen i mindre grad jobber aktivt med tematikken psykisk helse. De aller fleste gir imidlertid positive fremstillinger av skolens samarbeid med de lokale hjelpe- og støttetjenestene og med BUP.

Hvordan kontaktlærerne vurderer disse forholdene ved skolen endres ikke frem til undersøkelsen våren 2008 (se tabell 3.23). I den oppfølgende undersøkelsen er det stilt to tillegsspørsmål angående skolens rolle i forhold til arbeid med psykiske helse. Av svarene fremgår det at de fleste lærerne mener at elevenes psykiske helse er en del av skolens ansvarsområde, og at skolen har ansvar for å formidle kunnskap om psykisk helse. Rundt 16-18 prosent av lærerne mener at dette ikke er en del av skolens rolle.

3.3.8 Kontaktlærer og hjelpeapparatet

Avslutningsvis i spørreskjemaet ble kontaktlærer bedt om å angi de tre mest aktuelle instanser/ aktører som det er naturlig å søke kontakt med ved spørsmål om psykisk helse eller psykiske vansker hos elevene.

Tabellen under gjengir hvilke aktører/ instanser som er listet opp på henholdsvis 1., 2. og 3. plass, samt hvor hyppig hver av disse er angitt.

Tabell 3.12 Liste over aktører/instanser angitt som aktuelle å søke kontakt med ift. elever med psykiske vansker. 2007

Aktører/instanser listet opp som aktuelle å søke kontakt med:	Prosentandel lærere		
	1. (n=238)	2. (n=226)	3. (n=191)
Rådgiver	40	16	7
Helsesøster	28	29	10
PP- tjenesten	9	22	18
Kollegaer	7	5	13
Sosiallærer/spes.ped.lærer	6	5	3
Ledelse (rektor, avd.leder/insp., områdeled. mellomled., daglig led.)	3	8	17
BUP	1	7	15
Andre*	6*	8**	***17

*Andre omfatter følgende: BUP (n=2), elevtjenesten (n=5), foreldre (n=2), helsemøte/helseråd (3), psykiater (n=1), rektor (n=1), TT leder/teamet (n=5), Voksne for barn (n=1). ** Andre omfatter: andre rådgivere (n=1), fastlege/lege (n=5), miljøkoordinator (n=4), psykiatrisk sykepleier (n=2), psykisk helsestjeneste (n=1), rektor (n=2), teamleder (n=2). *** Andre omfatter: Foreldre/foresatt (n=7), teamet/teamleder (n=4), oppfølgingstjenesten (n=2), psykolog (n=2), kommunal psykisk helsestjeneste (n=1), MOT (n=1), sykepleier (n=1), "Thranes" (n=1), tidligere kollega (n=1) kone (n=1), DPS (n=1).

De fleste lærerne finner det mest naturlig å først ta kontakt med skolens rådgiver ved spørsmål om psykisk helse eller psykiske vansker hos elevene. Helsesøster vurderes som den nest mest, - og PP- tjenesten er den tredje mest aktuelle å kontakte.

Når det samme spørsmålet stilles til kontaktlærerne om lag et halvt år senere, er det flere som oppgir at de først ville tatt kontakt med helsesøster, mens noen færre angir rådgiver som aktuell aktør (se tabell 3.24).

3.4 Oppsummering resultater kontaktlærerundersøkelsen

- Første spørreskjemaundersøkelse er gjennomført høsten 2007, og omfatter 250 kontaktlærere, hvorav 59 lærerne er ansatt ved skole som i løpet av skoleåret 2007/2008 gjennomfører elevprogrammene *STEP* eller *Venn1* (programskoler). Det er gjennomført en oppfølgende spørreundersøkelse våren 2008 der 195 kontaktlærere har medvirket, hvorav 85 % også deltok på den første undersøkelsen.
- Omlag 8 av 10 lærere er kjent med at psykiske vansker forekommer blant elever de har kontaktansvar for.
- Lærerne har forholdsvis lite kjennskap til programmene innen skolesatsningen Psykisk helse i skolen. En av fire lærere er i noen grad eller stor grad kjent med kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?*. De øvrige programmene i Psykisk helse i skolen er forholdsvis lite kjent blant lærerne. Tre av fire lærere har aldri hørt om *Venn1*, noen flere kjenner til *STEP*.
- De fleste beskriver skolen som åpen og imøtekommende for elever og foresatte. Godt over halvparten av lærerne mener at skolen legger stor vekt på det psykososiale miljøet, og er et sted elevene trives og gjerne vil være. Øvrige faktorer relatert til skolemiljøet som arbeidsmiljø, tilpasning av undervisningen, og elevdisiplin får en noe mer negativ ladet vurdering. Om lag halvparten mener at skolen i noen grad har tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom.
- Lærerne opplever å ha for lite kunnskap om psykisk helse til å kunne håndtere problematikken på en adekvat måte. Om lag sju av ti lærere svarer at de i mindre grad kan gi råd, - eller hjelpe elever som sliter psykisk, og at de mangler kunnskap

om forebygging. Like mange rapporterer at de i liten grad eller ikke i det hele tatt gir råd til kollegaer om psykisk helse blant elevene.

- Mange skoler har et forbedringspotensial når det gjelder å legge til rette for håndtering av psykisk helseproblematikk. En av fem lærere mener at skolen i liten grad legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene, og nær halvparten mener at det på skolenivå i mindre grad jobbes aktivt med tematikken psykisk helse. De fleste gir imidlertid positive vurderinger av skolens samarbeid med de lokale hjelpe- og støttetjenestene.
- På spørsmål om hvilke aktører en vil ta kontakt med ved spørsmål om psykisk helse, er rådgiver rangert høyest (38 %), fulgt av helsesøster (27 %) og PP-tjenesten (8 %). Kollegaer, sosiallærer og ledelsen er andre aktører som flere nevner som aktuelle å ta kontakt med.
- Ved skolestart høsten 2007 er det ingen statistisk signifikante forskjeller i vurderinger av henholdsvis skole- og læringsmiljø, psykososialt læringsmiljø og samarbeid med lokale hjelpe- og støttetjenester mellom kontaktlærere ved programkolene og kontrollskolene.
- Lærere som tidligere har deltatt på kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?* har en statistisk signifikant mer positiv vurdering av det psykososiale læringsmiljøet ved skolen, enn lærere som ikke har deltatt på dette kurset.
- Lærere som har kollegaer som har deltatt på kompetansehevingskurset har en statistisk signifikant mer positiv vurdering av både det psykososiale læringsmiljøet og skolen samarbeid med lokale hjelpe- og støttetjenester. Disse forholdene vurderes også som mer positive blant de som har deltatt på andre kurs relatert til psykisk helse, sammenlignet med de som ikke har slik kursdeltagelse.
- Den oppfølgende undersøkelsen er gjennomført våren 2008, og omfatter i alt 195 kontaktlærere. Av disse deltok 83 prosent i undersøkelsen høsten 2007. Utvalgene er i stor grad like når det gjelder demografiske variabler.
- Våren 2008 rapporterer lærerne om høyere forekomst av psykiske vansker blant elevene, enn ved semesterstart høsten 2007.
- Våren 2008 svarer flere lærere at de har kjennskap til programmene innen Psykisk helse i skolen, enn ved skolestart høsten 2007.
- Det er ubetydelige endringer mellom de to måletidspunktene hva angår vurderinger av skolemiljøet.
- Vi ser tendenser til at lærerne har en mer positiv vurdering av, - og bedre selvtilit i forhold til håndtering av psykisk helseproblematikk våren 2008, sammenlignet med høsten 2007.
- Det er ubetydelige endringer mellom de to måletidspunktene hva angår vurderinger av skolens bidrag i håndtering av psykisk helseproblematikk. 16-18 prosent av lærerne mener at elevenes psykiske helse – og formidling av psykisk helse ikke er skolens ansvar.
- Ved måling våren 2008 vurderes helsesøster som noe mer - og rådgiver som noe mindre aktuell å ta kontakt med ved spørsmål om psykisk helse og psykiske vansker blant elevene, enn ved måling høsten 2007.

3.5 Vedlegg 3.1 - Tabellmateriale basert på data innsamlet våren 2008

Den oppfølgende undersøkelsen omfatter i alt 195 kontaktlærere. I alt 154 av disse (82 %) svarer at de også deltok høsten 2007, og at de nå svarer for den samme gruppen elever. Sju av de som deltok forrige gang tilbakemelder at de nå svarer for en annen gruppe elever. Undersøkelsen omfatter 27 kontaktlærere som ikke deltok høsten 2007, og sju der opplysninger om tidligere deltagelse ikke er angitt.

Tabell 3.13 Kjønn og aldersfordeling blant kontaktlærerne i undersøkelsen. 2008

Aldersgrupper	Kvinner		Menn		Totalt	
	Antall	(%)	Antall	(%)	Antall	(%)
20-29	6	6	2	3	8	4
30-39	23	23	12	15	35	18
40-49	34	34	22	28	57	29
50-59	30	30	29	36	67	35
60 +	6	6	15	19	25	13
Totalt*	99	100	80	100	192	100

* Note. Opplysning om kjønn mangler for 13 lærere. Opplysning om alder er ubesvart for tre lærere. Opplysning om kjønn og alder mangler for 2 lærere.

Tabell 3.14 Kontaktlærernes fagbakgrunn etter kjønn. 2008

Fagbakgrunn	Kvinner (n=100)		Menn (n=80)		Totalt (n=195)	
	Antall	(%)	Antall	(%)	Antall	(%)
Realfag	14	(14)	12	(15)	28	(15)
Samfunnsfag	21	(21)	16	(20)	40	(21)
Språkfag	15	(15)	7	(9)	23	(12)
Yrkesfag	42	(42)	35	(44)	84	(44)
Andre fag	8	(8)	10	(13)	18	(9)
Totalt	100	(100)	80	(100)	193	(100)

Note. 2 har ubesvart på spørsmålet om fagbakgrunn. Opplysning om kjønn og fagbakgrunn mangler for 15 lærere.

Tabell 3.15 Tid ved skolen og som kontaktlærer. 2008

Antall år ved skolen	Totalt (n=195)	
	Antall	(%)
<5 år	51	27
5-10 år	33	17
Mer enn 10 år	107	56
Totalt	191	100

Note. 4 har ubesvart på spørsmålet om ansettelsestid.

Tabell 3.16 Tid som kontaktlærer for elevgruppen på målingstidspunktet, høst 2007

Tid som kontaktlærer for elevgruppen	Antall lærere	Prosent
1. semester	213	86
2. semester	6	2
3. semester	30	12
Totalt	249	100

Note. Opplysninger om tid som kontaktlærer for elevgruppen mangle for en kontaktlærer

Tabell 3.17 Størrelse elevgrupper for kontaktlærer. 2008

Størrelse elevgrupper for kontaktlærer	Antall lærere	Prosent
<15	112	59
15-20	49	26
Over 20	29	15

Note. Fem har ubesvart på spørsmålet om størrelse på elevgruppen.

Tabell 3.18 Kontaktlærers vurdering av forekomst av psykiske vansker blant elevene. 2008

Antall elever som antas å ha psykiske vansker	Prosentandel lærere			
	Elevgruppe <15 (n=112)	Elevgruppe 15-20 (n=49)	Elevgruppe >20 (n=29)	Samlet (n=195)
Ingen	4	2	0	3
1-2	53	29	45	45
3-6	38	53	41	41
Flere enn 6	1	6	7	4
Vet ikke	2	10	7	5
Ubesvart	2	0	0	2
Totalt	100	100	100	100

Note. Fem har ubesvart på spørsmålet om størrelse på elevgruppen.

Tabell 3.19 I hvilken grad kontaktlærere er kjent med ulike opplærings- og undervisningsprogram. 2008

Programmer	Prosentandel lærere				
	(n)	Aldri hørt om	I liten grad kjent	I noen grad kjent	I stor grad kjent
"Alle har en psykisk helse"	(184)	54	29	12	5
Venn1	(182)	64	19	11	6
STEP	(182)	58	20	13	8
<i>Hva er det med Monica?</i>	(186)	37	30	20	13
"VIP"	(185)	60	14	14	12
"Zippys venner"	(179)	87	10	4	0
Olweus programmet "Bry deg"	(182)	51	32	15	2

Tabell 3.20 Kontaktlærers beskrivelser av skolemiljøet. Prosentandel lærere. 2008

Påstander om skolen	(n)	I liten grad	I noen grad	I stor grad	I svært stor grad
Åpen og imøtekommende overfor elevene	(193)	0	7	45	48
Åpen og imøtekommende overfor foreldrene	(192)	0	17	53	30
Har et godt læringsmiljø for elevene	(193)	0	15	68	17
Legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene	(192)	1	28	56	15
Har et godt arbeidsmiljø for lærerne	(193)	3	25	56	16
Har god disiplin blant elevene	(192)	3	45	46	6
En skole elevene er glade for å gå på	(192)	0	11	61	28
Der undervisningen tilpasses den enkelte elevs forutsetninger	(193)	1	40	54	5
Hvor elevdemokrati tas alvorlig	(192)	0,5	28	57	15
Med felles holdning blant lærerne til hvordan skolen skal utvikles	(192)	8	43	44	5
Med tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom	(191)	3	48	44	5

Tabell 3.21 Vurdering av egen håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2008

Utsagn	(n)	Ikke i hele tatt	I liten grad	I stor grad	I svært stor grad
Jeg diskuterer elevenes psykiske helse med kollegaer	(189)	2	35	53	10
Jeg har undervist om psykisk helse dette skoleåret (2007/2008)	(192)	52	29	15	4
Jeg har erfaring med elever med psykiske vansker	(192)	3	43	44	11
Jeg vet hva jeg skal gjøre når elever får psykiske vansker	(192)	2	41	50	7
Jeg har kollegaer med kompetanse på psykisk helse	(187)	1	29	55	14
Jeg gir råd til kollegaer om psykisk helse hos elever	(190)	22	58	18	1
Det er åpenhet om psykiske vansker blant elevene mine	(191)	5	58	35	2
Det er vanskelig å oppdage elever med psykiske vansker	(187)	4	52	40	3
Jeg har noen å henvende meg til om elever med psykiske vansker	(192)	1	10	67	23
Jeg kan gi gode råd til elever med psykiske vansker	(187)	5	58	34	3
Jeg har kunnskap om psykisk helse til å hjelpe elever som sliter	(192)	9	60	28	2
Det er vanskelig å få tak i informasjon om psykiske problemer	(187)	17	64	18	1
Jeg vet hvordan psykiske problemer kan forebygges	(190)	3	55	42	1

Tabell 3.22 Vurdering av skolens bidrag til håndtering av psykisk helseproblematikk blant elevene. 2008

Utsagn	(n)	Ikke i hele tatt	I liten grad	I stor grad	I svært stor grad
Skolen legger vekt på det psykososiale miljøet blant elever	(194)	1	18	72	9
Skolene samarbeider med de lokale hjelpetjenestene	(194)	0	5	67	28
Skolen samarbeider med BUP	(187)	1	21	65	13
Skolen jobber aktivt med tematikken psykisk helse	(183)	4	47	44	5
Skolens arbeid med psykisk helse er forankret i virksomhetsplan e.l.	(177)	3	53	40	4
Elevenes psykiske helse er en del av skolens ansvarsområde	(187)	0	18	68	13
Skolen har ansvar for å formidle kunnskap om psykisk helse	(190)	0	16	66	18

Note. De to siste utsagnene som er gjengitt i tabellen inngikk ikke i spørreundersøkelsen høsten 2007.

Tabell 3.23 Liste over aktører/instanser som er angitt som aktuelle å søke kontakt med ift. elever med psykiske vansker. 2008

Aktører/instanser listet opp som aktuelle å søke kontakt med:	Prosentandel lærere		
	1. (n=188)	2. (n=180)	3. (n=145)
Rådgiver	30	20	10
Helsesøster	32	25	14
PP- tjenesten	9	21	19
Kollegaer	7	3	15
Sosiallærer/spes.ped.lærer/sos.ped.team	10	2	1
Ledelse (rektor, avd.leder/insp.,områdeled. mellomled., daglig led.)	5	10	14
BUP	0,5	4	14
Andre	6 ¹⁹	9 ²⁰	13 ²¹

Tabell 3.24 Vurdering av skolens satsning på psykososiale tiltak skoleåret 2007/2008

Sammenlignet med ved skolestart 2007, hvordan oppleves skolens satsning på følgende forhold?	Prosentandel lærere				
	Mye bedre	Litt bedre	Uendret	Litt dårligere	Mye dårligere
Tiltak for det psykososiale miljøet blant elevene (n=186)	2	29	68	1	1
Samarbeid med de lokale hjelpetjenestene (n=185)	2	16	82	-	-
Samarbeidet med BUP (n=182)	1	11	88	-	-
Forebygging av psykiske vansker hos elevene (n=185)	2	24	73	2	-
Tiltak for ungdom som sliter psykisk (n=186)	3	24	73	1	-
Tiltak mot mobbing blant elevene (n=186)	4	31	65	1	-
Arbeidsmiljøet blant lærerne (n=187)	3	12	77	6	2
Kompetanse om psykisk helse hos elever (n=186)	2	31	66	1	-

¹⁹ Andre omfatter følgende: Miljøkoordinator (n=3), sosialarbeider (n=1), sosialkoordinator (n=1), sosialkurator (n=1), elevtjenesten (n=1), helserådgiver (n=1), miljøkoordinator (n=1), psykiatrisk sykepleier (n=1), psykososialt miljø på skolen (n=1), skolelege (n=1), skolepsykolog (n=1).

²⁰ Andre omfatter følgende: Skolelege (n=1), skolepsykolog (n=1), sykepleier (n=1), teamleder (n=2), internett (n=1), lege (n=2), mentor (n=1), miljøkoordinator (n=1), psykiater (n=1), psykolog (n=1), psykiatrisk sykepleier (n=3), "rådstugge" n=1).

²¹ Andre omfatter følgende: Familievernkontor (n=1), foresatte/foreldre (n=4), sosionom (n=1), sykepleier kollega (n=1), team (n=1), skolelege (n=1), skolepsykolog (N=1), psykiatritjenesten (n=1), litteratur (n=1), kontaktperson (n=1), eleven (n=1).

3.6 Vedlegg 3.2 – Indikatorer basert på kontaktlærerundersøkelsen

Data fra kontaktlærerundersøkelsene i 2007 og 2008 gir grunnlag for å studere hvorvidt skolens deltagelse i programmer innen satsningen *Psykisk helse i skolen* har effekt på skole og læringsmiljøet, det psykososiale miljøet på skolen, samt samarbeidet mellom skolen og de lokale- hjelpe og støttetjenestene (jf. kap. 4.2.1 i hovedrapporten).

Data fra spørreundersøkelsen blant kontaktlærerne gir oss i tillegg mulighet til å studere effekter av deltagelse på kompetansehevingskurset *Hva er det med Monica?*, i forhold til kunnskap om psykisk helseproblematikk og forutsetninger for å identifisere elever med psykiske vansker, gjennomføring av undervisning relatert til psykisk helse, samt samarbeidet mellom skole og de lokale hjelpe- og støttetjenestene, (jf. kap. 5.2.1, og kap. 6 i hovedrapporten).

For å kunne gjennomføre disse analysene konstruerer vi indikatorer for de aktuelle utfallsmålene. I det følgende redegjør vi for hvilke testledd som inngår i de ulike indikatorene, samt presenterer indikatorens indre konsistensrelabilitet, uttrykt som Cronbachs' alpha.

INDIKATOR FOR SKOLE- OG LÆRINGSMILJØ

Vi har konstruert en indikator for skole- og læringsmiljø som er sum av sju testledd i spørreskjemaet. Testleddene har svaralternativ som er kodet som følger; "I liten grad"=1, "I noen grad"=2, "I stor grad"=3, "I svært stor grad"=4). Høy skåre på indikatoren indikerer altså positiv vurdering. Maksimumsskåre for indikatoren er 28, og minimumsskåre er 7.

Tabellen under viser hvilke testledd som inngår i indikatoren, samt gjennomsnittsskåren for hvert av disse, i materialet for 2007/2008 samlet.

Tabell 3.25 Testledd som inngår i indikator "Skole og læringsmiljø". 2007. Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008

Testledd som inngår i indikator " <i>Skole og læringsmiljø</i> "	Mean	SD	Min.	Maks.
Beskrivelser av skolen:				
Åpen og imøtekommende overfor elevene (n=437)	3,4	0,6	2	4
Åpen og imøtekommende overfor foreldrene (n=435)	3,1	0,6	1	4
Med et godt læringsmiljø for elevene (n=437)	3,0	0,5	2	4
Med vektlegging av det psykososiale miljøet blant elevene (n=440)	2,8	0,7	1	4
En skole elevene er glade for å gå på (n=434)	3,2	0,6	2	4
Der undervisningen tilpasses den enkelte elev sine forutsetninger (n=434)	2,6	0,6	1	4
Hvor elevdemokrati tas alvorlig (n=433)	2,8	0,7	1	4

Den gjennomsnittlige samleskåren er 21,0 (n=424), (SD=2,9, min=13, maks =28). Indikatoren har høy indre konsistens reliabilitet (Cronbach's Alpha= 0,81).

INDIKATOR FOR PSYKOSOSIALT LÆRINGSMILJØ

Vi har konstruert indikator for psykososialt læringsmiljø basert på seks testledd i spørreskjemaet. Testleddene har svaralternativ som er kodet som følger; "I liten grad"=1, "I noen grad"=2, "I stor grad"=3, "I svært stor grad"=4). Maksimumsskåre for indikatoren er 24, og minimumsskåre er 6.

Tabellen under viser hvilke testledd som inngår i indikatoren, samt gjennomsnittsskåren for hver av disse i materialet for 2007/2008 samlet.

Tabell 3.26 Testledd som inngår i indikator "Psykososialt læringsmiljø". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008

Testledd som inngår i indikatoren " <i>Psykososialt læringsmiljø</i> "	Mean	SD	Min.	Maks.
Det er åpenhet om psykiske vanske blant elevene mine (n=431)	2,3	0,6	1	4
Jeg kan gi gode råd til elever med psykiske vansker (n=432)	2,3	0,6	1	4
Jeg har kunnskap om psykisk helse til å hjelpe elever som sliter (n=438)	2,2	0,7	1	4
Jeg vet hvordan psykiske problemer kan forebygges (n=436)	2,4	0,7	1	4
Skolen legger vekt på det psykososiale miljøet blant elevene (n=433)	2,9	0,6	1	4
Skolen jobber aktivt med tematikken psykisk helse (n=400)	2,5	0,6	2	4

Den gjennomsnittlige samleskåren er 14,6 (n=207), (SD=2,3, min=8, maks=23). Indikatoren har moderat til høy indre konsistens reliabilitet (Cronbach's Alpha= 0,70).

INDIKATOR FOR SAMARBEID SKOLE OG LOKALE HJELPE- OG STØTTETJENESTER

Vi har konstruert en indikator for samarbeid skole og lokale hjelpe- og støttetjenester som er basert på fire relevante testledd. Svaralternativene er kodet som følger; "I liten grad"=1, "I noen grad"=2, "I stor grad"=3, "I svært stor grad"=4). Maksimumsskåre for indikatoren er 16, og minimumsskåre er 4.

Tabellen under viser hvilke testledd som inngår i indikatoren "Samarbeid skole - og lokale hjelpe- og støttetjenester", samt gjennomsnittsskåren for hver av disse, i materialet for 2007/2008 samlet.

Tabell 3.27 Testledd som inngår i indikatoren "Samarbeid skole- og lokale hjelpe- og støttetjenester". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008

Testledd som inngår i indikatoren "Samarbeid skole og lokale hjelpe- og støttetjenester"	Mean	SD	Min.	Maks.
Skole med tilgang på kompetanse om psykisk helse hos ungdom (n=438)	2,5	1,7	1	4
Jeg har noen å henvende meg til om elever med psykiske problemer (n=438)	3,1	0,6	1	4
Skolen samarbeider med de lokale hjelpetjenestene (PPT, helsest.) (n=436)	3,3	0,5	2	4
Skolen samarbeider med BUP (n=408)	2,9	0,7	1	4

Den gjennomsnittlige samleskåren er 11,9 (n=216), (SD=1,9, min.=5, maks.=16). Indikatoren har moderat til høy indre konsistens reliabilitet (Cronbach's Alpha= 0,69).

INDIKATOR FOR AV SKOLENS SATSNING PÅ DET PSYKOSOSIALE MILJØET I LØPET AV SKOLEÅRET 2007-2008

Et samlemål på skolens satsning på det psykososiale miljøet er basert på seks testledd der kontaktlærer vurderer skolens satsning på ulike tiltak i løpet av skoleåret. Svaralternativene er skåret som følger "mye bedre" =5, "litt bedre"=4, "uforandret"=3, "litt dårligere"=2, og "mye dårligere"=1.

Tabell 3.28 Testledd som inngår i indikatoren "Skolens satsning på psykososialt miljø"¹. Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2007/2008

Testledd som inngår i indikatoren "Skolens satsning på psykososialt miljø"	Mean	SD	Min.	Maks.
Tiltak for det psykososiale miljøet blant elevene (n=186)	3,3	0,5	1	5
Forebygging av psykiske vansker hos elevene (n=185)	3,3	0,5	2	5
Tiltak for ungdom som sliter psykisk (n=186)	3,3	0,5	2	5
Tiltak mot mobbing blant elevene (n=186)	3,4	0,6	2	5
Arbeidsmiljøet blant lærerne (n=187)	3,1	0,6	2	5
Kompetanse om psykisk helse blant elevene	3,4	0,6	2	5

¹Spørsmålet som er stilt i spørreskjemaet: "Sammenlignet med ved skolestart høsten 2007, hvordan opplever du skolens satsning på følgende forhold:"

Gjennomsnittsskåre på indikatoren er 19,6 (n=185) (SD=2,2) (min.=14, maks.=29). Indikatoren har høy indre konsistens reliabilitet (Cronbach's Alpha= 0,78).

INDIKATOR FOR KUNNSKAP/FORUTSETNINGER FOR Å IDENTIFISERE OG HJELPE ELEVER MED PSYKISKE VANSKER

Vi har konstruert en indikator for kontaktlærers kunnskap om psykisk helse – og forutsetninger for å identifisere og hjelpe elever med psykiske problemer. Indikatoren er basert på sju testeledde i spørreskjemaet. Svaralternativene er kodet som følger; "I liten grad"=1, "I noen grad"=2, "I stor grad"=3, "I svært stor grad"=4). Maksimumsskåre for indikatoren er 28, og minimumsskåre er 7.

Tabellen under viser hvilke testledd som inngår i indikatoren "Kunnskap/forutsetninger for å identifisere og hjelpe elever med psykiske vansker", samt gjennomsnittsskårer basert på materialet innsamlet våren 2008.

Tabell 3.29 Testledd som inngår i indikatoren "Kunnskap/forutsetninger for å identifisere og hjelpe elever med psykiske vansker". Gjennomsnitt, SD, min., maks. 2008

Testledd som inngår i indikatoren "Kunnskap og forutsetninger for å identifisere og hjelpe elever med psykiske vansker	Mean	SD	Min.	Maks.
Jeg kan gi gode råd til elever med psykiske vansker (=187)	3,2	0,6	1	4
Jeg har kunnskap om psykisk helse til å hjelpe elever som sliter (n=192)	2,2	0,6	1	4
Jeg vet hvordan psykiske problemer kan forebygges (n=190)	2,4	0,6	1	4
Jeg gir råd til kollegaer om psykisk helse hos elever (n=190)	2,0	0,7	1	4
Det er vanskelig å identifisere elever med psykiske vansker ¹ (n=187)	2,6	0,6	1	4
Jeg vet hva jeg skal gjøre når elever får psykiske vansker (n=192)	2,6	0,6	1	4
Jeg har noen å henvende meg til om elever med psykiske vansker (n=192)	3,1	0,6	1	4

¹Skårene på denne variabelen er reversert.

Den gjennomsnittlige samleskåren er 17,1 (n=179), (SD=2,7, min.=10, maks.=26). Indikatoren har høy indre konsistens reliabilitet (Cronbach's Alpha= 0,78).

INDIKATOR FOR GJENNOMFØRING AV UNDERVISNING RELATERT TIL PSYKISK HELSE

Som indikator på "Gjennomføring av undervisning relatert til psykisk helse" benytter vi ett testledd fra spørreskjemaet "Jeg har undervist om psykisk helse dette skoleåret (2007/2008). Spørsmålet besvares på en skala fra 1-4 (1= "Ikke i hele tatt", 2= "I liten grad", 3= "I stor grad", 4= "I svært stor grad"). Gjennomsnittsskåren er 1,7 (n=192), (SD=0,9, min.=1, maks.=1,7).

UAVHENGIGE VARIABLER I BINÆRE LOGISTISKE REGRESJONSANALYSER

Tabell 3.30 Uavhengige variabler som inngår i binær logistisk regresjonsanalyse.

Uavhengige variabler	Kategorier
Har deltatt på kompetansehevingskurset <i>Hva er det med Monica?</i>	1=ja/0=nei
Har kollega som har deltatt på <i>Hva er det med Monica?</i>	1=ja/0=nei
Har deltatt på annet kurs relatert til psykisk helse	1=ja/0=nei
Jobber ved programskole	1=ja/0=nei
Skolen gjennomfører <i>VIP</i> skoleåret 2007/2008 ¹	1=ja/0=nei
Skolen har iverksatt andre tiltak relatert til psykisk helse ¹	1=ja/0=nei
Skolen jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag ¹	1=ja/0=nei
Kjønn	(1=kvinne/0=mann)
Antall års erfaring	(0=under/1=over 5 år ved skolen)
Alder	(0=over/1=1under 40 år)
Fagbakgrunn	(1=yrkesfaglig/0=ikke yrkesfaglig).

¹ Opplysningene er basert på resultat fra spørreundersøkelse blant rektorer/skoleledelse høsten 2007.

4 Psykisk helse, holdninger og trivsel blant elever i videregående skole

Silje L Kaspersen

I det følgende gis en deskriptiv beskrivelse av datamaterialet fra spørreundersøkelsene blant elever gjennomført høsten 2007 (t0) og våren 2008 (t1). I prosedyren for spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 var det presisert at denne skulle omfatte de samme klassene og elevene som deltok i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0. På den måten muliggjøres analyser av utvikling over tid på skole- og klassenivå. Spørsmålene som er stilt på tidspunkt t0 og t1 er i all hovedsak identiske. I tilfeller der nye spørsmål og/eller testledd er inkludert i spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 er dette kommentert i teksten.

4 057 elever fordelt på 257 klasser (1.-3.- trinn) og 45 skoler utgjør respondentene på tidspunkt t0. Sju av de 45 skolene var påmeldt til eller deltok på skoleprogrammet *Venn1*, mens fem av skolene var påmeldt til eller deltok på *STEP* (én skole deltok på begge).

På tidspunkt t1 fikk vi svar fra 2 792 elever fordelt på 191 klasser og 36 skoler. Seks av de 36 skolene deltok på programmet *Venn1*, mens fire av skolene deltok på *STEP* (én skole deltok på begge). En oversikt over hvilke videregående skoler som har deltatt og antall respondenter fra hver skole er gitt i tabell 4.20 i vedlegg til dette kapitlet.

Et fellestrekk ved de ni skolene som av ulike årsaker valgte å trekke seg fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1, selv om de var med på tidspunkt t0, er at de *ikke* skåret signifikant forskjellig fra landsgjennomsnittet på utvalgte variabler (trivsel, læringsmiljø, solidaritet, læring om psykisk helse og forekomst av psykiske vansker). Vi gav den enkelte skole tilbakemelding på hvordan de lå an i forhold til disse variablene etter undersøkelsen i 2007. Uten av vi har undersøkt dette nærmere, kan det være at disse skolene har blitt beroliget når de så at deres elever ikke skilte seg signifikant fra landsgjennomsnittet, og at de dermed ikke så behovet for å delta i oppfølgingsstudien.

For å unngå overdose av tabeller og figurer i dette kapitlet har vi valgt å kun presentere tabeller og figurer fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t0, som også representerer det største utvalget. Vi gir i tillegg en verbal framstilling av materialet fra spørreundersøkelsen blant elever på tidspunkt t1, med særlig fokus på endringer fra t0. Tilsvarende tabeller og figurer fra t1 er lagt til i vedlegget til slutt i dette kapitlet. Tematisk følger kapitteloppbyggingen rekkefølgen på spørsmålene i spørreskjemaene.

4.1 Demografi

4.1.1 Kjønn og utdanningsprogram

2007 (t0)

4 057 elever fordelt på 257 klasser/grupper på første, andre og tredje klassetrinn har returnert spørreskjemaet på tidspunkt t0. 1 059 elever (26 %) hører til programskoler som enten har bestilt eller gjennomfører *Venn1* og/eller *STEP*. Av de som oppgir kjønn er 44 prosent gutter og 56 prosent jenter. Seks prosent (242 elever) har ikke oppgitt hvilket utdanningsprogram de tilhørte på utfyllingstidspunktet, men av de 3 815 elevene som besvarte dette spørsmålet fulgte 58 prosent studieforberevende/allmennfaglig utdanningsprogram, mens resten (42 %) fulgte yrkesfaglig utdanningsprogram.

Av de som oppgav klassetrinn (n = 3858) gikk 1 490 elever på første trinn (39 %), hvorav 44 prosent var gutter. På andre trinn kan vi dokumentere svar fra 1 153 elever (30 %), hvorav 47 prosent gutter. 1 215 (31 %) elever svarer at de går på tredje trinn, av disse var 40 prosent gutter.

Mens elevene på første trinn er omtrent likt fordelt mellom studieforberevende/allmennfag og yrkesfaglige utdanningsprogram (hhv. 51 og 49 %), er det en overvekt av respondenter (57 %) fra yrkesfag på andre klassetrinn. På tredje klassetrinn er hele 82 prosent av respondentene fra studieforberevende/allmennfaglig utdanningsprogram. Skjevfordelingen på tredje trinn følger naturlig av at de fleste yrkesfagene har yrkespraksis (i bedrift) etter at andre trinn er fullført.

2008 (t1)

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 fikk vi svar fra 2 792 elever fordelt på 191 klasser og 36 skoler. 736 elever (26 %) tilhører programskoler. Kjønnfordelingen er den samme som i 2007 med 44 prosent gutter i det totale utvalget, det er også omtrent like stor andel elever på første trinn (40 %) som i 2007. På tidspunkt t1 har vi en noe større andel elever på andre trinn (33 % mot 30 % i 2007), mens andelen elever på tredje trinn har blitt redusert med fire prosentpoeng til 27 prosent. Det er en lavere andel gutter på andre trinn i 2008, mens andelen gutter på tredje trinn i 2008 er ett prosentpoeng høyere (41 %) enn den var i 2007.

Det er en litt lavere andel elever på studieforberevende/allmennfag (56 %) sammenliknet med elevene som responderte på tidspunkt t0 (58 %). Elevene på andre trinn er helt likt fordelt mellom studieforberevende og yrkesfag, mens det på tredje trinn er en sterk overvekt av elever på studieforberevende fag med 79 prosent av respondentene (og 59 % av disse er jenter). På første trinn er det en overvekt av yrkesfaglige elever (55 %). Se også tabell 4.8 i vedlegget bakerst i kapitlet for oversikt over andeler av utvalget fordelt på kjønn og utdanningsprogram.

4.1.2 Hvor mange rapporterer i 2008 at de deltok på spørreundersøkelsen i 2007?

Selv om prosedyrene for oppfølgingsundersøkelsen var klare på at det var de samme elevene som skulle kartlegges i 2008 (t1) som i 2007 (t0), ser vi at det ved 15 av 36 skoler i utvalget enten har kommet til nye klasser eller at det er klasser som av ulike årsaker ikke er kartlagt på tidspunkt t1, selv om de var med på tidspunkt t0.

I analyseøyemed er vi avhengige av å vite at vi sammenlikner de samme elevene i de samme klassene og på de samme skolene i den grad vi undersøker utvikling/effekter over tid. I tillegg til at vi kan sjekke at demografiske variabler hos elevene stemmer overens med klassekodene fra år til år, har vi også inkludert et spørsmål i skjemaet på tidspunkt t1, der vi spør elevene direkte om de deltok på denne spørreundersøkelsen høsten 2007. 2334 (84 %) elever svarer ja på dette spørsmålet, 308 (11 %) elever svarer nei, mens 150 (5 %) har unnlatt å svare. Av de som har svart (2 642 elever) på spørsmålet, svarer

altså 88 prosent av elevene at de har deltatt tidligere. Hvis vi antar at de 150 som har unnlatt å svare fordeler seg på samme måte mellom ja og nei (88 % og 12 %), kommer vi til at 93 prosent av respondentene fra tidspunkt t1 var med på undersøkelsen på tidspunkt t0.

4.1.3 Bosituasjon

2007(t0)

Det er kun 34 (0,8 %) av de 4 057 respondentene i 2007 som *ikke* har oppgitt informasjon om hvem de bodde sammen med på måletidspunktet. 57 prosent av elevene oppgir at de bor med både mor og far, mens 41 prosent bor med mor, far og søsken. En svakhet ved dette spørsmålet er at vi ikke skiller mellom de som bor med mor og far samtidig, og de som bor periodevis med henholdsvis mor og far (for eksempel ved delt omsorg). Dette vil kartlegges nærmere ved neste måling, våren 2008. Åtte prosent bor alene sammen med mor (dvs. at alle andre svaralternativer på dette spørsmålet har verdien null), mens tre prosent bor alene sammen med far.

Et interessant funn er at en betydelig høyere andel (65 %) av de som følger studieforbereende/allmennfag oppgir at de bor sammen med mor og far, sammenliknet med de som følger yrkesfaglig studieprogram (47 %). Dette er i tråd med forskning på området. For eksempel dokumenterer Markussen et al. (2006) i en rapport om valg, bortvalg og kompetanseoppnåelse i norsk videregående opplæring, at valg av utdanningsretning er sterkt påvirket av sosial bakgrunn. I rapporten heter det familien gjorde en synlig og signifikant forskjell i valg av utdanning, og at oppvekst i en familie med begge foreldre til stede, der foreldrene er opptatt av utdanning og orienterte mot allmennfag og studiekompetanse, økte sannsynligheten for at ungdommene søkte studieforbereende retning.

14 % (579 elever) oppgir å bo alene/på hybel – av disse er en større andel gutter enn jenter. Kun én prosent (41 elever) oppgir at de bor sammen med fosterforeldre. 13 respondenter oppgir at de bor sammen med egne barn.

I kategorien "andre" var det åpnet for å skrive inn eventuelle andre personer respondentene bodde sammen med, og ca. 11 prosent av respondentene hadde valgt å skrive noe her. Av disse svarte majoriteten at de bodde sammen med samboer eller kjæreste. Nest hyppigste svar var stefar/stemor. Mange hadde valgt å presisere at de bodde på hybel *med venn/venninne*. Besteforeldre og tanter/onkler gikk også igjen hos flere.

2008 (t1)

På skjema for tidspunkt t1 endret vi noe på spørsmålet om bosituasjon. Vi spurte om eleven bor sammen med mor og far, én av foreldrene, én av foreldrene m/samboer, søsken, alene på hybel eller andre. Vi kuttet ut spørsmålet om fosterforeldre, da svært få (1 %) oppgav dette i 2007.

Omrent like stor andel av utvalget i 2008 som i 2007 oppgir at de bor sammen med mor og far; 56 prosent. 16 prosent (455 elever) bor sammen med den ene forelderen, mens ni prosent (258 elever) bor sammen med én av foreldrene og deres samboer. 27 prosent (763 elever) av elevene bodde sammen med søsken på tidspunkt t1, men bare de færreste (182 elever) bodde sammen med søsken uten at foreldrene også bodde sammen med dem. På tidspunkt t1 bor litt færre av elevene (12 %) alene på hybel sammenliknet med t0, og dette kan ha sammenheng med at vi på tidspunkt t1 har færre elever fra tredje trinn med i utvalget. 13 prosent har krysset av for "andre", og tekstvariabelen avslører at det stort sett dreier seg om de samme "andre" som på spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 (se over).

4.1.4 Foreldres utdanning

2007 (t0)

3 683 elever (9 % missing) har oppgitt høyeste fullførte utdanning for den av foreldrene som har høyest utdanning i spørreundersøkelsen blant elever på tidspunkt t0. Omtrent halvparten (49 %) av disse elevene har foreldre med høyere utdanning. 27 prosent har høyskole- eller universitetsutdannelse på mer enn fire år. 13 prosent av elevene har minst én forelder med fullført allmennfaglig videregående skole. Hos 29 prosent har forelder fullført yrkesfaglig videregående skole, mens 8 prosent av elevene har foreldre som ikke har fullført utdanning ut over ungdomsskole/grunnskole.

Hvis vi sammenstiller data om utdanningsprogram med informasjon om foreldres utdanning (se tabell 4.1), finner vi at nær dobbelt så mange (61 vs. 33 %) av elevene som har valgt allmennfag har foreldre med høyere utdanning, sammenliknet med elever på yrkesfag. For de som har foreldre med fullført ungdomsskole og yrkesfaglig videregående skole er situasjonen omvendt; 53 prosent av elevene som går på yrkesfaglig utdanningsprogram har foreldre med denne bakgrunnen, mens 27 prosent av elevene på allmennfag har foreldre med fullført ungdomsskole og yrkesfaglig videregående skole. Markussen et al. (2006) finner ikke at foreldres utdanningsnivå hadde signifikant effekt på sannsynligheten for å velge en studieforbereende retning. Men analysene viste at sosiale forskjeller som stammet fra foreldrenes utdanningsnivå i stedet ble formidlet gjennom de unges holdninger, ambisjoner, egenvurdering, skoletilpasning, interesser og prestasjoner (ibid. s. 10-11).

Tabell 4.1 Spørreundersøkelse t0. Antall og prosentandel elever på hhv. yrkesfag og studieforbereende/allmennfag fordelt på foreldres utdanningsnivå (forelderen med høyeste utdanning).
Antall (N) = 3 497

Høyest fullførte utdanning hos forelder	Yrkesfag		Studieforbereende/allmennfag	
	Prosent	N	Prosent	N
Ungdomsskole/grunnskole	12	175	5	107
Videregående skole med yrkesfag/yrkesskole	40	574	22	450
Videregående skole med allmennfag	14	206	12	252
Høyskole eller universitet mindre enn 4 år	18	257	25	527
Høyskole eller universitet mer enn 4 år	15	211	36	738
Sum	100	1 423	100	2 074

2008 (t1)

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 har 2647 elever (5 % missing) oppgitt høyeste fullførte utdanning for den av foreldrene som har høyest utdanning. Nøyaktig halvparten av elevene har foreldre med høyskole- eller universitetsutdannelse, av disse har 26 prosent foreldre som har fullført høyskole- eller universitetsutdannelse på mer enn fire år. Blant elevene med høyt utdannede foreldre er det omtrent dobbelt så mange som har valgt studieforbereende/allmennfaglig studieprogram. Som i 2007-utvalget har 13 prosent forelder med allmennfaglig videregående skole som høyeste fullførte utdanning og 29 prosent av elevene har forelder med yrkesfaglig videregående skole. Ni prosent (240 av 2647 elever) av de som hadde besvart spørsmålet har foreldre som ikke har fullført utdanning ut over ungdomsskole/grunnskole. Se for øvrig tabell 4.9 i vedlegget til kapitlet.

4.2 Venner og fritid

4.2.1 Fritidsaktiviteter

2007 (t0)

En annen variabel som inngår i spørreskjema omhandler elevenes fritidsaktiviteter og hvor ofte disse utføres. Her er det interessant å undersøke eventuelle forskjeller mellom kjønnene. I spørsmålet er det listet ti aktiviteter, og svaralternativene er vist i tabellen under. En prosentvis fordeling av svarene er oppgitt i tabell 4.2.

Tabell 4.2 Spørreundersøkelse t0. Hva gjør du på fritiden? Prosentandel fordelt på kjønn. N = antall gutter og jenter som besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 4 057 gir antall missing på hvert ledd

	Aldri		Sjelden		Noen ganger		Ofte		Hver dag		N
	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J	G/J
Spiller data	6	17	15	26	26	27	27	18	26	13	1679/2110
Ser på TV/Video	1	0	7	6	27	24	35	38	30	32	1716/2165
Trener (driver idrett)	6	4	15	19	24	30	31	32	23	14	1681/2166
Er sammen med venner	1	1	2	3	17	16	47	46	33	35	1716/2165
Går på kino	5	4	55	52	35	40	5	3	0	0	1677/2164
Fester	11	8	23	18	39	42	26	31	1	1	1690/2171
Shopper	11	1	50	18	32	52	6	29	0	1	1679/2170
Leser	19	9	40	32	23	31	13	21	5	8	1716/2164
Deltar i foreningsarbeid	56	51	30	33	9	10	5	5	1	1	1644/2112
Driver med en annen hobby	8	10	13	21	31	31	30	27	17	11	1678/2147

Tabellen viser at det er relativt små forskjeller mellom kjønnene når det gjelder hvor hyppig elevene oppgir at de ser på TV/video, er sammen med venner, går på kino, deltar i foreningsarbeid og driver med andre hobbyer. Når det gjelder dataspilling, oppgir 26 prosent av guttene at de bedriver dette hver dag, mens bare halvparten så mange jenter (13 %) oppgir det samme. Det er en større andel gutter enn jenter som oppgir at de trener ofte eller hver dag. Det er også slik at 24 prosent av jentene og 21 prosent av guttene oppgir at de sjelden eller aldri trener (driver idrett). Som forventet er preferansene for shopping sterkere hos jentene enn hos guttene; 29 prosent av jentene oppgir å shoppe ofte, mens den tilsvarende andelen gutter er 6 prosent. Det er dobbelt så høy andel gutter som jenter som svarer at de aldri leser på fritiden (19 vs. 9 %), og det er relativt sett flere jenter enn gutter som leser ofte og hver dag.

En prosent av både guttene og jentene oppgir at de fester hver dag, mens det er flere jenter (31 %) enn gutter (26 %) som fester ofte. Det er også flere gutter (11 %) enn jenter (8 %) som oppgir at de sjelden og aldri fester. På et senere tidspunkt i spørreskjema spør vi om hvor ofte respondenten drikker øl, vin eller sprit. Svarkategoriene er de samme, bortsett fra at "hver dag" er erstattet med "vanligvis" i dette spørsmålet. Det er ikke uventet sterk og signifikant positiv korrelasjon mellom det å feste og det å drikke øl, vin eller sprit. Det er en større andel gutter (20 %) enn jenter (17 %) som oppgir at de aldri drikker alkohol, og det er en større andel jenter (19 %) enn gutter (17 %) som oppgir at de drikker alkohol ofte. Imidlertid svarer 8 prosent av guttene, mot 6 prosent av jentene, at de "vanligvis" drikker alkohol. I sum gir dette at andelen gutter som oppgir at de drikker alkohol ofte og vanligvis er ett prosentpoeng større enn andelen jenter – altså liten forskjell mellom kjønnene.

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) foretar årlige spørreskjemaundersøkelser om bruk av rusmidler blant ungdom i alderen 15-20 år (Ungdomsundersøkelsen). I følge undersøkelsen har gjennomsnittlig debutalder når det gjelder alkohol ligget stabilt på omkring 14,5 år for øl og omkring 15 år for vin og brennevin. Et av hovedresultatene i rapporten fra den siste Ungdomsundersøkelsen (Skretting, 2007) er at gutter drikker klart større mengder alkohol enn jenter, men det fremgår ikke av denne rapporten om det er forskjeller mellom kjønnene mht. hvor *ofte* de unge drikker. I Lund et al. (2007), som rapporterer om rusmiddelbruk blant unge voksne, (21-30 år) i 1998, 2002 og 2006, finner forskerne at menn oftere enn kvinner rapporterer å ha drukket alkohol i løpet av de siste fire ukene. Vi finner altså i vår undersøkelse liten forskjell på drikkehyppighet mellom kjønnene, mens en større andel jenter enn gutter sier at de fester ofte.

2008 (t1)

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 er frekvensen på fritidsaktivitetene kun marginalt avvikende fra det bildet vi så i tabell 4.2 og 2007-utvalget. En tilsvarende tabell for 2008-utvalget finnes som tabell 4.10 i vedlegget til kapitlet. Sammenliknet med spørreundersøkelse på t0 er det færre jenter som rapporterer at de spiller data ofte eller hver dag i t1-utvalget. For både gutter og jenter er det færre som rapporterer at de trener sjelden og aldri i t1-utvalget, mens flere har krysset av for "noen ganger". Dette utvalget går også noe sjeldnere på kino og shopper litt sjeldnere – særlig jentene. Andelen som er sammen med venner hver dag har gått ned med hhv. fem og fire prosentpoeng for gutter og jenter fra 2007 til 2008.

4.2.2 Venner og trivsel

2007 (t0)

Under overskriften "Venner og trivsel på skolen" er det i spørreskjema listet 15 utsagn om venner, trivsel og sosialt miljø som eleven bes vurdere i forhold til situasjonen på skolen på utfyllingstidspunktet. Svarene er kodet som "Stemmer ikke", "Stemmer i liten grad", "Stemmer i noen grad" og "Stemmer helt". Resultatene er gitt i tabell 4.3 under. Vi ba også elevene oppgi omtrentlig antall nære venner²², og spurte om de savner å ha flere nære venner. På sistnevnte spørsmål unnlott 10 prosent (423 respondenter) å svare, mens litt over en tredjedel (35 %) av de som besvarte spørsmålet bekrefter at de savner flere nære venner (dvs. at 65 % svarte avkrefteende).

På spørsmål om omtrentlig antall nære venner var det manglende svar fra 114 respondenter (3 %). Av de som svarte, fordelte responsen seg som i figur 4.1. 75 prosent har 4 eller flere nære venner, mens 50 av 3 943 elever (1,3 %) oppgir at de ikke har noen nære venner. Av de 50 som ikke har noen nære venner var halvparten gutter. 12 av disse guttene svarer at de ikke savner flere nære venner, ni sier at de savner flere nære venner, mens 3 har unnlatt å svare. Blant jentene i samme situasjon svarer hele 21 av 25 (88 %) at de savner flere nære venner. Tre jenter savner ikke flere nære venner, mens én har unnlatt å svare.

²² I veiledningen til spørsmålet står det: "Regn med dem du kan snakke fortrolig med, og som kan gi deg hjelp når du trenger det. Regn ikke med dem du bor sammen med, men regn med andre slektninger som du tenker på som venner (sett ett kryss).".

Tabell 4.3 Spørreundersøkelse t0. Utsagn om venner, trivsel og sosialt miljø på skolen på utfyllingstidspunktet. Prosentandel. Gutter og jenter

	Stemmer ikke		Stemmer i liten grad		Stemmer i noen grad		Stemmer helt		N
	G	J	G	J	G	J	G	J	G/J
Det er godt sosialt miljø på skolen	1	1	2	3	33	41	64	55	1704/2178
Jeg føler meg trygg som elevene ved denne skolen	1	1	2	2	19	26	79	71	1710/2182
Jeg liker skolearbeidet	5	4	20	17	58	59	17	20	1703/2176
Det er god stemning i klassen	1	2	4	5	31	34	64	60	1703/2167
Jeg opplever skoledagens innhold som meningsfylt	4	3	13	12	56	62	27	24	1689/2145
Det hender jeg føler meg ensom på skolen	60	55	23	24	13	14	4	6	1693/2164
Jeg trives godt sammen med lærerne mine	2	2	9	10	57	58	33	30	1700/2169
Jeg får nok utfordringer på skolen	1	1	8	5	42	43	49	50	1681/2159
Jeg har ingen kontakt med lærerne utover det vanlige skolearbeidet	10	8	19	16	30	32	41	44	1663/2120
Jeg trives som elev ved denne skolen	1	1	4	3	27	28	68	67	1700/2168
Jeg føler at jeg mestrer skolefagene	2	3	11	11	59	61	28	25	1688/2160
Elever sier fra til lærerne hvis noen blir mobbet	10	7	29	26	40	46	21	22	1629/2075
Jeg forsøker å bidra til et bedre sosialt miljø på skolen	4	2	15	12	49	51	32	35	1688/2148
Jeg stiller opp for medelever som har det vanskelig	3	1	13	6	51	41	33	51	1690/2149
Jeg vil ikke være venn med en som har et psykisk problem	43	67	33	23	16	7	8	3	1662/2152

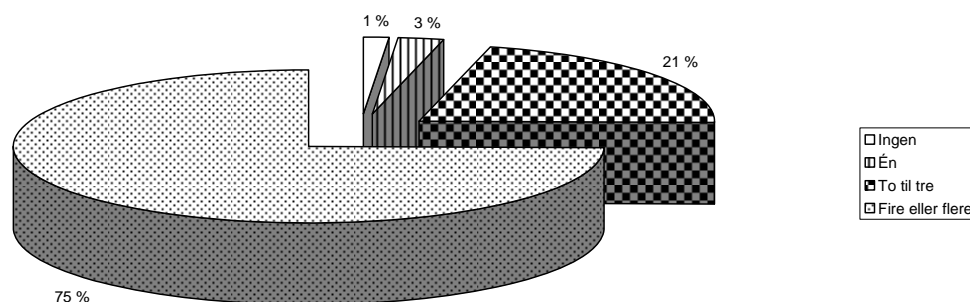
Godt over halvparten av elevene i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 er helt enige i at det er godt sosialt miljø på skolen – og det er en større andel av guttene (64 %) enn jentene (55 %) som rapporterer dette. Omtrent det samme gjelder for klassemiljøet, og det å trives som elev på skolen. Guttene (79 %) føler seg også tryggere enn jentene (71 %) på skolen, men en lavere andel gutter enn jenter rapporterer at de liker skolearbeidet. Nær 60 prosent av elevene sier at det i noen grad stemmer at de trives sammen med lærerne sine, og at de opplever skoledagens innhold som meningsfylt. Det er imidlertid 17 prosent av guttene og 20 prosent av jentene som til en viss grad er enige i at det hender de føler seg ensomme på skolen.

Omtrent like stor andel (13-14 %) av guttene og jentene rapporterer at de ikke eller i liten grad synes at de mestrer skolefagene, mens omtrent halvparten av elevene synes de får nok utfordringer på skolen. Ni prosent av guttene og seks prosent av jentene hevder at det i liten grad eller ikke i det hele tatt stemmer at de får nok utfordringer på skolen. I dette utvalget er det altså nær 300 elever som i liten grad mener at de får nok utfordringer på skolen.

En større andel av guttene enn jentene mener at det i liten grad stemmer at elever sier fra til lærerne hvis noen blir mobbet. Samtidig er det en større andel av jentene enn guttene som mener at de stiller opp for medelever som har det vanskelig og at de forsøker å bidra til et bedre miljø på skolen. Hele 51 prosent av jentene hevder at det stemmer helt at de stiller opp for medelever som sliter, mens bare 33 prosent av guttene sier det sammen. Det er også en mye større andel jenter enn gutter som sier at det ikke stemmer at de ikke

vil være venn med en som har et psykisk problem (67 mot 43 %). I dette utvalget er det 397 gutter og 211 jenter som svarer at det stemmer i noen grad eller helt at de ikke vil være venn med en som har et psykisk problem.

Figur 4.1 illustrerer omtrentlig antall nære venner hos utvalget i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0, som kommentert over.

Figur 4.1 Spørreundersøkelse t0. Respons i prosent på spørsmål om omtrentlig antall nære venner. N=3 943

2008 (t1)

For spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 er resultater på spørsmålene om venner, trivsel og sosialt miljø på skolen presentert i tabell 4.11 og figur 4.9 i vedlegget. Sammenliknet med utvalget i 2007 har elevene som deltok på undersøkelsen i 2008 vært litt mer moderate i forhold til å svare "Stemmer helt". Nesten samtlige spørsmålsledd for denne variabelen hadde en høyere andel i 2007. Størst differanse er det for variabelen "Jeg trives som elev ved denne skolen" – der det i 2007 var 68 og 67 prosent av hhv. guttene og jentene som svarte "Stemmer helt", mens det i utvalget fra 2008 er 55 og 57 prosent som sier det samme. I utvalget for 2008 er det en større andel elever som sier at de ikke liker skolearbeidet og at de ikke føler at de mestrer skolefagene. Det er imidlertid flere elever som i 2008 hevder at det ikke stemmer at de ikke vil være venn med en som har et psykisk problem, sammenliknet med utvalget i 2007.

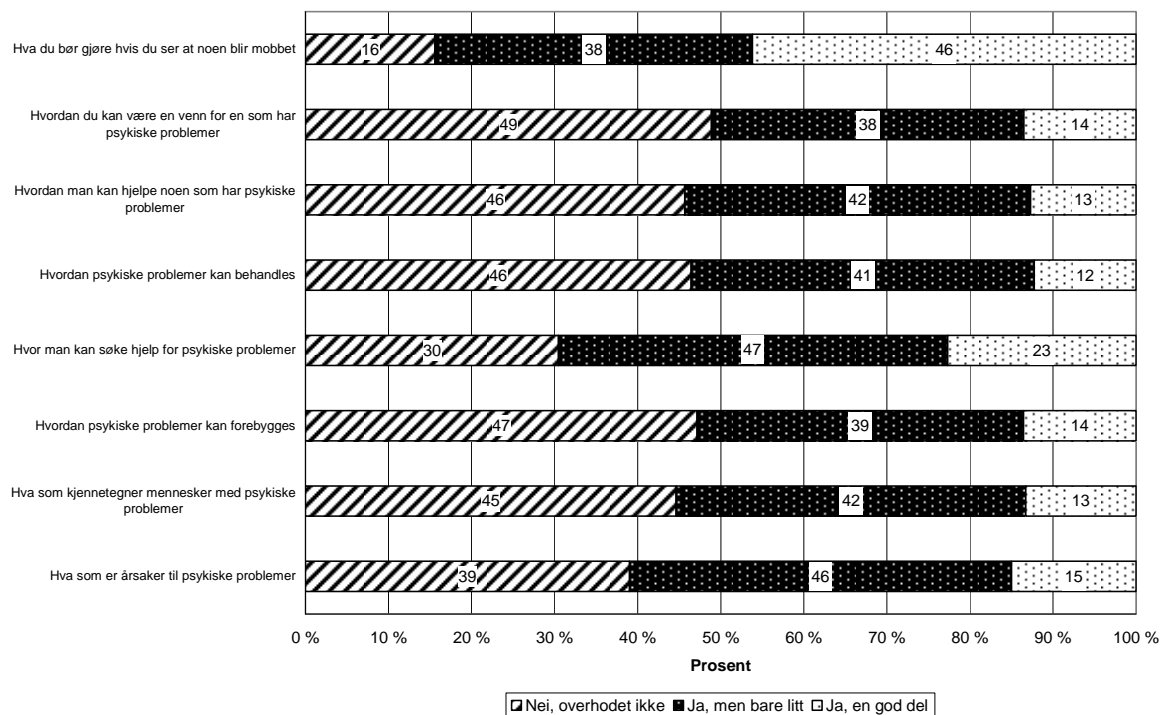
72 prosent av elevene i spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 har fire eller flere nære venner, mens 24 prosent har to-tre nære venner. Det er fortsatt én prosent av elevene (32 elever) som sier at de ikke har noen nære venner, og tre prosent (82 elever) som oppgir å ha én nær venn. Det er forskjell mellom kjønnene i hvor mange nære venner man oppgir å ha. Det er dobbelt så mange gutter som jenter blant de som sier at de ikke har noen nære venner, på tidspunkt t0 var det like mange gutter som jenter.

12 prosent av det totalt utvalget i 2008 har unnlatt å svare på om de savner å ha flere nære venner. Av de 2 441 elevene som har svart, svarer 33 prosent at de savner flere nære venner, og det er flere jenter enn gutter som ønsker seg flere nære venner.

4.3 Læring om psykisk helse

2007 (t1)

Vi er interessert i hva elevene mener de har lært om psykisk helse gjennom undervisningen på skolen. I spørreskjemaet på tidspunkt t0 listet vi åtte problemstillinger og ba elevene vurdere om de har lært "en god del" om temaet, "bare litt" om temaet, eller om de ikke har lært noe om temaet overhodet. Andelen *manglende* svar på disse åtte spørsmålene lå på mellom to og tre prosent per spørsmålsledd. I figur 4.2 presenteres resultatene for de som har besvart spørsmålene.

Figur 4.2 Spørreundersøkelse t0. Har du lært om noe av dette på denne skolen? Prosentandel. N ligger på ca. 98 prosent av utvalget (2 792) for hvert enkelt spørsmål

Det har i de senere år vært et sterkt fokus på bekjempelse av mobbing i skolen. Egne manifest mot mobbing ble underskrevet av Regjeringen, KS, Utdanningsforbundet og Foreldreutvalget for grunnskolene i 2002, og en rekke antimobbeprogram har blitt utviklet. Det har blitt utviklet tiltakspakker også for den videregående skolen (for eksempel tiltakspakken "Bry deg"²³ distribuert til videregående skoler i 2004). Utdanningsdirektoratets analyser av Elevundersøkelsen 2007 viser imidlertid at mobbingen ikke gikk ned i 2007 på tross av iverksatte tiltak. 77 prosent av elevene oppgir at de aldri mobbes, mens tre prosent svarer at de mobbes flere ganger i uken – nivået er omtrent uendret i 2005, 2006 og 2007. I figuren over ser vi at 84 prosent av respondentene i vår undersøkelse hevder at de har lært noe om hva de bør gjøre hvis de ser at noen blir mobbet, hele 46 prosent har lært "en god del" om dette, og resultatet skiller seg ut som det elevene sier de har lært mest om, sammenliknet med de andre problemstillingene.

Et annet positivt resultat, som skiller seg ut ved at 23 prosent har lært "en god del", er spørsmålet om hvor man kan søke hjelp for psykiske vansker. Kun 30 prosent sier at de overhodet ikke har lært noe om dette temaet på skolen, og dette er lavt sammenliknet med de fleste andre spørsmålene. Det disse elevene hevder å ha lært minst om på skolen er hvordan man kan være en venn for noen som har psykiske vansker – nær halvparten

²³ "Bry deg" er utarbeidet av en arbeidsgruppe ledet av Lillegården kompetansesenter, med representasjon fra Senter for atferdsforskning, Elevorganisasjonen, Utdanningsforbundet og Barneombudet. Kilde: www.utdanningsforbundet.no.

av respondentene svarer at de overhodet ikke har lært noe om dette på skolen. 46-47 prosent hevder også at de ikke har lært noe om hvordan psykiske problemer kan forebygges, behandles, eller hvordan man kan hjelpe noen som har psykiske vansker. Over 60 prosent av respondentene sier imidlertid at de har lært noe om årsaker til psykiske problemer, de fleste har lært "bare litt".

2008 (t1)

De tilsvarende resultatene fra undersøkelsen på tidspunkt t1 er presentert i figur 4.10 i vedlegget. Bortsett fra på spørsmålet som omhandler om man har lært noe om hva man bør gjøre hvis man ser at noen blir mobbet ("Ja, en god del" = 46 % i 2007 mot 41 % i 2008) har andelen som svarer "Nei, overhodet ikke" gått ned med mer enn 10 prosentpoeng på nesten samtlige spørsmål. Det vil si at elevene som svarer i 2008, og som altså stort sett er de samme som svarte i 2007, nå i større grad svarer at de har lært noe om de ulike temaene vi har listet opp. For eksempel var det i 2007 46 prosent av elevene som svarte at de overhodet ikke hadde lært noe om hvordan man kan hjelpe noen som har psykiske vansker. I 2008 er det bare 32 prosent som sier det samme.

4.3.1 Kjennskap til elevprogrammene

2007 (t0)

Vi ba videre elevene oppgi om de har hørt om elevprogrammene *VIP*, *Venn1*, *STEP* og elevprogrammet *Alle har en psykisk helse*, – og når de eventuelt har deltatt på noen av programmene. Svarene var kodet som "Nei, har aldri hørt om det", "Ja, har hørt om det", "Ja, jeg kjenner noen som har deltatt/deltar på det" og "Ja, jeg har selv deltatt/deltar på det". På disse spørsmålene fikk vi svar fra 99 prosent av utvalget, og svært få hadde hørt om noen av elevprogrammene. 83 prosent av respondentene hadde aldri hørt om *VIP*, 94 prosent hadde aldri hørt om *Venn1*, 84 prosent hadde aldri hørt om *STEP* og 86 prosent hadde aldri hørt om kurset *Alle har en psykisk helse*. De resterende hadde hørt om programmene, og en liten andel hadde deltatt selv.

Det var en viss inkonsistens mellom antall som hadde svart at "Ja, jeg har selv deltatt på kurset" og antallet som hadde oppgitt *når* de deltok. Det var konsekvent flere som oppgav *når* de hadde deltatt på kurs, i forhold til antall som oppgav *om* de hadde deltatt på kurset selv. Vi antar at det er grunn til å stole mest på tallene som angir *tidspunkt* for kursdeltakelse, ettersom det skulle være liten grunn til å oppgi dette hvis man ikke har deltatt på kurset noen gang. 225 (5,5 %) av respondentene oppgir at de har deltatt på elevprogrammet *VIP* – de fleste i løpet av 2007. Kun 61 (1,5 %) av elevene oppgir at de har deltatt på *Venn1*, 135 elever (3,3 %) har deltatt på *STEP* (99 av dem høsten 2007), mens 86 elever (2,1 %) oppgir å ha deltatt på kurset *Alle har en psykisk helse* (de fleste av dem før 2007).

Hovedinntrykket er at elevene som medvirket i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 har dårlig kjennskap til elevprogrammene.

2008 (t1)

På utvalget fra respondentene fra tidspunkt t1 har vi ved hjelp av en enkel korrelasjonsmatrise testet om det er signifikante sammenhenger mellom det å være kontrollskole eller programskole (*Venn1* eller *STEP*), og det å ha hørt om de ulike elevprogrammene. Hypotesen er at de skolene som har gjennomført *Venn1* eller *STEP*, også har elever som har hørt om programmene, mens elever ved kontrollskolene i mindre grad har hørt om programmene. Denne hypotesen viser seg å være riktig. På spørsmål om elevene har hørt om *Venn1*, har det å være elev ved kontrollskole en signifikant negativ effekt, mens både *Venn1*-skoler og *STEP*-skoler skårer signifikant positivt her (*Venn1*-skoler sterkere enn *STEP*-skoler). Det samme er tilfelle for om man har hørt om *STEP* – her er også effekten signifikant negativ hos kontrollskolene, og signifikant positiv hos *Venn1* og *STEP*-skolene (sterkere hos *STEP*-skolene). Interessant nok er det å være elev ved kontrollskole signifikant positivt korrelert med å ha hørt om elevprogrammet *VIP*, mens dette ikke gjelder for programkolene. Alle signifikante korrelasjoner beskrevet over var signifikant ved én prosent signifikansnivå. Det framkom ikke signifikante resultater i forhold til om elevene hadde hørt om elevprogrammet Alle har en psykisk helse.

Det er en større andel av elevene som har hørt om programmene på tidspunkt t1, sammenliknet med t0, noe som var forventet ettersom flere av skolene skulle gjennomføre elevprogrammene høsten 2007. Dette har ikke sammenheng med at flere kontrollskoler enn programskoler har trukket seg fra undersøkelsen i 2008. Andelen elever ved programskoler som har respondert på undersøkelsen var 26 prosent både i 2007 og 2008. Det er 659 elever (ca. 24 prosent av utvalget) som svarer at de deltar eller har deltatt på noen av programmene om psykisk helse. De fleste av de elevene som har deltatt på et program har deltatt på *VIP* (51 prosent).

Antall elever som svarer at de selv har deltatt på elevprogrammet *VIP* har steget fra 225 elever i 2007 til 336 elever i 2008, og utgjør nå 12 prosent av de 2 752 som har besvart spørsmålet. 72 prosent av elevene sier at de aldri har hørt om *VIP*.

Antall elever som svarer at de selv har deltatt på elevprogrammet *Venn1* har steget fra 61 i 2007 til 81 i 2008, og utgjør nå tre prosent av utvalget. 89 prosent av elevene svarer at de aldri har hørt om elevprogrammet *Venn1*.

Antall elever som svarer at de selv har deltatt på elevprogrammet *STEP* har sunket fra 2007 til 2008, men de utgjør likevel en større andel (121 elever og fire prosent av de som har svart på spørsmålet) nå som antall respondenter totalt er mindre. Dette kan ha å gjøre med at en av skolene som har trukket seg fra undersøkelsen på tidspunkt t1 var en *STEP*-skole med svært mange respondenter. Like mange respondenter sier at de har deltatt på elevprogrammet Alle har en psykisk helse, noe som er en økning på 3,2 prosentpoeng fra 2007. 80 prosent av elevene som har besvart dette spørsmålet sier at de aldri har hørt om *STEP*, mens 74 prosent av utvalget sier at de aldri har hørt om programmet Alle har en psykisk helse.

Av de som har deltatt på elevprogrammene, har den største andelen deltatt høsten 2007. Nesten halvparten (46 %) av elevene som sier de har vært med på *VIP*, deltok høsten 2007. 43 prosent av de som deltok på *STEP* og 36 prosent av de som deltok på Alle har en psykisk helse, deltok også høsten 2007. Når det gjelder *Venn1* er fordelingen mellom kurstidspunktene jevnere fordelt. 31 prosent deltok våren 2008, 22 prosent deltok høsten 2007, 17 prosent deltok våren 2007, mens 30 prosent svarer at de deltok tidligere år.

Hva vet elevene om mennesker med psykiske problemer?

2007 (t0)

I tabell 4.4 presenteres ni påstander om psykiske problemer som elevene skulle avgjøre i hvilken grad de var enige i. Svaralternativene var kodet som "Helt uenig", "Uenig", "Enig", "Helt enig". Det var også mulighet for å krysse av "Vet ikke". For denne variabelen har vi også kjørt frekvenser på t0-materialet på de 36 skolene som fortsatt er med på tidspunkt t1, men resultatene var nærmest identiske, noe som tyder på at det sannsynligvis ikke er signifikant forskjell for denne variabelen på elevene ved de skolene som har valgt å ikke være med i 2008, og de som er igjen.

Tabell 4.4 Spørreundersøkelse t0. Prosentandel respondenter av totalt antall respondenter (N) som har svart på hver av påstandene

	Helt uenig	Uenig	Enig	Helt enig	Vet ikke	N
De fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges	45	40	5	2	8	3 951
Alle kan få en psykisk lidelse	2	4	48	38	7	3 945
De fleste blir frisk av en psykisk lidelse	5	36	27	3	29	3 918
Alle schizofrene er voldelige	28	41	3	2	26	3 927
De som blir psykisk syke er svake mennesker	39	38	9	3	11	3 925
Det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer	14	37	26	4	19	3 936
Går man til psykolog må man ha et alvorlig problem	38	41	10	3	7	3 940
ADHD skyldes dårlig oppdragelse	62	24	4	2	8	3 951
Depresjon er ikke en normal del av aldringsprosessen	16	29	20	8	26	3 941

Heldigvis er nær 85 prosent av de som har besvart spørsmålet uenige eller helt uenige i at de fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges. En like stor andel er enige eller helt enige i at alle kan få en psykisk lidelse. Så mange som 29 prosent av utvalget sier de ikke vet om de fleste blir frisk av en psykisk lidelse, og hele 41 prosent er uenige/helt uenige i at dette er tilfelle. Nær 70 prosent er uenig eller helt uenig i at alle schizofrene er voldelige, mens 26 prosent sier at de ikke vet.

12 prosent er enige eller helt enige i at de som blir psykisk syke er svake mennesker, mens omtrent like mange sier de ikke vet. Hele 30 prosent mener at det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer, mens 19 prosent svarer at de ikke vet. Over halvparten er uenige i at dette er vanskelig. 79 prosent er uenig i at man har et alvorlig problem hvis man går til psykolog, mens 86 prosent er uenig i at ADHD skyldes dårlig oppdragelse. Det er mulig det skyldes spørsmålsstillingen, men hele 45 prosent av elevene er uenige i at depresjon *ikke* er en normal del av aldringsprosessen. De mener med andre ord at det å bli deprimert er en del av det å bli eldre.

2008 (t1)

I spørreundersøkelsen blant elever på tidspunkt t1 (2008) er et veldig interessant funn at andelen "Vet ikke" går ned på nesten samtlige av spørsmålsleddene i spørsmålsbatteriet vist i tabellen over. Dette kan bety at elevene faktisk har lært mer om hva psykiske problemer innebærer. Andelene for utvalget fra 2008 er vist i tabell 4.12 i vedlegget. En positiv utvikling er at det er fem prosentpoeng flere som svarer at de er helt uenige i at de fleste med psykisk lidelse må tvangsinnlegges. Det er også mellom to og fire prosentpoeng flere som er helt uenige i at alle schizofrene er voldelige, at de som er psykisk syke er svake mennesker, og at går man til psykolog har man et alvorlig problem.

Framtidsutsiktene ser imidlertid ikke lysere ut i elevenes øyne – det er nå halvparten av elevene som er uenige i at depresjon ikke er en del av aldringsprosessen.

På 2008-utvalget har vi også sett på kjønnsforskjeller i svarene på disse påstandene, se tabell 4.13 og 4.14 i vedlegget. Det viser seg at fordomsfulle holdninger er mindre utbredt blant jentene enn guttene, og at jentene i mindre grad enn guttene har svart "vet ikke" på alle påstander, bortsett fra den om at de fleste blir frisk av en psykisk lidelse – her er det ingen kjønnsforskjell. Eksempelvis er det slik at 42 prosent av guttene mot 56 prosent av jentene sier seg "helt uenig" i at de fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges. En annen påstand som viser store kjønnsforskjeller er påstanden om at de som blir psykisk syke er svake mennesker. Her er 71 prosent av guttene mot 87 prosent av jentene uenig eller helt uenig. Bare åtte prosent av jentene sier seg enig eller helt enig i at hvis man går til psykolog har man et alvorlig problem, mens 17 prosent av guttene mener det samme. Tre prosent av jentene er enige eller helt enige i at ADHD skyldes dårlig oppdragelse, mens 10 prosent av guttene har svart det samme.

4.3.2 Hvor tror elevene det er lettest å få hjelp til psykiske vansker?

2007 (t0)

I tabell 4.5 presenteres en prosentvis oversikt over hvor elevene i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 oppgir at de tror at man lettest kan få hjelp når noen har det vanskelig psykisk. Svaralternativene var kodet som første rad i tabellen.

Tabell 4.5 Spørreundersøkelse t0. Oversikt over hvor elevene i undersøkelsen tror det er lettest å få hjelp, dersom noen har det vanskelig psykisk. Prosentandel. Totalt antall elever som har svart på spørsmålet (N)

	Umulig å få hjelp	Vanskelig å få hjelp	Mulig å få hjelp	Lett å få hjelp	Total %	N
Venn/venninne	1	6	52	41	100	3 957
Foreldre	3	12	43	42	100	3 956
Søsken	6	18	50	26	100	3 926
Lærer	9	33	48	10	100	3 927
Rådgiver/sosiallærer	7	21	51	21	100	3 923
Fastlegen	4	15	48	32	100	3 927
Helsesøster på skolen	4	14	49	34	100	3 916
Noen på helsestasjon for ungdom	3	12	49	35	100	3 900
Psykolog	2	6	38	53	100	3 901
PP-tjenesten	6	17	53	25	100	3 654
Psykisk helsetjeneste (i kommunen)	5	17	48	30	100	3 773
BUP	7	22	48	23	100	3 497
Politi	23	44	27	6	100	3 742
Andre	17	20	42	21	100	2 815

41 prosent av respondentene mener at det er *lett* å få hjelp hos venn/venninne hvis noen har det vanskelig psykisk. En like stor andel tror at det er *lett* å få hjelp hos foreldre. Det er en noe større andel (3 %) som mener at det er *umulig* eller *vanskelig* å få hjelp til psykiske vansker hos foreldre, sammenliknet med venner (1 %). Hele 53 prosent av respondentene tror det er lett å få hjelp hos psykolog. Det er også relativt mange som tror det er lett å få hjelp hos fastlege, helsesøster på skolen og helsestasjon for ungdom (32-35 %).

Kun ti prosent av respondentene tror det er lett å få hjelp hos lærer når noen har det vanskelig psykisk. 48 prosent tror det er *mulig* å få hjelp hos lærer, men andelen som tror det er *umulig* er relativt sett høy – ni prosent. Det er en noe høyere andel som tror det er lett å få hjelp hos rådgiver/sosiallærer, sammenliknet med lærer.

Når det gjelder PP-tjenesten, psykisk helsetjeneste i kommunen og BUP, er det færre som har svart på spørsmålene vedrørende disse tre instansene, sammenliknet med instansene som er listet forut for disse. Dette kan muligens tolkes som at elevene i mindre grad kjenner til disse begrepene. Rundt halvparten av respondentene tror det er mulig å få hjelp i BUP, PPT og psykisk helsetjeneste i kommunen. 30 prosent mener det er lett å få hjelp hos psykisk helsetjeneste i kommunen, mens 23 og 25 prosent mener det samme om hhv. BUP og PPT. Vi har en mistanke om at grunnen til at psykisk helsetjeneste i kommunen skårer såpass høyt i forhold til de andre to, skyldes at "det ligger i navnet" at man får hjelp med psykiske vansker her. I spørreskjema på tidspunkt t1 skrev vi begrepene fullt ut i parentes bak forkortelsene "BUP" og "PP- tjenesten".

2008 (t1)

Det er helt marginale forskjeller på spørsmålene om hvor man lettest kan få hjelp når man har det vanskelig psykisk mellom tidspunkt t0 og tidspunkt t1. Resultatene for t1-utvalget er presentert i tabell 4.15 i vedlegg. Vi registrerer at det har hjulpet på svarprosenten å skrive ut hva "BUP" og "PP-tjenesten" står for i parentes, det er ikke lenger nevneverdig forskjell i antallet som har svart på disse spørsmålsleddene sammenliknet med de øvrige.

4.4 Forekomst av psykiske vansker blant elevene

4.4.1 Opplever elevene å ha psykiske vansker?

2007 (t0)

Et svært sentralt spørsmål i skjemaet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 går på omfanget av psykiske vansker. Vi ba respondentene oppgi om de opplever å ha små, tydelige eller alvorlige vansker med følelser, konsentrasjon, oppførsel eller det å komme overens med andre. De som ikke opplevde vansker i noen grad kunne krysse av for "Nei". Som oppfølgningsspørsmål spurte vi i hvilken grad vanskene forstyrrer eller plager vedkommende, og hvilke personer eller tjenester respondenten eventuelt hadde hatt kontakt med, i sammenheng med vanskene, i løpet av de siste tre månedene. Svarprosenten lå på ca. 97-98 prosent for spørsmålet om opplevde vansker. Tabell 4.6 gir fordelingen på de ulike svaralternativene i prosent, mens tabell 4.7 gir fordelingen i henhold til kjønn.

Tabell 4.6 Spørreundersøkelse t0. Opplevelse av vansker. Prosentandel. Totalt antall som har besvart de ulike delspørsmålene (N)

	Nei	Små vansker	Tydelige vansker	Alvorlige vansker	Total %	N
Følelser	52	34	11	4	100	3 967
Konsentrasjon	41	40	14	5	100	3 979
Oppførsel	82	14	3	1	100	3 965
Å komme overens med andre	79	16	3	1	100	3 948

Vi finner at opplevelsen av å ha vansker i forhold til oppførsel og overenskomst med andre fordeler seg relativt likt. Fire prosent av respondentene oppgir å ha tydelige eller alvorlige vansker med dette. Rundt 80 prosent av respondentene sier at de *ikke* har vansker med oppførsel eller det å komme overens med andre. En langt større andel av elevene sliter med tydelige eller alvorlige følelses- og konsentrasjonsvansker. Det er bare 41 prosent som oppgir at de *ikke* har vansker med konsentrasjon – dvs. at de resterende 2 361 elevene (59 %) opplever vansker i en eller annen grad. 14 prosent har tydelige, mens 5 prosent (203 respondenter) har alvorlige konsentrasjonsvansker.

Litt over halvparten (52 %) av respondentene hevder at de *ikke* opplever følelsesmessige vansker. Ca. én tredjedel har små vansker, mens 15 prosent (587 elever) opplever tydelige eller alvorlige vansker knyttet til følelser. I flere internasjonale studier finner man at ca. 15-20 prosent av barn og unge opplever psykiske lidelser. Det er anslått at ca. fem prosent av disse lider av alvorlige psykiske lidelser som bør behandles (Vollebergh et al. (2006), Van Roy et al. (2006)). Våre tall ser i så måte ut til å stemme godt overens med resultater fra både nasjonal og internasjonal forskning på unge og psykisk helse.

En artikkel av Aarø et al. (2001) er basert på data fra en landsomfattende spørreskjemaundersøkelse blant skolebarn (N = 5 026) fra 6., 8. og 10. klasse i grunnskolen (svarprosent 79), som omfattet spørsmål om psykiske og somatiske plager. De finner blant annet at andelen i 10. klassetrinn som rapporterer om én daglig psykisk plage, var 15,1 prosent blant guttene og 21,2 prosent blant jentene. I tabell 3.5 gis en oversikt over hvordan svarene andelsmessig fordelte seg blant guttene og jentene i vår undersøkelse. Resultatene tyder på at en større andel av jentene opplever vansker med følelser, konsentrasjon og det å komme overens med andre.

Tabell 4.7 Spørreundersøkelse t0. Opplevelse av vansker med følelser, konsentrasjon, oppførsel og å komme overens med andre. Kjønnfordeling i prosent. Totalt antall besvarelser (N)

	Følelser		Konsentrasjon	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Nei	65	41	45	37
Ja, små vansker	26	40	38	42
Ja, tydelige vansker	7	15	11	16
Ja, alvorlige vansker	2	5	5	5
Total %	100	100	100	100
N	1 679	2 156	1 686	2 160

	Oppførsel		Komme overens med andre	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Nei	82	82	81	78
Ja, små vansker	14	15	14	18
Ja, tydelige vansker	3	3	3	3
Ja, alvorlige vansker	2	1	2	1
Total %	100	100	100	100
N	1 678	2 154	1 671	2 147

Det er en vesentlig større andel av jentene som oppgir at de har vansker i forhold til følelser. Hele 20 prosent av jentene oppgir at de har tydelige eller alvorlige følelsesmessige vansker, mens den tilsvarende andelen blant guttene ligger på ni prosent. Det er også en større andel jenter enn gutter som oppgir tydelige eller alvorlige konsentrasjonsvansker. Det er marginale forskjeller mellom kjønnene når det gjelder oppførsel og det å komme overens med andre.

Vi har også sett på om det er forskjeller mellom klassetrinnene i andelen jenter og gutter som rapporterer at de har vansker med de fire områdene presentert i tabellen over. Uavhengig av kjønn og type vanske, er det en tendens til at andelen som rapporterer tydelige og alvorlige vansker går ned eller forblir uendret mellom første og tredje trinn (se tabell 4.17 i vedlegg).

I forhold til de som opplever vansker i forhold til oppførsel og det å komme overens med andre er det marginale forskjeller i andel, både mellom kjønnene og mellom trinnene. Når det gjelder konsentrasjon oppgir hele seks prosent av guttene på første og andre trinn som har svart på spørsmålet, at de har *alvorlige* konsentrasjonsvansker. Blant guttene på tredje trinn oppgir imidlertid bare halvparten (3 %) å ha alvorlige konsentrasjonsvansker. Også andel gutter med *tydelige* konsentrasjonsvansker er lavere på tredje trinn (11 %) sammenliknet med første trinn (13 %). Blant jentene går andelen som oppgir alvorlige konsentrasjonsvansker jevnt ned fra seks prosent på første trinn, fem prosent på andre trinn, til fire prosent på tredje trinn.

Som det fremgår av tabellen over, oppgir en vesentlig større andel jenter enn gutter å ha følelsesmessige vansker. Mens 68 prosent av guttene på første trinn oppgir at de *ikke* har vansker, oppgir 60 prosent av guttene på tredje trinn det samme. Andelen gutter som oppgir *alvorlige* følelsesmessige vansker ligger på to prosent på første og andre trinn, og tre prosent på tredje trinn – for guttene er det små vansker som har økt mest; mens hhv. 23 og 24 prosent av guttene på første og andre trinn oppgir å ha *små* følelsesmessige vansker, oppgir 32 prosent av guttene på tredje trinn det samme. For jentene er det

relativt lik fordeling mellom trinnene; 40 prosent av jentene på første trinn og 41 prosent av jentene på andre og tredje trinn oppgir at de *ikke* har vansker i forhold til følelser. Andelen jenter med alvorlige følelsesmessige vansker går ned fra seks prosent på første klassetrinn, til fire prosent på andre og tredje klassetrinn. Til sammenlikning fant Aarø et al. (2001) i sin undersøkelse (6., 8. og 10. klasse) at jentenes psykiske plager økte med stigende klassetrinn, mens det ikke var forskjell blant guttene mellom klassetrinnene.

2008 (t1)

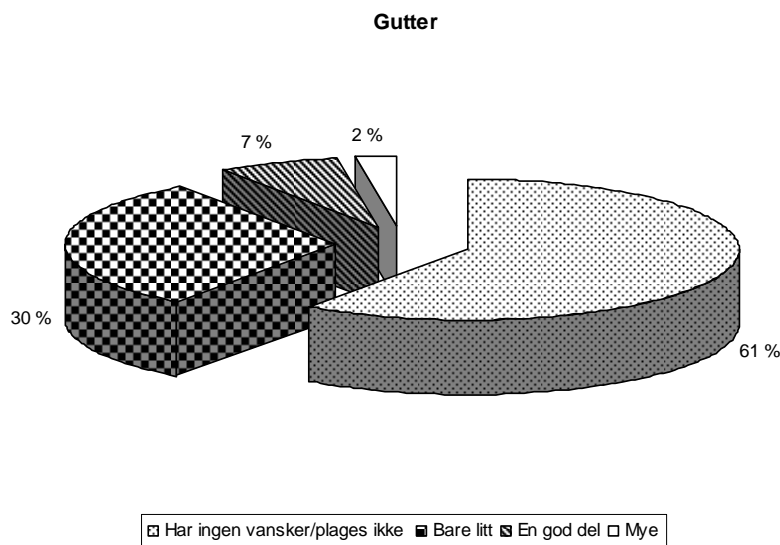
I spørreskjema på tidspunkt t1 er det en større andel av elevene som svarer at de opplever *alvorlige* vansker med konsentrasjon (7 %), oppførsel (2 %) og det å komme overens med andre (2 %). Like mange som i 2007, fire prosent, opplever alvorlige vansker med følelser. For øvrig er endringene marginale. Resultatene både for hele utvalget og fordelt på kjønn er presentert i tabell 4.16 og 4.17 i vedlegget.

I t1-utvalget er det flere jenter (5 %) enn gutter (3 %) som opplever alvorlige vansker med følelser, det er også flere jenter (8 %) enn gutter (6 %) som opplever konsentrasjonsvansker. Hele 61 prosent av guttene sier at de ikke opplever vansker med følelser. Rundt 20 prosent av guttene og jentene opplever vansker med oppførsel og det å komme overens med andre som et problem i en eller annen grad.

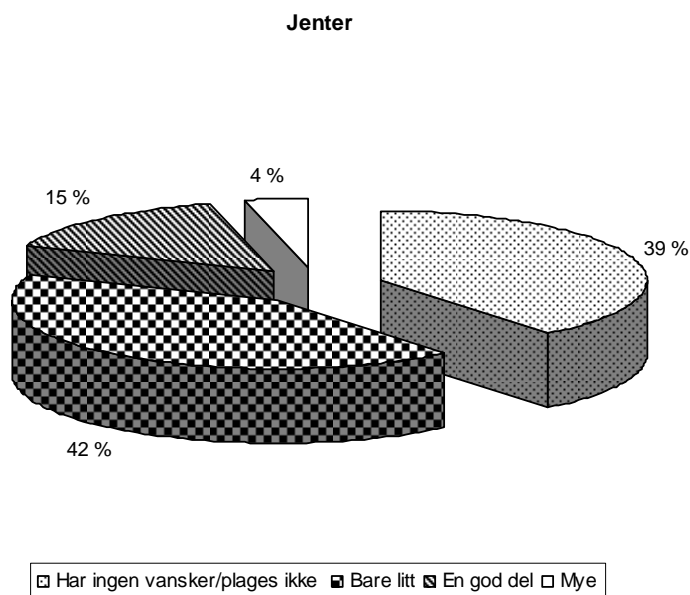
4.4.2 Alvorlighetsgrad ved symptomene

2007 (t0)

Som et oppfølgingsspørsmål ba vi respondentene i spørreundersøkelsen blant elever på tidspunkt t0 oppgi i hvilken grad plagene forstyrrer eller plager dem. Svaralternativene var "Har ingen vansker", "Ikke i det hele tatt", "Bare litt", "En god del" og "Mye". I den grafiske framstillingen (figur 4.3 og 4.4) av resultatene fra dette spørsmålet, har vi slått sammen de to første kategoriene som indikerer at respondenten ikke har vansker, eller ikke plages av vanskene. Vi har beregnet andeler fordelt på kjønn, og finner at resultatene i stor grad følger samme fordeling som vi fant for følelsesmessige vansker i tabellen over. 60 prosent av guttene og 39 prosent av jentene oppgir at de ikke har vansker, eller at vanskene ikke forstyrrer/plager dem. To prosent av guttene og fire prosent av jentene plages "Mye", og forholdet er det samme mellom de som plages "En god del" (7 % vs. 15 %). 30 prosent av guttene og 42 prosent av jentene plages "Bare litt".

Figur 4.3 Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Gutter. Prosent. N = 1 673

Figur 4.4 Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Jenter. Prosent. N = 2 138

2008 (t1)

I t1-utvalget har andelen gutter som sier at de ikke har vansker eller ikke plages av vanskene gått ned med åtte prosentpoeng. Mens 60 prosent av guttene i utvalget fra 2007 hevder at de ikke hadde vansker, går denne andelen ned til 52 prosent i 2008. Det er også en lavere andel jenter som rapporterer at de ikke har vansker – 39 prosent i 2007 mot 37 prosent i 2008. Blant guttene er det kategorien "bare litt" som har økt mest, til 36 prosent, mens blant jentene opplever 16 prosent "en god del" vansker, og seks prosent at vanskene plager dem "mye". Figurene er gitt i figur 4.11 og 4.12 i vedlegget.

4.4.3 Hjelpsøkende atferd

2007 (t0)

På spørsmål om respondentene på tidspunkt t0 i løpet av de siste tre måneder har hatt kontakt med familie, venner, skolen, helsestasjon/helsesøster/PP- tjeneste, psykisk helsetjeneste eller BUP i forbindelse med opplevde vansker, har 1 994 (49 % av totalt utvalg) elever respondert på én eller flere av de 11 svaralternativene som ble gitt. Venn/venninne er det alternativet som flest har krysset av (78 % av de 1 994 respondentene), dernest følger foreldre (56 %), søsken (29 %) og annet familiemedlem (19 %). 348 (18 %) av respondentene har hatt kontakt med lærer i forbindelse med de opplevde vanskene, mens 152 (8 %) har hatt kontakt med rådgiver på skolen. 176 (9 %) respondenter har hatt kontakt med helsesøster, mens 129 respondenter (6 %) oppgir å ha hatt kontakt med BUP. PP-tjeneste, helsestasjon for ungdom og psykisk helsetjeneste oppgir ca. fem prosent av de 1 994 respondentene at de har hatt kontakt med sist tre måneder.

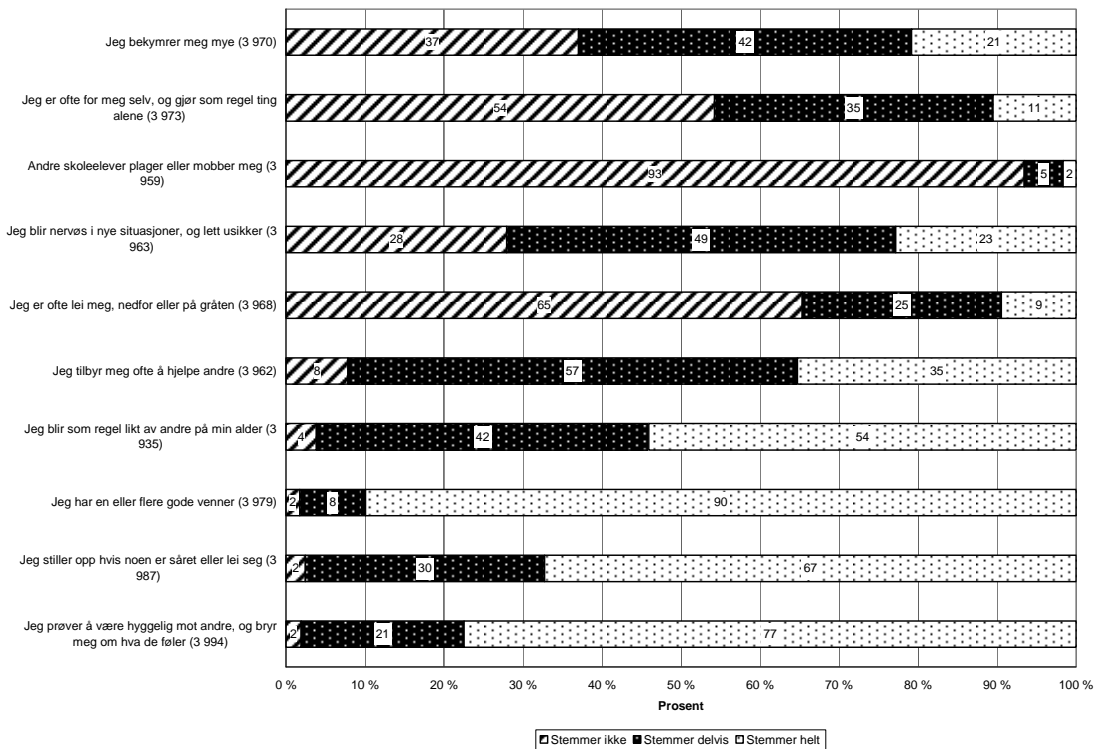
2008 (t1)

I spørreskjema for tidspunkt t1 er resultatene i all hovedsak de samme som for utvalget i 2007. Venn/venninne, foreldre, søsken og dernest lærer er de fire ressursene elevene oftest svarer at de har konsultert i løpet av de tre siste månedene i forbindelse med vanskene de har opplevd.

4.4.4 Elevenes egen oppfatning av sine sterke og svake sider

2007 (t0)

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 ba vi respondentene ta stilling til i hvilken grad ti utsagn om sterke og svake sider ved seg selv, stemte med egne oppfatninger. Svaralternativene var "Stemmer ikke", "Stemmer delvis" og "Stemmer helt". Resultatene framkommer i figur 4.5.

Figur 4.5 Spørreundersøkelse t0. I hvilken grad stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

826 elever (21 %) svarer at det stemmer helt at de bekymrer seg mye, noen flere (23 %) sier det samme når det gjelder å føle seg nervøs og usikker i nye situasjoner. 260 elever (7 %) svarer at det stemmer delvis eller helt at andre skoleelever plager eller mobber vedkommende. Ni prosent svarer at de ofte er lei seg eller på gråten. 57 prosent svarer at det stemmer delvis at de ofte tilbyr seg å hjelpe andre, mens langt de fleste sier at det stemmer helt at de blir likt av andre på sin alder, at de har én eller flere gode venner, at de stiller opp hvis noen er såret eller lei seg og at de prøver å være hyggelig mot andre, og bry seg om hva de føler.

2008 (t1)

I spørreskjema for tidspunkt t1 er de tilsvarende resultatene presentert i figur 4.13 i vedlegget. Det er marginale endringer i forhold til utvalget i 2007. Selv om utvalget nå er mindre, er det fortsatt 252 elever (10 % av de som har besvart spørsmålet) som sier at de blir plaget eller mobbet av andre skoleelever. For øvrig er det små forskjeller fra utvalget i 2007.

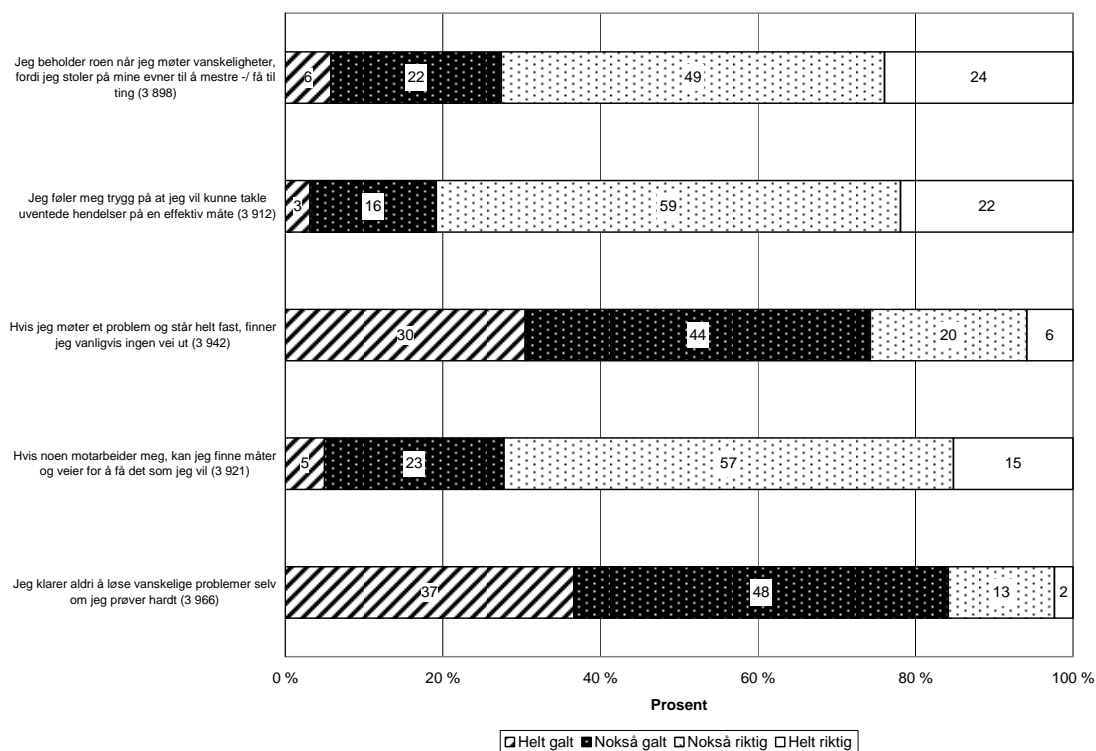
4.4.5 Selvpoppfattet mestringsevne (self-efficacy)

2007 (t0)

I spørreskjemaet til elevene har vi tatt inn skalaen "Generalized Self-Efficacy" (GSE-5, 2006). Skalaen går fra "Helt galt" til "Helt riktig", og måler elevens subjektive mestringsevne.

Self-efficacy er et begrep som benyttes i forskningslitteraturen som uttrykk for individers subjektive mestringsevne. Self-efficacy lar seg påvirke og utvikle, og er korrelert med ulike aspekter ved psykisk helse hos ungdom (Cunningham, Brandon & Frydenberg, 2002). Kjennetegn på mennesker med høy grad av self-efficacy er blant annet at de setter seg krevende og utfordrende mål, vurderer situasjoner som mindre stressende, holder ut lengre ved motgang og håndterer negative utfall på en bedre måte, enn de med lavere self-efficacy (Cunningham, Brandon, & Frydenberg, 2002). Man har også funnet at self-efficacy påvirker hvordan elever drar nytte av skoleintervensjoner (Pössel et al., 2005).

Resultatene på denne variabelen fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 framkommer i figur 4.6.

Figur 4.6 Spørreundersøkelse t0. Hvordan stemmer de fem påstandene om hvordan du møter ulike situasjoner for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Så mange som nær 30 prosent av elevene som har besvart spørsmålet, hevder at det er helt eller nokså galt at de beholder roen når de møter vanskeligheter, fordi de stoler på sine evner til å mestre/ få til ting. 19 prosent (750 elever) av respondentene sier det samme om det å føle seg trygg på at man vil kunne takle uventede hendelser på en effektiv måte. De fleste (74 %) er uenige i at de ikke finner noen vei ut hvis de møter et problem eller står helt fast, og en omtrent like stor andel (72 %) er enige i at de kan vinne måter for å få det som de vil hvis noen motarbeider dem. 15 prosent av respondentene (628 elever) finner det nokså eller helt riktig at de aldri klarer å løse vanskelige problemer selv om de prøver hardt.

2008 (t1)

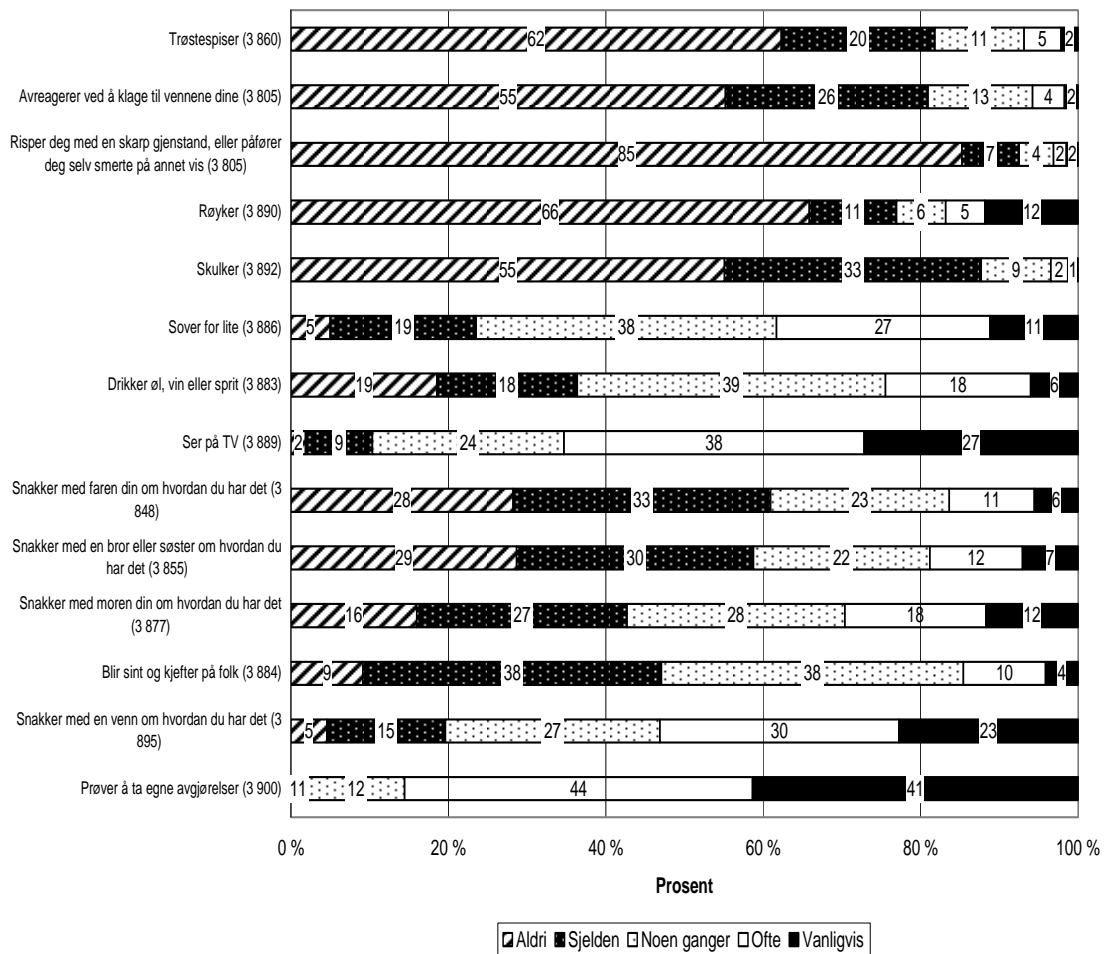
En prosentvis fordeling av svar på spørsmålene om selvoppfattet mestringsevne i skjema besvart på tidspunkt t1 er gitt i figur 4.14 i vedlegget. Det er helt marginale endringer fra 2007-utvalget på pluss/minus 1-2 prosentpoeng for enkelte av spørsmålsleddene.

I spørreskjema på tidspunkt t1 tok vi med et nytt spørsmål som handlet om hvordan respondenten takler vanskelige situasjoner (med referanse til spørsmålene om selvoppfattet mestringsevne) nå, sammenliknet med da skolen startet høsten 2007. 181 respondenter (7 % av de 2 684 som har svart) har mener de takler utfordringer dårligere enn ved skolestart – 50 av disse (2 % av utvalget) mener de takler utfordringer *mye* dårligere. 40 prosent takler utfordringer med uforandret styrke, mens nesten like mange (38 %) takler vanskeligheter *litt* bedre. Det er også 427 respondenter (16 prosent) som mener at de takler utfordringer *mye* bedre våren 2008, enn da skolen startet høsten 2007.

4.4.6 Problematferd

2007 (t0)

I spørreskjemaet har vi bedt elevene om å angi på en skala fra "Aldri" til "Vanligvis" hvor ofte de foretar seg ulike aktiviteter. I listen av de 14 ulike aktivitetene som utgjør skalaen er det fem funksjonelle aktiviteter (fire angår åpenhet/søke sosial støtte, ett angår selvstendighet). Åtte av de resterende aktivitetene i skalaen kan betegnes som dysfunksjonelle aktiviteter (for eksempel; "Røyker", "Skulker", "Rispe deg med en skarp gjenstand, eller påfører deg selv smerte på annet vis"). Hvordan elevenes svar andelsmessig fordeler seg, er gitt i figur 4.7.

Figur 4.7 Spørreundersøkelse t0. Hvor ofte gjør du følgende? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Hvis vi først konsentrerer oss om de aktivitetene som elevene svarer at de "Aldri" utfører, er selvskading (85 %), røyking (66 %) og trøstespising (62 %) de tre med høyest frekvens. Deretter følger å avreagere ved å klage til venner (55 %), skulke (55 %) og det å snakke med søsken om hvordan man har det (29 %). Det er også flere som svarer at de aldri snakker med faren sin om hvordan de har det (28 %) sammenliknet med moren sin (16 %).

86 prosent av utvalget svarer at de ofte eller vanligvis prøver å ta egne avgjørelser, 65 prosent ser ofte eller vanligvis på TV, og mer enn halvparten (53 %) svarer at de ofte eller vanligvis snakker med en venn om hvordan de har det. 655 av 3 890 elever (17 %) svarer

at de ofte eller vanligvis røyker, mens 951 av 3 883 elever (24 %) sier at de ofte eller vanligvis drikker øl, vin eller sprit. 38 prosent synes de ofte eller vanligvis sover for lite.

En korrelasjonsmatrise som angir om det er statistisk signifikante sammenhenger mellom hvert av leddene i denne skalaen (uten å kontrollere for andre variabler), viser følgende for de av spørsmålsleddene som omhandler problematferd:

Å bli sint og kjefte på folk henger statistisk signifikant positivt (1 % signifikansnivå) sammen med å prøve å ta egne avgjørelser, å snakke med en venn om hvordan man har det, å se på Tv, drikke øl, vin eller sprit, sove for lite, skulke, røyke, drive selvskading, avreagere ved å klage til venner og det å trøstespise. Å drikke øl, vin eller sprit henger signifikant positivt sammen med de samme tingene, men er i tillegg negativt korrelert med det å snakke med moren eller faren sin om hvordan man har det. Skulking henger signifikant negativt sammen med å prøve å ta egne avgjørelser og det å snakke med moren sin om hvordan man har det, og signifikant positivt sammen med å bli sint og kjefte på folk, se på TV, drikke øl, vin eller sprit, sove for lite, selvskading, klaging til vennene og trøstespising. Røyking og drikking har en signifikant positiv korrelasjon på 0,4. Hele korrelasjonsmatrisen er presentert i tabell 4.18 i vedlegget.

2008 (t1)

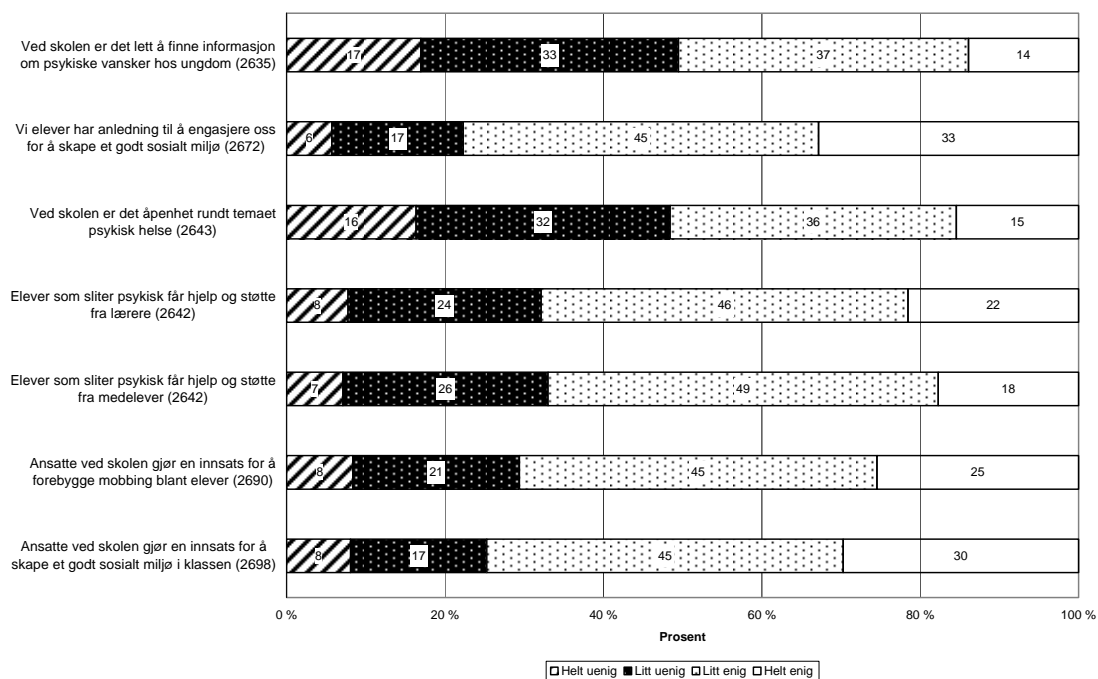
I spørreskjema på tidspunkt t1 utvidet vi spørsmålsbatteriet som omhandler atferd, og særlig problematferd, til også å omfatte pengespillproblematikk og narkotika. Dette spørsmålsbatteriet var derfor utvidet fra 14 til 20 ledd i oppfølgingsundersøkelsen i 2008. Resultatene er illustrert i figur 4.15 i vedlegget.

Pengespill og pengespillproblem er en problemstilling som har blitt stadig mer aktuell de siste årene. SINTEF Helse gjennomførte i 2007 og 2008 befolkningsbaserte undersøkelser av pengespillvaner og pengespillproblemer. I den første rapporten som kom i 2007 (Øren og Bakken, 2007) finner man at spilleproblemer forekommer oftere blant unge menn. I vår elevundersøkelse finner vi markante forskjeller på jenter og gutter på spørsmålene om pengespill. Mens 10,4 prosent av guttene rapporterer at de spiller pengespill ofte eller vanligvis, gjør kun 1,7 prosent av jentene det samme. 3,4 prosent av guttene og 1,1 prosent av jentene låner ofte eller vanligvis penger til pengespill uten å kunne betale tilbake, og 4,2 prosent av guttene mot 0,9 prosent av jentene sier at de taper på pengespill og prøver å vinne pengene tilbake. 4,3 prosent av guttene og 1,3 prosent av jentene rapporterer at de lyver til familie og venner om hvor mye de bruker på pengespill. Mens halvparten av guttene sier at de spiller pengespill i en eller annen grad, er det 84 prosent av jentene som hevder at de aldri spiller pengespill. Det er også 98 prosent av jentene som sier at de aldri lyver til familie og venner om hvor mye de bruker på pengespill, mens 88 prosent av guttene sier at de aldri lyver om dette.

På spørsmålet om narkotika svarer 91 prosent av elevene at de aldri bruker dette. Fire prosent bruker narkotika sjeldent, mens én til to prosent bruker narkotika henholdsvis noen ganger, ofte eller vanligvis. De øvrige leddene i spørsmålsbatteriet gir omtrent den samme prosentvise fordelingen som for undersøkelsen i 2007.

4.4.7 Elevenes oppfatning av det psykososiale miljøet på skolen

I spørreskjema på tidspunkt t1²⁴ ga vi elevene sju påstander om det psykososiale miljøet på skolen, som de skulle ta stilling til på en skala fra "Helt uenig" til "Helt enig". Den andelsmessige fordelingen av svaralternativene er illustrert i figur 4.8.

Figur 4.8 Spørreundersøkelse t1. Påstander om det psykososiale miljøet ved skolen elevene går på. Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Hele 75 prosent av elevene som har besvart spørsmålet er enige i at de ansatte ved skolen gjør en innsats for å skape et godt sosialt miljø i klassen, 30 prosent av disse er "Helt enig", mens åtte prosent er "Helt uenig". En litt mindre andel er enige i at de ansatte gjør en innsats for å forebygge mobbing (71 %), 25 prosent av disse er "Helt enig". Det er en større andel (78 %) som er enig i at elevene ved skolen har anledning til å engasjere seg for å skape et godt sosialt miljø.

Omtrent én av tre elever er enten helt eller litt uenig i at elever som sliter psykisk får hjelp og støtte fra medelever og lærere. Et interessant funn er at hele 48 prosent av elevene er helt eller litt uenig i at det er åpenhet rundt temaet psykisk helse ved skolen de går på, av disse var 16 prosent "Helt uenig". En like stor andel (49 %) er også uenige i at det er lett å finne informasjon om psykiske vansker hos ungdom på skolen. Det kan med andre ord se ut til at skolene har et forbedringspotensial når det kommer til åpenhet og informasjon rundt og om psykisk helse.

²⁴ Dette spørsmålet var ikke med i spørreundersøkelsen på tidspunkt t0.

4.5 Oppsummering – Elevundersøkelsene 2007 og 2008

RESPONDENTENE - KJØNN OG UTDANNINGSPROGRAM

I forbindelse med den første elevundersøkelsen i evalueringen, gjennomført høsten 2007, ble til sammen 131 videregående skoler invitert til å delta. Vi fikk svar fra 45 skoler (34 %), noe som gav 4 057 respondenter fordelt på 257 klasser/grupper. 39 prosent av respondentene (hvorav 44 % gutter) gikk på første klassetrinn, 30 prosent (hvorav 47 % gutter) gikk på andre klassetrinn, mens 31 prosent (hvorav 40 % gutter) gikk på tredje klassetrinn. 1 059 respondenter (26 %) tilhørte skoler som enten var påmeldt eller allerede deltok på elevprogrammene *Venn1* og *STEP*.

Elevene på første trinn som deltok i undersøkelsen på tidspunkt t0 var relativt likt fordelt mellom studieforbereende/allmennfag og yrkesfaglig utdanningsprogram (51 og 49 %). Det er en overvekt av respondenter fra yrkesfag på andre klassetrinn. På tredje klassetrinn er hele 82 prosent av respondentene fra studieforbereende/allmennfaglig utdanningsprogram. Skjevfordelingen på tredje trinn følger naturlig av at de fleste yrkesfagene har yrkespraksis etter andre trinn.

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 hadde ni skoler av ulike årsaker trukket seg fra deltakelse i oppfølgingsstudien. Vi fikk svar fra 2 792 elever fordelt på 36 forskjellige skoler og 191 klasser. 736 av respondentene (26 %) tilhørte programskoler. Kjønnfordelingen var den samme som for undersøkelsen på tidspunkt t0. Fordelingen på klassetrinn var den samme for første trinn, men med en større andel elever på andre enn tredje trinn i 2008. En litt lavere andel av elevene fulgte allmennfaglig/studieforbereende studieprogram, sammenliknet med respondentene i 2007.

BOSITUASJON

57 prosent av elevene oppgir at de bor sammen med mor og far på tidspunkt t0. Åtte prosent av elevene bor alene sammen med mor, mens tre prosent bodde alene sammen med far. Det er en høyere andel respondenter fra studieforbereende/allmennfag som oppgir at de bor sammen med far og mor (65 %), sammenliknet med de som følger yrkesfaglig studieprogram (47 %). 14 prosent (579 elever) oppgir å bo alene på hybel – av disse er en større andel gutter enn jenter. 41 elever (1 %) oppgir at de bor hos fosterforeldre (denne variabelen ble kuttet ut i 2008).

I spørreskjemaundersøkelsen på tidspunkt t1 oppgir omtrent like mange (56 %) som i 2007 at de bor sammen med både mor og far. 16 prosent bor sammen med den ene forelderen, mens ni prosent bor sammen med én forelder og deres samboer. En litt mindre andel elever bor alene på hybel sammenliknet med undersøkelsen i 2007.

FORELDRES UTDANNING

Omtrent halvparten av de drøyt 4 000 respondentene som svarte på tidspunkt t0 har foreldre med høyere utdanning. 27 prosent har minst én forelder med høgskole- eller universitetsutdanning på mer enn fire år. Åtte prosent av elevene som har svart, har foreldre som ikke har fullført utdanning ut over ungdomsskole/grunnskole. Nær dobbelt så mange av elevene (61 vs. 33 %) som har valgt allmennfaglig utdanningsprogram har foreldre med høyere utdanning, sammenliknet med yrkesfag. For foreldre med fullført ungdomsskole og yrkesfaglig videregående skole som høyeste utdanning er situasjonen omvendt; 53 prosent av elevene på yrkesfaglig studieretning har foreldre med denne bakgrunnen, mens 27 prosent av elevene på allmennfag har det samme.

I utvalget fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 rapporterer elevene i all hovedsak samme utdanningsnivå på sine foreldre som i undersøkelsen på tidspunkt t0.

FRITIDSAKTIVITETER

Det er liten forskjell mellom kjønnene på tidspunkt t0 når det gjelder hvor hyppig elevene ser på TV/Video, er sammen med venner, går på kino, deltar i foreningsarbeid og driver andre hobbyer. Det er vesentlig flere gutter enn jenter som spiller data hver dag, mens jentene shopper mye oftere enn guttene. 24 prosent av jentene og 21 prosent av guttene oppgir at de sjelden eller aldri trener/driver idrett, og det er en større andel gutter enn jenter som oppgir å trene hver dag. Det er en dobbelt så høy andel gutter enn jenter som svarer at de aldri leser på fritiden (19 vs. 9 %). Det er større andel jenter enn gutter som sier at de fester ofte – og drikker alkohol ofte, og det er en større andel gutter enn jenter som oppgir at de sjelden og aldri drikker alkohol.

I utvalget fra spørreskjemaundersøkelsen på tidspunkt t1 er det ikke store forskjeller i fritidsaktiviteter når vi sammenlikner med 2007-utvalget. Der er en noe høyere andel av jentene som spiller data hver dag. Det er fortsatt en noe større andel av guttene enn jentene som trener ofte eller hver dag, mens kjønnsfordelingen i forhold til det å være sammen med venner ofte eller hver dag er helt lik (77 %). Det er fortsatt en større andel av jentene (27 %) enn guttene (20 %) som leser ofte eller hver dag.

VENNER

75 prosent av respondentene på t0 oppgir å ha fire eller flere nære venner, mens 50 av 3 943 elever (1,3 %) oppgir at de ikke har noen nære venner. Av de 50 som ikke har noen nære venner var halvparten jenter, og det var en betydelig større andel av disse jentene som svarte at de ønsket seg flere nære venner, sammenliknet med guttene. Drøye 3 600 elever besvarte spørsmålet om de savner å ha flere nære venner. Omtrent én tredjedel (35 %) av disse bekrefter at de savner flere nære venner, mens de resterende svarte avkreftende.

I utvalget på tidspunkt t1 rapporterer 72 prosent av elevene at de har fire eller flere nære venner. Det er fortsatt én prosent som sier at de ikke har noen nære venner, mens tre prosent oppgir å ha én nær venn. I dette utvalget er det dobbelt så mange gutter som jenter blant de som sier at de ikke har noen nære venner. På spørsmål om venner og trivsel på skolen er det en større andel av elevene i utvalget for 2008 enn i 2007 som kan tenke seg å være venn med en som har psykiske vansker. Samtidig er det også en større andel som hevder at de ikke mestrer skolefagene og at de ikke liker skolearbeidet.

PSYKISK HELSE I SKOLEN – HVA HAR ELEVENE LÆRT NOE OM?

Mobbing skiller seg klart ut som det temaet elevene på tidspunkt t0 oppgir at de har lært mest om - hele 46 prosent sier at de har lært "en god del" om hva de bør gjøre hvis noen blir mobbet. 23 prosent sier at de har lært "en god del" om hvor man kan søke hjelp for psykiske problemer. Det elevene i undersøkelsen hevder å ha lært minst om på skolen, er hvordan man kan være venn for noen som har psykiske vansker – nær halvparten av elevene hevder at de overhodet ikke har lært noe om dette på skolen. En nesten like stor andel hevder at de ikke har lært noe om hvordan psykiske vansker kan forebygges, behandles, eller hvordan man kan hjelpe noen som har psykiske vansker. Over 60 prosent av respondentene sier imidlertid at de har lært noe om årsaker til psykiske problemer.

I undersøkelsen fra tidspunkt t1 er det generelt en høyere andel av elevene som oppgir at de har lært en god del mer om problemstillingene knyttet til psykisk helse. Det er blant annet en litt mindre andel (14 %) som oppgir at de overhodet ikke lært noe om hva man bør gjøre hvis noen blir mobbet. Det er også en betydelig lavere andel (36 % i 2008, 49 % i 2007) som sier at de ikke har lært noe om hvordan man kan være venn for en som er psykisk syk. I utvalget fra 2008 (t1) rapporterer 20 prosent at de har lært en god del om hvordan man kan hjelpe noen som har psykiske problemer, mot kun 13 prosent av utvalget fra 2007. En tilsvarende økning har skjedd på spørsmålet om hvordan psykiske problemer kan behandles.

KJENNSKAP TIL ELEVPROGRAMMENE

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 ba vi elevene oppgi om de hadde hørt om elevprogrammene *VIP*, *Venn1*, *STEP* og elevkurset *Alle har en psykisk helse* – og når de eventuelt har deltatt på programmene. Mellom 14 og 17 prosent av respondentene på landsbasis hadde hørt om *VIP*, *STEP* og kurset *Alle har en psykisk helse*. Hele 94 prosent av utvalget hadde aldri hørt om *Venn1*. Ikke overraskende var en høyere andel elever ved skolene som høsten 2007 hadde bestilt oppstart av enten *Venn1* eller *STEP*, som hadde hørt om disse programmene, når man sammenliknet med kontrollskolene. For eksempel hadde over halvparten av respondentene ved *STEP*-skolene hørt om *STEP*.

Det er en større andel av elevene som har hørt om og deltatt på programmene i 2008, sammenliknet med 2007. Andelen elever ved programskoler er konstant (26. % av totalt utvalg) både i 2007 og 2008. Størparten av elevene i utvalget har aldri hørt om verken *VIP* (72 %), *Venn1* (89 %), *STEP* (80 %) eller *Alle har en psykisk helse* (74 %), men det er som sagt en større andel som har hørt om programmene i 2007 enn 2008.

KUNNSKAP OM PSYKISKE VANSKER

For å kartlegge hva elevene vet om psykiske vansker listet vi ni påstander om psykisk helse som elevene skulle ta stilling til i hvilken grad de var enige i. De kunne også krysse av for "Vet ikke", som gir en indikasjon på hvilke tema elevene er usikre på.

I undersøkelsen på tidspunkt t0 svarer nær 30 prosent av respondentene "Vet ikke" på påstanden "De fleste blir frisk av en psykisk lidelse". 26 prosent vet heller ikke om det er slik at alle schizofrene er voldelige eller om depresjon er en normal del av aldringsprosessen. Heldigvis er de fleste (85 %) uenige/helt uenige i at de fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges. En like stor andel er enige/helt enige i at alle kan få en psykisk lidelse, men hele 41 prosent er uenig eller helt uenig i at de fleste blir frisk av en psykisk lidelse.

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 er det gledelig å observere at andelen elever som svarer "Vet ikke" har gått ned på nesten samtlige spørsmålsledd. Dette kan bety at elevene faktisk har lært mer om hva psykiske problemer innebærer. I utvalget fra 2008 så vi også på kjønnsforskjeller i svarene på de ulike påstandene, og det viser seg at fordomsfulle holdninger er mindre utbredt blant jenter enn blant gutter. For eksempel har tre prosent av jentene sagt seg enig eller helt enig i at alle schizofrene er voldelige, mens sju prosent av guttene mener det samme. På samme måte mener 18 prosent av guttene mot åtte prosent av jentene at de som er psykisk syke er svake mennesker. Jentene har også i mindre grad enn guttene svart "Vet ikke".

KUNNSKAP OM HJELPEAPPARATET

Psykolog, venner og foreldre er de instansene respondentene fra tidspunkt t0 tror det er lettest å få hjelp til psykiske vansker hos. Det er også mellom 32 og 35 prosent som tror det er lett å få hjelp hos fastlege, helsesøster på skolen og helsestasjon for ungdom. Kun ti prosent av respondentene tror det er lett å få hjelp hos lærer når noen har det vanskelig psykisk, nesten like mange (9 %) tror det er umulig å få hjelp hos lærer. En noe høyere andel tror det er lett å få hjelp hos rådgiver/sosiallærer, sammenliknet med lærer. Det er helt marginale forskjeller mellom utvalget i 2007 og 2008 på dette spørsmålet.

Forekomst av psykiske vansker og alvorlighetsgrad av symptomer

48 prosent av respondentene som svarte på tidspunkt t0, rapporterte å ha vansker knyttet til følelser i en eller annen grad. Fire prosent oppgir å ha alvorlige vansker med følelser, 11 prosent har tydelige vansker mens 34 prosent oppgir små vansker. Det er en vesentlig større andel jenter som oppgir at de har tydelige eller alvorlige følelsesmessige vansker, når vi sammenlikner med guttene (20 vs. 9 %).

59 prosent av respondentene opplever vansker i forhold til konsentrasjon. Fem prosent oppgir å ha alvorlige konsentrasjonsvansker, 14 prosent har tydelig vansker mens 40 prosent har små vansker med dette – det var også her en større andel jenter enn gutter som opplever konsentrasjonsvansker.

Opplevelsen av vansker knyttet til oppførsel og det å komme overens med andre fordelt seg relativt likt – også mellom kjønnene. Rundt 20 prosent oppgir at de har noe form for vansker knyttet til disse to områdene og fire prosent oppgir at disse vanskene er tydelige eller alvorlige.

På oppfølgingsspørsmålet om i hvilken grad plagene forstyrrer eller plager respondenten, finner vi at to prosent av guttene og fire prosent av jentene på tidspunkt t0 oppgir å plages "mye", forholdet er det samme mellom de som plages "en god del" (7 % vs. 15 %). 30 prosent av guttene og 42 prosent av jentene plages "bare litt". Uavhengig av kjønn og type vanske, er det en tendens til andelen som rapporterer tydelig og alvorlige vansker går ned eller forblir uendret mellom 1. og 3. trinn.

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 har andelen som oppgir å ha alvorlige vansker med konsentrasjon, oppførsel og det å komme overens med andre økt noe, og det kan tyde på at vi har å gjøre med et utvalg som er noe mer plaget av psykiske lidelser enn utvalget i 2008. Andelen som har alvorlige vansker med følelser er den samme som i 2007; fire prosent. Oppfølgingsspørsmålet angående alvorlighetsgrad av symptomer, bekrefter dette – det er færre som rapporterer at de *ikke* har vansker i 2008, sammenliknet med 2007.

Omfanget av psykiske vansker blant ungdommene som omfattes i denne studien, stemmer godt overens med empirien nasjonalt og internasjonalt.

HJELPSØKENDE ATFERD

På spørsmål om man har hatt kontakt med ulike instanser de siste tre måneder i forbindelse med vanskene, svarer de fleste elevene på tidspunkt t0 at de har vært i kontakt med venner, foreldre og søsken. 348 av respondentene (18 % av de som har svart på spørsmålet (N=1 994)) oppgir å ha hatt kontakt med lærer, mens 152 elever (8 %) har hatt kontakt med rådgiver på skolen. 129 respondenter har hatt kontakt med BUP, mens PP-tjeneste, helsestasjon for ungdom og psykisk helsetjeneste ligger på rundt 5 prosent. Det er kun marginale forskjeller på dette spørsmålet i spørreundersøkelsen på tidspunkt t1; venn/venninne, foreldre, søsken og dernest lærer er de fire ressursene elevene oppsøker oftest i forbindelse med psykiske vansker.

STERKE OG SVAKE SIDER

Langt de fleste elevene mener på tidspunkt t0 at de blir likt av andre på sin egen alder, at de har én eller flere gode venner, at de stiller opp hvis noen er såret eller lei seg, og at de prøver å være hyggelige mot andre – og bry seg om hva de føler. 21 prosent av elevene svarer at det stemmer helt at de bekymrer seg mye, og noen flere (23 %) svarer det samme når det gjelder å føle seg nervøs og usikker i nye situasjoner. 7 prosent føler seg mobbet. Resultatene i oppfølgingsstudien i 2008 viser i all hovedsak samme resultat, men en noe større andel av utvalget føler seg mobbet (10 %).

SELVOPPFATTET MESTRINGSEVNE

På en skala fra "Helt galt" til "Helt riktig" skulle elevene oppgi hvordan fem påstander om hvordan de takler motgang passet med deres selvoppfattede mestringsevne. 28 prosent anser påstanden om at de beholder roen når de møter vanskeligheter fordi de stoler på egen evne til å mestre ting som helt gal eller nokså gal. En nesten like stor andel føler seg ikke trygg på at de vil kunne takle uventede hendelser på en effektiv måte. 26 prosent sier seg også enig i at hvis de møter et problem, og står helt fast, finner de vanligvis ingen vei ut. Likevel svarer 85 prosent at en påstand om at de aldri klarer å løse vanskelige problemer selv om de prøver hardt, er helt eller nokså gal. Den prosentvise fordelingen for 2008-utvalget avviker lite fra selvoppfattet mestringsevne hos 2007-utvalget.

I spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 oppgir 181 respondenter (7 %) at de takler utfordringer dårligere på utfyllingstidspunktet våren 2008 enn ved skolestart i 2007. 40 prosent takler utfordringer med uforandret styrke, mens nesten like mange (38 %) takler utfordringer litt bedre. Det er også 427 respondenter (16 %) som rapporterer å takle utfordringer "mye bedre" våren 2008 enn ved skolestart i 2007.

PROBLEMATFERD

For å avdekke atferd, og særlig problematferd, hos elevene i undersøkelsen, listet vi i spørreskjema på tidspunkt t0 14 "aktiviteter" der elevene skulle rapportere hvor ofte de gjorde de enkelte tingene på en skala fra "Aldri" til "Vanligvis". Aktivitetene omhandlet alt fra trøstespising, skulking, røyking og drikking – til hvor ofte man snakker med en venn/mor/far/søsken om hvordan man har det. Av de aktivitetene flest elever hevder at de aldri gjør, er selvskading (85 %), røyking (66 % røyker aldri) og trøstespising (62 %). 55 prosent av elevene hevder at de aldri skulker.

Over halvparten av elevene i utvalget (53 %) hevder at de ofte eller vanligvis snakker med en venn om hvordan de har det. Å drikke øl, vin eller sprit henger statistisk signifikant negativt sammen med det å snakke med moren eller faren sin om hvordan man har det.

I undersøkelsen på tidspunkt t1 utvidet vi spørsmålsbatteriet til å omfatte pengespillproblematikk og bruk av narkotika. 91 prosent av respondentene svarer at de aldri bruker narkotika, fire prosent rapporterer at de bruker narkotika ofte eller vanligvis. Det er relativt store forskjeller mellom kjønnene i forhold til atferd knyttet til pengespill. Mens 10,4 prosent av guttene rapporterer at de spiller pengespill ofte eller vanligvis, rapporterer kun 1,7 prosent av jentene det samme. 3,4 prosent av guttene og 1,1 prosent av jentene låner ofte eller vanligvis penger til pengespill uten å kunne betale tilbake. Mens 98 prosent av jentene sier at de aldri lyver til familie og venner om hvor mye de bruker på pengespill, er det 88 prosent av guttene som rapporterer det samme. Kjønnforskjellene med henhold til pengespill som vi finner blant disse elevene i videregående skole, stemmer godt overens med nasjonal og internasjonal forskning på området.

ELEVENES OPPFATNING AV DET PSYKOSOSIALE MILJØET PÅ SKOLEN

I undersøkelsen på tidspunkt t1 ga vi elevene sju påstander om det psykososiale miljøet på skolen, som de skulle ta stilling til på en skala fra "Helt uenig" til "Helt enig". Hele 75 prosent av elevene som har besvart spørsmålet er enige i at de ansatte ved skolen gjør en innsats for å skape et godt sosialt miljø i klassen. En litt mindre andel (71 %) er enige i at de ansatte gjør en innsats for å forebygge mobbing, mens 78 prosent mener at elevene ved skolen har anledning til å engasjere seg for å skape et godt sosialt miljø.

Omtrent én av tre elever er enten helt eller litt uenig i at elever som sliter psykisk får hjelp og støtte fra medelever og lærere. Et interessant funn er at hele 48 prosent av elevene i undersøkelsen er helt eller litt uenig i at det er åpenhet rundt temaet psykisk helse ved skolen de går på. Like mange er uenige i at det er lett å finne informasjon om psykiske vansker hos ungdom på skolen. Skolene ser dermed ut til å et forbedringspotensial når det kommer til åpenhet og informasjon rundt og om psykisk helse.

4.6 Vedlegg 4.1

Tabell 4.8 Spørreundersøkelse t1. Andel elever fordelt på trinn, studieprogram og kjønn. Prosent. Total prosent og totalt antall (N)

Klassetrinn	Studie-forberedende	Yrkesfag	Total %(N)	Gutter	Jenter	Total % (N)
1. trinn	45	55	100 (1057)	44	56	100 (1068)
2. trinn	50	50	100 (881)	45	55	100 (895)
3. trinn	79	21	100 (733)	41	59	100 (743)

Tabell 4.9 Spørreundersøkelse t1. Antall og prosentandel elever på hhv. yrkesfag og studieforberedende/allmennfag fordelt etter foreldres utdanningsnivå (forelder med høyeste utdanning). Antall (N) = 2 576

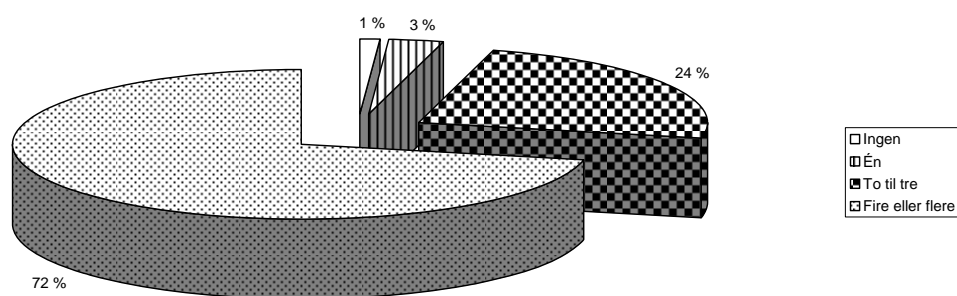
	Yrkesfag		Studieforberedende/ allmennfag	
	Prosent	N	Prosent	N
Ungdomsskole/grunnskole	13	146	6	87
Videregående skole med yrkesfag/yrkesskole	36	405	23	340
Videregående skole med allmennfag	15	169	11	154
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	19	211	26	382
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	17	188	34	494
Totalt	100	1 119	100	1 457

Tabell 4.10 Spørreundersøkelse t1. Hva gjør du på fritiden? Prosentandel fordelt på kjønn. N = antall gutter og jenter som besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 2 792 gir antall missing på hvert ledd

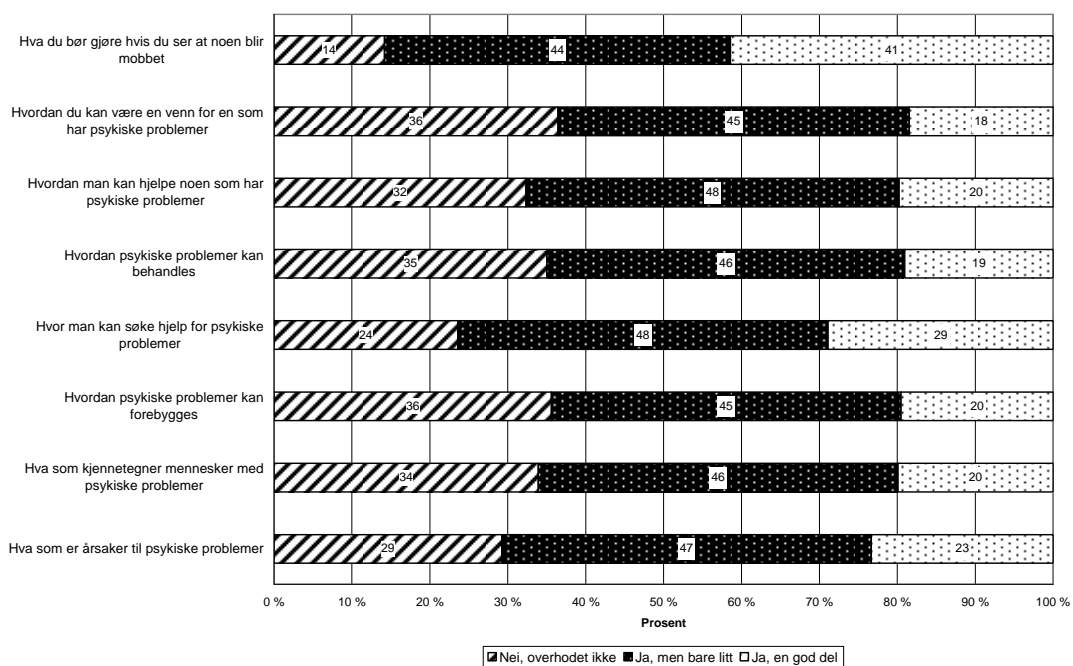
	Aldri		Sjelden		Noen ganger		Ofte		Hver dag		N
	G	J	G	J	G	J	G	J	G	J	
Spiller data	6	22	18	32	22	26	27	12	26	9	1181/1477
Ser på TV/DVD	1	1	7	5	24	25	36	34	32	35	1180/1506
Trener (driver idrett)	4	4	15	17	26	32	33	32	22	15	1180/1495
Er sammen med venner	0	1	4	3	18	19	49	47	28	30	1186/1525
Går på kino	7	7	55	55	30	33	5	4	1	1	1189/1508
Fester	9	6	23	19	40	45	26	28	2	1	1191/1522
Shopper	13	1	50	25	31	51	5	22	1	1	1183/1525
Leser	17	7	39	34	24	31	14	20	6	7	1173/1518
Deltar i foreningsarbeid	53	50	31	35	11	10	4	5	1	1	1180/1494
Driver med en annen hobby	8	10	15	22	29	31	32	26	16	11	1186/1504

Tabell 4.11 Spørreundersøkelse t1. Utsagn om venner, trivsel og sosialt miljø på skolen på utfyllingstidspunktet. Prosentandel fordelt på kjønn. Totalt antall (N) gutter og jenter som har besvart spørsmålet. Sum N fratrukket 2 792 gir antall missing på hvert ledd

	Stemmer ikke		Stemmer i liten grad		Stemmer i noen grad		Stemmer helt		N
	G	J	G	J	G	J	G	J	G/J
Det er godt sosialt miljø på skolen	1	1	4	5	36	42	58	52	1193/1531
Jeg føler meg trygg som elevene ved denne skolen	1	2	3	3	24	28	72	67	1194/1532
Jeg liker skolearbeidet	7	5	27	22	51	59	15	14	1178/1527
Det er god stemning i klassen	2	2	5	7	36	41	57	49	1193/1528
Jeg opplever skoledagens innhold som meningsfylt	6	4	20	20	55	58	20	18	1167/1512
Det hender jeg føler meg ensom på skolen	59	51	23	26	13	17	5	6	1184/1523
Jeg trives godt sammen med lærerne mine	3	3	13	14	54	59	29	24	1182/1517
Jeg får nok utfordringer på skolen	3	2	9	9	48	45	40	44	1175/1516
Jeg har ingen kontakt med lærerne utover det vanlige skolearbeidet	9	8	21	17	31	32	38	43	1171/1516
Jeg trives som elev ved denne skolen	2	2	6	7	36	33	55	57	1183/1529
Jeg føler at jeg mestrer skolefagene	5	4	14	16	56	57	25	23	1180/1514
Elever sier fra til lærerne hvis noen blir mobbet	11	7	31	25	40	47	19	21	1158/1481
Jeg forsøker å bidra til et bedre sosialt miljø på skolen	6	2	18	12	47	52	29	34	1175/1512
Jeg stiller opp for medelever som har det vanskelig	3	1	15	6	50	41	32	51	1168/1515
Jeg vil ikke være venn med en som har et psykisk problem	46	71	30	20	16	7	9	3	1165/1517

Figur 4.9 Spørreundersøkelse t1. Respons i prosent på spørsmål om omtrentlig antall nære venner. N=2 690

Figur 4.10 Spørreundersøkelse t1. Har du lært om noe av dette på denne skolen? Prosentandel. N ligger på ca. 97-98 prosent av utvalget (2 792) for hvert enkelt spørsmål

Tabell 4.12 Spørreundersøkelse t1. Prosentandel respondenter av totalt antall respondenter (N) som har svart på hver av påstandene

	Helt uenig	Uenig	Enig	Helt enig	Vet ikke	N
De fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges	50	37	4	2	6	2 730
Alle kan få en psykisk lidelse	2	5	44	44	5	2 737
De fleste blir frisk av en psykisk lidelse	4	34	31	5	25	2 717
Alle schizofrene er voldelige	31	41	3	2	23	2 727
De som blir psykisk syke er svake mennesker	43	37	9	3	8	2 720
Det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer	14	40	26	4	16	2 720
Går man til psykolog må man ha et alvorlig problem	41	40	9	3	7	2 719
ADHD skyldes dårlig oppdragelse	61	25	4	2	8	2 726
Depresjon er ikke en normal del av aldringsprosessen	19	31	17	8	24	2 714

Tabell 4.13 Spørreundersøkelse t1. Prosentandel av jentene av totalt antall jenter (N) som har svart på hver av påstandene

	Helt uenig	Uenig	Enig	Helt enig	Vet ikke	N
De fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges	56	36	3	1	4	1 517
Alle kan få en psykisk lidelse	2	3	44	48	3	1 520
De fleste blir frisk av en psykisk lidelse	3	35	32	6	25	1 508
Alle schizofrene er voldelige	35	41	2	1	21	1 515
De som blir psykisk syke er svake mennesker	52	35	6	2	6	1 507
Det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer	17	44	22	3	14	1 508
Går man til psykolog må man ha et alvorlig problem	49	38	6	2	5	1 512
ADHD skyldes dårlig oppdragelse	71	21	2	1	5	1 515
Depresjon er ikke en normal del av aldringsprosessen	22	33	16	7	22	1 506

Tabell 4.14 Spørreundersøkelse t1. Prosentandel av guttene av totalt antall gutter (N) som har svart på hver av påstandene

	Helt uenig	Uenig	Enig	Helt enig	Vet ikke	N
De fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges	42	40	6	3	9	1 172
Alle kan få en psykisk lidelse	3	7	44	38	8	1 176
De fleste blir frisk av en psykisk lidelse	6	34	30	5	25	1 172
Alle schizofrene er voldelige	26	41	5	2	26	1 170
De som blir psykisk syke er svake mennesker	32	39	13	5	12	1 175
Det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer	10	36	31	5	18	1 173
Går man til psykolog må man ha et alvorlig problem	31	43	12	5	10	1 168
ADHD skyldes dårlig oppdragelse	49	30	7	3	12	1 172
Depresjon er ikke en normal del av aldringsprosessen	14	30	20	9	27	1 165

Tabell 4.15 Spørreundersøkelse t1. Oversikt over hvor elevene i undersøkelsen tror det er lettest å få hjelp, dersom noen har det vanskelig psykisk. Prosentandel. Totalt antall elever som har svart på spørsmålet (N)

	Umulig å få hjelp	Vanskelig å få hjelp	Mulig å få hjelp	Lett å få hjelp	N
Venn/venninne	2	7	49	43	2 736
Foreldre	2	11	46	41	2 730
Søsken	4	16	51	28	2 708
Lærer	9	33	48	10	2 712
Rådgiver/sosiallærer	7	21	51	21	2 707
Fastlegen	4	15	50	31	2 728
Helsesøster på skolen	4	14	48	34	2 709
Noen på helsestasjon for ungdom	4	13	49	34	2 715
Psykolog	2	7	40	50	2 700
PP-tjenesten (Pedagogisk psykologisk tjeneste)	4	13	50	34	2 684
Psykisk helsetjeneste (i kommunen)	4	16	51	29	2 655
BUP (Barne- og ungdomspsykiatrien)	4	14	48	34	2 678
Politi	21	44	29	6	2 663
Andre	10	25	53	12	2 390

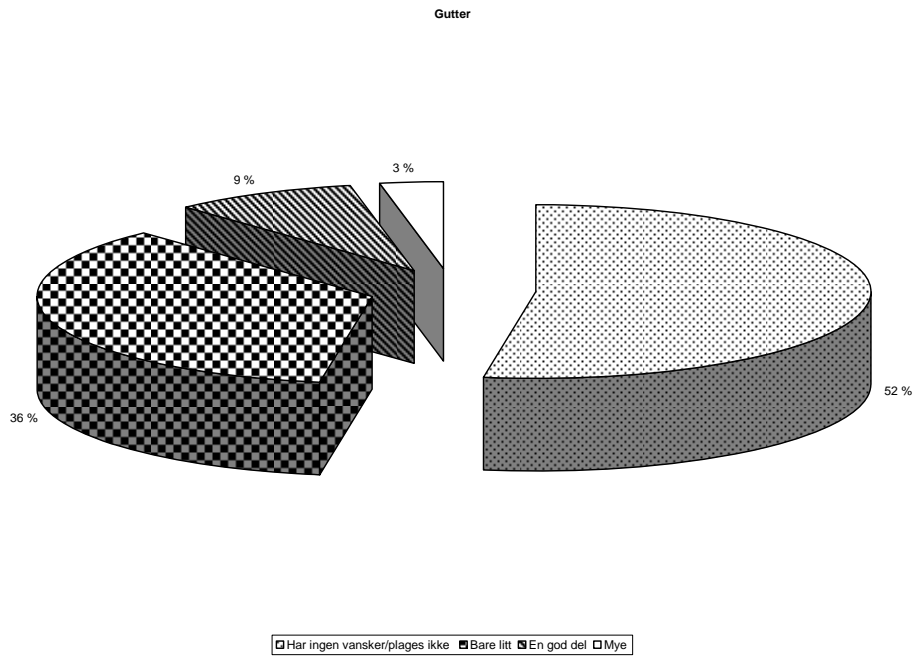
Tabell 4.16 Spørreundersøkelse t1. Opplevelse av vansker. Prosentandel. Totalt antall som har besvart de ulike delspørsmålene (N)

	Nei	Små vansker	Tydelige vansker	Alvorlige vansker	N
Følelser	49	36	11	4	2 725
Konsentrasjon	37	41	15	7	2 730
Oppførsel	80	15	3	2	2 723
Å komme overens med andre	77	18	3	2	2 718

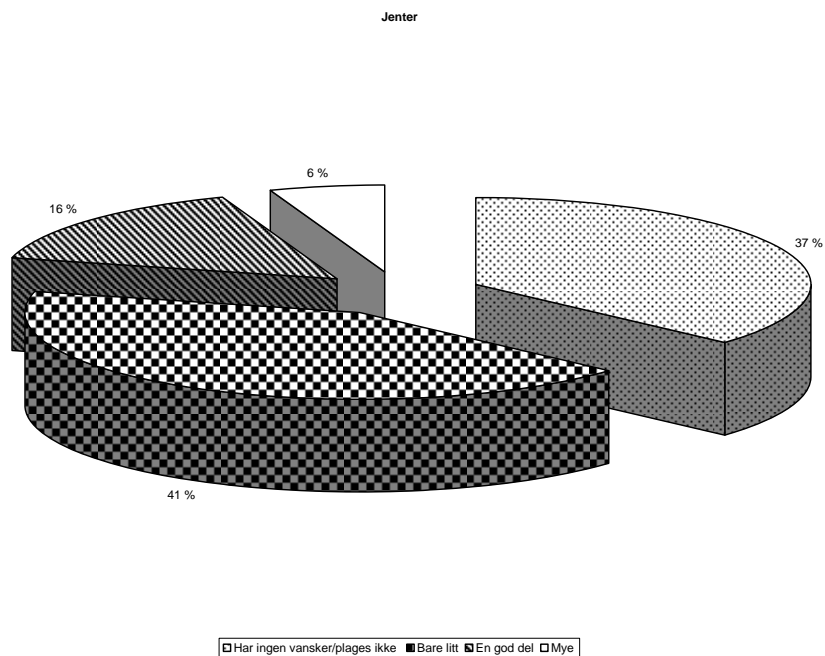
Tabell 4.17 Spørreundersøkelse t1. Opplevelse av vansker med følelser, konsentrasjon, oppførsel og å komme overens med andre. Kjønnfordeling i prosent. Totalt antall besvarelser (N)

	Følelser		Konsentrasjon	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Nei	61	39	42	33
Ja, små vansker	29	41	38	44
Ja, tydelige vansker	7	14	13	16
Ja, alvorlige vansker	3	5	6	8
Total %	100	100	100	100
N	1 173	1 512	1 174	1 515

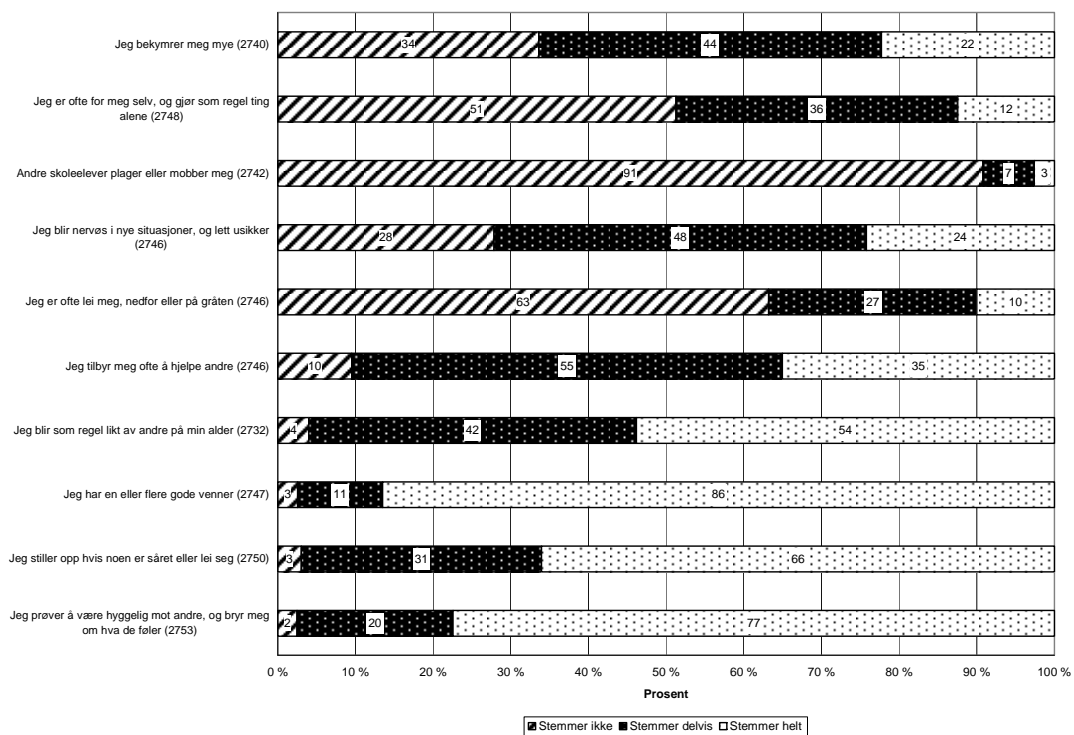
	Oppførsel		Komme overens med andre	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
Nei	79	81	77	77
Ja, små vansker	15	15	17	19
Ja, tydelige vansker	3	3	3	3
Ja, alvorlige vansker	2	1	2	1
Total %	100	100	100	100
N	1 168	1 515	1167	1 510

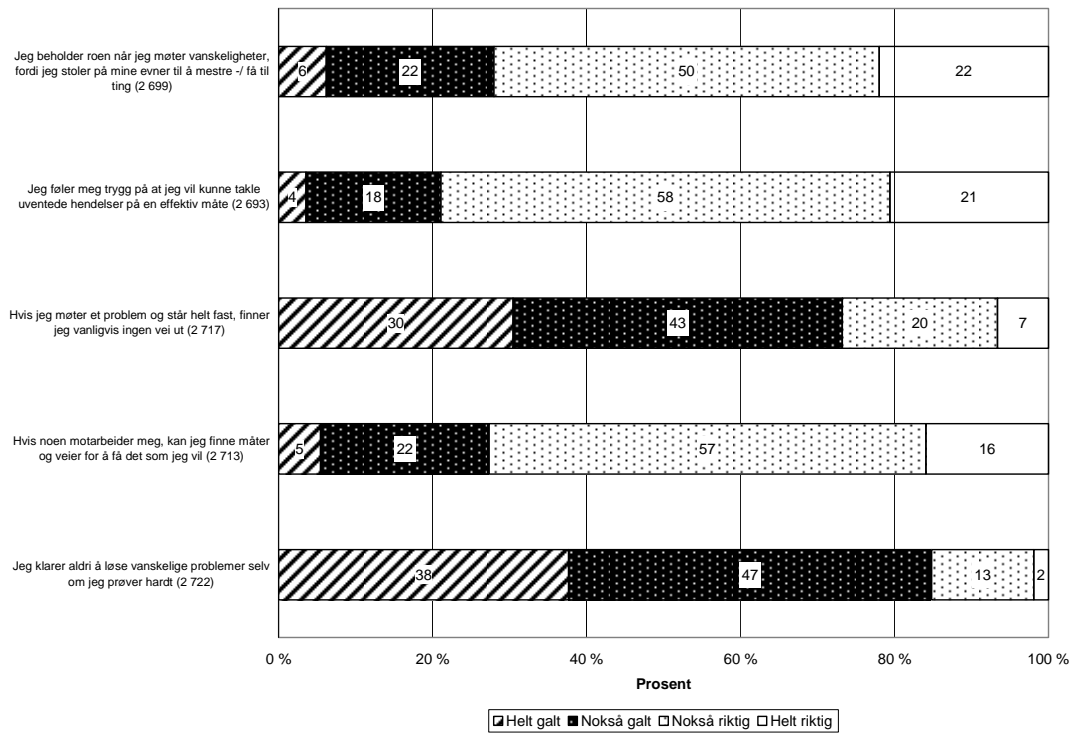
Figur 4.11 Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Gutter. Prosent. N = 1 163

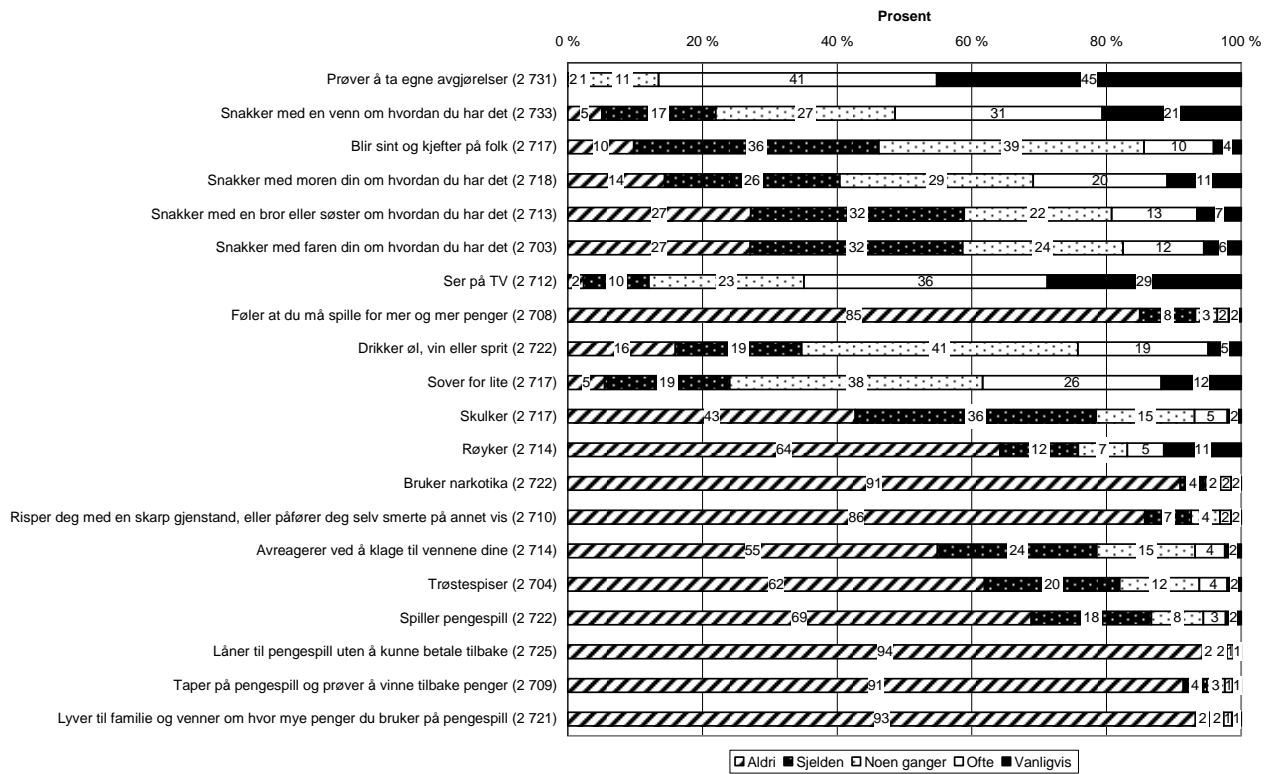
Figur 4.12 Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad forstyrrer eller plager vanskene elevene i undersøkelsen? Jenter. Prosent. N = 1 506

Figur 4.13 Spørreundersøkelse t1. I hvilken grad stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Figur 4.14 Spørreundersøkelse t1. Fem påstander om hvordan man møter ulike situasjoner. Hvor godt stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Figur 4.15 Spørreundersøkelse t1. 20 påstander om hvordan man møter ulike situasjoner. Hvor godt stemmer disse utsagnene for deg? Prosentandel. N oppgitt i parentes for hvert spørsmålsledd

Correlations

		Prøver å ta egne avgjørelser	Snakker med en venn om hvordan du har det	Blir sint og kjefter på folk	Snakker med moren din om hvordan du har det	Snakker med en bror eller søster om hvordan du har det	Snakker med faren din om hvordan du har det	Ser på TV	Drikker øl, vin eller sprit	Sover for lite	Skulker	Røyker	Risper deg med en skarp gjenstand, eller påfører deg selv smerte på annet vis	Avreagerer ved å klage til vennene dine	Trøstespiser
Prøver å ta egne avgjørelser	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 ,000 3900	,259** ,000 3878	,063** ,000 3868	,115** ,000 3863	,091** ,000 3839	,082** ,000 3831	,057** ,000 3871	,045** ,005 3865	,039** ,016 3867	-,069** ,000 3874	-,001 ,940 3873	-,112** ,000 3852	,001 ,935 3790	-,104** ,000 3845
Snakker med en venn om hvordan du har det	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,259** ,000 3878	1 ,000 3895	,123** ,000 3864	,377** ,000 3858	,341** ,000 3838	,276** ,000 3829	,041** ,011 3864	,091** ,000 3862	,000 ,987 3867	,000 ,983 3870	,086** ,000 3866	-,027 ,091 3846	,134** ,000 3787	,063** ,000 3841
Blir sint og kjefter på folk	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,063** ,000 3868	,123** ,000 3864	1 ,000 3884	,008 ,616 3849	,030 ,061 3827	,030 ,061 3827	-,014 ,124** 3817	,254** ,000 3850	,189** ,000 3854	,242** ,000 3858	,236** ,000 3858	,173** ,000 3837	,246** ,000 3777	,177** ,000 3831
Snakker med moren din om hvordan du har det	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,115** ,000 3863	,377** ,000 3858	,008 ,616 3849	1 ,000 3877	,534** ,000 3825	,559** ,000 3818	,069** ,000 3852	-,053** ,001 3846	-,074** ,000 3851	-,051** ,002 3855	-,026 ,110 3854	-,070** ,000 3832	,076** ,000 3774	,013 ,423 3829
Snakker med en bror eller søster om hvordan du har det	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,091** ,000 3839	,341** ,000 3838	,030 ,061 3827	,534** ,000 3825	1 ,000 3855	,506** ,000 3798	,030 ,064 3828	,031 ,054 3823	-,038** ,018 3833	,030 ,065 3833	,045** ,005 3832	-,023 ,154 3812	,078** ,000 3755	,022 ,177 3805
Snakker med faren din om hvordan du har det	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,082** ,000 3831	,276** ,000 3829	-,014 ,394 3817	,559** ,000 3818	,506** ,000 3798	1 ,028 3824	,035* ,028 3814	-,051** ,001 3814	-,075** ,000 3825	-,021 ,194 3827	-,049** ,003 3822	-,028 ,082 3808	,027 ,101 3745	-,021 ,200 3801
Ser på TV	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,057** ,000 3871	,041** ,011 3864	,124** ,000 3852	,069** ,000 3846	,030 ,064 3823	,035* ,028 3824	1 ,028 3824	,104** ,000 3856	,061** ,000 3861	,060** ,000 3862	,053** ,001 3864	,007 ,679 3842	,062** ,000 3777	,070** ,000 3833
Drikker øl, vin eller sprit	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,045** ,005 3865	,091** ,000 3862	,254** ,000 3850	-,053** ,001 3846	,031 ,054 3823	-,051** ,001 3814	,104** ,000 3856	1 ,000 3883	,276** ,000 3856	,344** ,000 3857	,402** ,000 3859	,157** ,000 3838	,132** ,000 3777	,134** ,000 3829
Sover for lite	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,039** ,016 3867	,000 ,987 3867	,189** ,000 3854	-,074** ,000 3851	-,038* ,018 3833	-,075** ,000 3825	,061** ,000 3861	,276** ,000 3856	1 ,298** 3886	,298** ,000 3865	,171** ,000 3864	,186** ,000 3843	,163** ,000 3781	,207** ,000 3834
Skulker	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,069** ,000 3874	,000 ,983 3870	,242** ,000 3858	-,051** ,002 3855	,030 ,065 3833	-,021 ,194 3827	,060** ,000 3862	,344** ,000 3857	,298** ,000 3865	1 ,361** 3892	,361** ,000 3867	,336** ,000 3850	,190** ,000 3788	,274** ,000 3842
Røyker	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,001 ,940 3873	,086** ,000 3866	,236** ,000 3858	-,026 ,110 3854	,045** ,005 3832	-,049** ,003 3822	,053** ,001 3864	,402** ,000 3859	,171** ,000 3864	,361** ,000 3867	1 ,3890	,275** ,000 3847	,173** ,000 3785	,177** ,000 3838
Risper deg med en skarp gjenstand, eller påfører deg selv smerte på annet vis	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,112** ,000 3852	-,027 ,091 3846	,173** ,000 3837	-,070** ,000 3832	-,023 ,154 3812	-,028 ,082 3808	,007 ,679 3842	,157** ,000 3838	,186** ,000 3843	,336** ,000 3850	,275** ,000 3847	1 ,3871	,266** ,000 3777	,384** ,000 3829
Avreagerer ved å klage til vennene dine	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,001 ,935 3790	,134** ,000 3787	,246** ,000 3777	,076** ,000 3774	,078** ,000 3755	,027 ,101 3745	,062** ,000 3777	,132** ,000 3777	,163** ,000 3781	,190** ,000 3788	,173** ,000 3785	,266** ,000 3777	1 ,3805	,357** ,000 3771
Trøstespiser	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,104** ,000 3845	,063** ,000 3841	,177** ,000 3831	,013 ,423 3829	,022 ,177 3805	-,021 ,200 3801	,070** ,000 3833	,134** ,000 3829	,207** ,000 3834	,274** ,000 3842	,177** ,000 3838	,384** ,000 3829	,357** ,000 3771	1 3860

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tabell 4.18 Spørreundersøkelse t0. Problematferd. Korrelasjonsmatrise. Korrelasjon, signifikans (p-verdi) og totalt antall respondenter (N).

Tabell 4.19 Spørreundersøkelse t0. Prosentandel elever med psykiske vansker fordelt på kjønn og klassetrinn. Totalt antall besvarelser (N).

FØLELSERMESSIGE VANSKER						
	Ingen	Små	Tydelige	Alvorlige	Total %	N
Trinn	G	G	G	G	G	G
1	68	23	7	2	100	363
2	66	24	8	2	100	531
3	60	32	5	3	100	482
<i>Sum G</i>						<i>1376</i>
Trinn	J	J	J	J	J	J
1	40	40	14	6	100	809
2	41	38	16	4	100	605
3	41	41	14	4	100	717
<i>Sum J</i>						<i>2131</i>
KONSENTRASJON						
	Ingen	Små	Tydelige	Alvorlige	Total %	N
Trinn	G	G	G	G	G	G
1	46	35	13	6	100	640
2	45	39	10	6	100	531
3	45	41	11	3	100	485
<i>Sum G</i>						<i>1656</i>
Trinn	J	J	J	J	J	J
1	36	42	16	6	100	811
2	36	43	17	5	100	602
3	39	41	15	4	100	721
<i>Sum J</i>						<i>2134</i>

OPPFØRSEL						
	Ingen	Små	Tydelige	Alvorlige	Total %	N
Trinn	G	G	G	G	G	G
1	80	15	4	2	100	632
2	83	13	3	1	100	535
3	83	14	2	2	100	481
<i>Sum G</i>						<i>1648</i>
Trinn	J	J	J	J	J	J
1	78	17	3	1	100	808
2	81	15	3	1	100	605
3	86	12	2	1	100	717
<i>Sum J</i>						<i>2130</i>
KOMME OVERENS MED ANDRE						
	Ingen	Små	Tydelige	Alvorlige	Total %	N
Trinn	G	G	G	G	G	G
1	83	12	3	2	100	633
2	79	16	3	2	100	527
3	81	14	2	3	100	480
<i>Sum G</i>						<i>1640</i>
Trinn	J	J	J	J	J	J
1	79	18	3	1	100	806
2	75	21	3	2	100	600
3	79	17	3	1	100	719
<i>Sum J</i>						<i>2125</i>

Tabell 4.20 Skoler som deltok i Spørreundersøkelse t0 og 2008 og antall responser fra elever.

Videregående skole	Antall besvarelser 2007	Antall besvarelser 2008
<i>Aglo</i>	100	99
Askim	80	-
Borg	63	47
Brundalen	22	-
Dale	92	88
Egge	61	56
Eid	78	66
Elverum	104	-
Færder	56	55
Gauldal	115	93
Gausdal	108	86
Greåker	108	86
Grong	75	-
Haugaland	52	47
Hornnes Setesdal	85	64
Horten	104	86
Hovden	81	-
Høyanger	61	59
Inderøy	124	119
Kristiansund	56	56
<i>KVT</i>	159	133
Meldal	86	-
Møgelstu	105	101
Måløy	113	102
Nesodden	111	106
Nord-Gudbrandsdal	59	58
Ole Vig	72	-
<i>Porsgrunn</i>	159	-
Re	94	95
Rjukan	89	77
Sandefjord	122	60
Sentrum	124	110
Skjetlein	88	69

Videregående skole	Antall besvarelser 2007	Antall besvarelser 2008
Sogndal	110	-
Solør	89	79
St.Olav	102	113
Storhamar	65	26
Tvedestrand	134	76
Valle Setesdal	29	21
<i>Vefsn</i>	71	63
Vinstra	66	58
Øvrebyen	167	129
Øya	43	36
Åmli	90	79
Årdal	85	94
Totalt antall besvarelser	4 057	2 792

Noter: Skoler som er **uthevet** har deltatt på elevprogrammet *Venn1*. Skoler som står i *kursiv* har deltatt eller deltar på *STEP*. Rjukan deltar på **begge deler**.

5 Faktoranalyse av data fra spørreundersøkelse blant elever på tidspunkt t0

Silje L Kaspersen

5.1 Resultater fra faktoranalyser av spørreundersøkelse t0 og t1

For å redusere antall variabler å forholde seg til i analysene, har vi gjennomført faktoranalyse på de spørsmålene der det er aktuelt i spørreundersøkelsene på tidspunkt t0 og t1. Vi benyttet prinsippal komponentanalyse med varimaxrotasjon (jf. kapittel 3 i hovedrapport) og utførte reliabilitetstesting med Cronbach's Alpha (kriterium $> 0,6$). I det følgende gir vi en presentasjon av faktoranalyseresultatene fra tidspunkt t0 med oversikt over hvilke testledd (faktorladningskriterium $> 0,5$) som inngår i de ulike faktorene, faktorladninger, andel manglende data, forklart varians og verdi på Cronbach's Alpha-koeffisienten. Vi har beregnet en gjennomsnittlig faktorskåre i prosent, som også oppgis i tabellene. Vi velger å ikke presentere resultatene fra faktoranalysene på datamaterialet fra undersøkelsen på tidspunkt t1 i tabellform. Faktoranalysene på 2008-materialet gav omtrent identiske resultater med henhold til hvilke ledd som inngår i faktorene. Der det er avvik, kommenteres dette verbalt. Til slutt i dette kapitlet presenteres to tabeller med gjennomsnittlig faktorskåre for alle faktorer i henholdsvis spørreundersøkelsene blant elever på tidspunkt t0 og t1.

VENNER OG TRIVSEL

De 15 testledd i spørreskjemaet om venner og trivsel på skolen (B) reduserte seg til tre faktorer vi har valgt å kalle; "Trivsel", "Godt læringsmiljø" og "Solidaritet".

Tabell 5.1 Faktorstruktur spørsmål B; om venner og trivsel på skolen. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0

	Trivsel	Godt lærings- miljø	Solidaritet
Det er et godt sosialt miljø på skolen	0,74		
Jeg føler meg trygg som elev ved denne skolen	0,73		
Jeg trives som elev ved denne skolen	0,69		
Det er god stemning i klassen	0,64		
Det hender jeg føler meg ensom på skolen	- 0,61		
Jeg liker skolearbeidet		0,79	
Jeg føler at jeg mestrer skolefagene		0,69	
Jeg opplever skoledagens innhold som meningsfylt		0,69	
Jeg trives godt sammen med lærerne mine		0,67	
Jeg stiller opp for medelever som har det vanskelig			0,82
Jeg forsøker å bidra til et bedre sosialt miljø på skolen			0,73
Elever sier i fra til lærerne hvis noen blir mobbet*			0,59
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	84,9 (15,6)	68,9 (17,4)	69,3 (19,8)
Andel missing (%)	3,9	4,5	7,0
Andel forklart varians (%)	34,0	11,5	9,6
Eigenvalue	4,08	1,37	1,16
Cronbach's Alpha	0,73	0,73	0,60

*Dette spørsmålsleddet falt ut pga. for lav indre konsistens i analysene på undersøkelsen på tidspunkt t1. I 2008-utvalget består derfor denne faktoren kun av de to resterende spørsmålsleddene.

Spørsmålet "Jeg har ingen kontakt med lærerne utover det vanlige skolearbeidet" ble tatt ut av den første modellen, da dette spørsmålet utgjorde den eneste høye ladningen på en fjerde faktor. Spørsmålet "Jeg får nok utfordringer på skolen" ble fjernet da det ladet < 0,5 på alle faktorer. Etter reliabilitetstesting tok vi også ut spørsmålet "Jeg vil ikke være venn med en som har et psykisk problem" – noe som gav bedre indre konsistens mellom leddene. Alle leddene som er med i modellen lader > 0,5, og totalt andel forklart varians er 55,1 prosent.

LÆRT OM PSYKISK HELSE

De åtte testleddene om hva elevene har lært om psykisk helse gjennom undervisningen (C) utgjorde én bakenforliggende faktor, som vi har kalt "Selvrapportert læring". Alle ledd lader > 0,5, og totalt andel forklart varians er på ca. 62 prosent. Cronbach's Alpha på 0,91 indikerer svært høy indre konsistens mellom leddene i faktoren.

Tabell 5.2 Faktorstruktur spørsmål C; Lært om psykisk helse. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.

	Lært om psykisk helse*
Hvordan man kan hjelpe noen som har psykiske problemer	0,86
Hvordan psykiske problemer kan behandles	0,85
Hvordan psykiske problemer kan forebygges	0,84
Hva som kjennetegner mennesker med psykiske problemer	0,83
Hva som er årsaker til psykiske problemer	0,82
Hvordan du kan være en venn for en som har psykiske problemer	0,80
Hvor man kan søke hjelp for psykiske problemer	0,75
Hva du bør gjøre hvis du ser at noen blir mobbet	0,53
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	39,5 (27,5)
Andel missing (%)	5,08
Andel forklart varians (%)	62,3
Eigenvalue	4,99
Cronbach's Alpha	0,91

*Resultatene er identiske mht. hvilke ledd som inngår i faktoren utledet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1.

FORDOMSFULLE HOLDNINGER TIL MENNESKER MED PSYKISKE PROBLEMER

På spørsmålsdel D i spørreskjemaheftet har elevene svart på hvor enige de er i ni påstander om hva psykiske problemer er. Ved faktoranalyse av dette spørsmålet sto vi til slutt igjen med én faktor, som kan sies å representere fordomsfulle holdninger. Testleddene "Depresjon er ikke en normal del av aldringsprosessen" og "Alle kan få en psykisk lidelse" ble fjernet etter den første analysen, da de ladet > 0,3 på to komponenter. Påstanden "De fleste blir frisk av en psykisk lidelse" ble også fjernet, da denne sto igjen alene som det eneste leddet som ladet > 0,5 i en potensiell andre faktor. Total andel forklart varians i den endelige modellen er ca. 48 prosent.

Tabell 5.3 Faktorstruktur spørsmål D; Fordomsfulle holdninger til psykiske problemer og lidelser. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057*. Spørreundersøkelse t0.

	Fordommer*
De som blir psykisk syke er svake mennesker	0,75
Går man til psykolog må man ha et alvorlig problem	0,72
Alle schizofrene er voldelige	0,71
ADHD skyldes dårlig oppdragelse	0,69
De fleste som har en psykisk lidelse må tvangsinnlegges	0,65
Det er vanskelig å snakke med de som har psykiske problemer	0,61
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	25,3 (17,6)
Andel missing (%)	43,5**
Andel forklart varians (%)	47,7
Eigenvalue	2,9
Cronbach's Alpha	0,78

*Resultatene er identiske mht. hvilke ledd som inngår i faktoren utledet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1.

**Andel missing på denne variabelen er høy da mange har svart "Vet ikke" på enkelte påstander. Denne verdien blir ikke regnet med i selve faktoranalysen. Antall respondenter som er medregnet her er 2 289.

FOREKOMST PSYKISKE VANSKER - PROBLEMOMRÅDER

Elevens vurdering av sin egen psykiske helse er basert på et spørsmål fra et internasjonalt anerkjent instrument for kartlegging av psykiske vansker hos barn og unge; Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) (Goodman, 1997; Heyerdahl, 2003.). Grad av psykiske vansker er målt ved å anvende en modifisert formulering av første item fra "Impact-skalaen" av SDQ. I spørsmålsdel E i spørreskjemaet stilles det spørsmål om eleven opplever å ha vansker i forhold til følelser, konsentrasjon, oppførsel og det å komme overens med andre. Dette spørsmålet viser seg i faktoranalysen å representere én underliggende faktor, med relativt høye faktorladninger. Dette er ikke overraskende tatt i betraktning at spørsmålet ble hentet fra et annet instrument - der det ikke var differensiert mellom *hvilken grad* respondenten hadde vansker, men der han/hun ble bedt om å krysse av for *hvilke typer* vansker man opplevde.

Tabell 5.4 Faktorstruktur spørsmål E; om eleven opplever vansker på ulike områder. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.

Problemområder	Psykiske vansker*
Oppførsel	0,76
Konsentrasjon	0,74
Følelser	0,74
Å komme overens med andre	0,70
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	16,7 (17,4)
Andel missing (%)	3,80
Andel forklart varians (%)	54,2
Eigenvalue	2,17
Cronbach's Alpha	0,70

*Resultatene er identiske mht. hvilke ledd som inngår i faktoren utledet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1.

Spørsmålsdel F i spørreskjemaheftet omhandler respondentenes sterke og svake sider, der de blir bedt om å vurdere i hvilken grad 10 utsagn "stemmer helt", "stemmer delvis" eller "stemmer ikke". Den første runden med faktoranalyse gav tre komponenter. Spørsmålet "Jeg blir som regel likt av andre på min alder" ble ekskludert da det ladet < 0,5 og i tillegg høyt på de to andre komponentene. "Jeg har en eller flere gode venner" ladet > 0,3 på mer enn to komponenter, og ble ekskludert, mens "Andre skoleelever plager eller mobber meg" sto alene igjen med ladning > 0,5 i den ene faktoren. Vi kjørte en ny faktoranalyse på de gjenværende sju spørsmålene, og endte opp med to faktorer, der total forklart varians er ca. 55 prosent:

Tabell 5.5 Faktorstruktur spørsmål F; sterke og svake sider hos eleven. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.

	Introvert*	Empatisk**
Jeg bekymrer meg mye	0,76	
Jeg er ofte lei meg, nedfor eller på gråten	0,74	
Jeg blir nervøs i nye situasjoner, og lett usikker	0,71	
Jeg er ofte for meg selv, og gjør som regel ting alene	0,56	
Jeg stiller opp hvis noen er såret eller lei seg		0,81
Jeg prøver å være hyggelig mot andre, og bryr meg om hva de føler		0,76
Jeg tilbyr meg ofte å hjelpe andre		0,73
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	34,9 (24,5)	78,0 (20,7)
Andel missing (%)	4,36	3,03
Andel forklart varians (%)	27,95	26,95
Eigenvalue	2,09	1,75
Cronbach's Alpha	0,65	0,66

* I faktoranalysen av spørreundersøkelsen på tidspunkt t1 lader også spørsmålsleddet "Andre skoleelever plager eller mobber meg" over 0,5 i faktoren "Introvert".

**Resultatene er identiske mht. hvilke ledd som inngår i faktoren utledet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1.

Spørsmålsdel G måler subjektiv mestringsopplevelse (self- efficacy) i forhold til bl.a. vanskelig problemer, andre som motarbeider en og uventede hendelser. Den første faktoranalysen gav to faktorer av de fem påstandene; én som gikk på at eleven klarer å mestre utfordringer, og én faktor som gav uttrykk for at man ikke mestrer utfordrende situasjoner. Cronbach's Alpha var imidlertid under kritisk verdi for begge komponenter, og viste at reliabiliteten i modellen ville øke dersom testleddet "Hvis noen motarbeider meg, kan jeg finne måter og veier for å få det som jeg vil" ble kuttet ut. Ved neste kjøring reduserte modellen seg til én faktor. For to av leddene²⁵ ble skalaen reversert og Cronbach's Alpha testet på nytt. Denne gang var verdien over kritisk verdi på 0,6. Vi har valgt å kalle faktoren "Mestrende".

Tabell 5.6 Faktorstruktur spørsmålsdel G; hvordan eleven mestrer ulike situasjoner. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N= 4 057. Spørreundersøkelse t0.

	Mestring*
Jeg beholder roen når jeg møter vanskeligheter, fordi jeg stoler på mine evner til å mestre -/ få til ting	0,79
Jeg føler meg trygg på at jeg vil kunne takle uventede hendelser på en effektiv måte	0,79
Jeg klarer aldri å løse vanskelig problemer selv om jeg prøver hardt	- 0,70
Hvis jeg møter et problem og står helt fast, finner jeg vanligvis ingen vei ut	- 0,50
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	67,2 (18,4)
Andel missing (%)	5,89
Andel forklart varians (%)	49,60
Eigenvalue	1,98
Cronbach's Alpha	0,64

*Resultatene er identiske mht. hvilke ledd som inngår i faktoren utledet fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t1.

I spørsmålsdel H i spørreskjema for spørreundersøkelsen på tidspunkt t0 var det listet 14 påstander med ulike typer "aktiviteter", og respondentene skulle krysse av for om de gjorde disse aktivitetene "Aldri", "Sjelden", "Noen ganger", "Ofte" eller "Vanligvis". Etter flere runder med faktoranalyse, der de fleste leddene ble ekskludert pga. for lav faktorladning eller at komponenten oppnådde for lav Cronbach's Alpha, endte vi opp med to faktorer, vist i tabellen under.

²⁵ "Hvis jeg møter et problem og står helt fast, finner jeg vanligvis ingen vei ut", og "Jeg klarer aldri å løse vanskelig problemer selv om jeg prøver hardt".

Tabell 5.7 Faktorstruktur spørsmålsdel H; "Hvor ofte gjør du følgende?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 4 057. Spørreundersøkelse t0.

	Konsulterende	Utagerende
Snakker med moren din om hvordan du har det	0,84	
Snakker med faren din om hvordan du har det	0,83	
Snakker med en bror eller søster om hvordan du har det	0,82	
Drikker øl, vin eller sprit		0,78
Røyker		0,76
Skulker		0,74
Gjennomsnittlig faktor skåre i prosent (st.avvik)	37,9 (25,0)	27,0 (21,7)
Andel missing (%)	7,00	5,45
Andel forklart varians (%)	34,35	29,09
Eigenvalue	2,07	1,74
Cronbach's Alpha	0,77	0,62

I undersøkelsen på tidspunkt t1 hadde vi inkludert flere spørsmål om atferd knyttet til pengespill og narkotika i spørsmålsbatteriet beskrevet over. Faktoranalyse på 2008-materialet gav tre faktorer, der vi valgte å kalle den som inkluderer pengespill og narkotikabruk for "Problematferd". De to andre faktorene er lik som for 2007-materialet, bortsett fra at også leddet "Snakker med en venn om hvordan du har det" nå lader høyt nok til å være med i faktoren "Konsulterende". Faktoren "Utagerende" inneholder de samme spørsmålsleddene. Vi ser at "Bruker narkotika" så vidt skårer 0,3 på to faktorer, men fordi dette er marginalt lar vi leddet inngå i begge faktorene. Resultatet er presentert i tabell 5.8 under.

Tabell 5.8 Faktorstruktur spørsmålsdel I; "Hvor ofte gjør du følgende?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 2 792. Spørreundersøkelse t1.

	Risikoatferd*	Konsulterende	Utagerende
Taper på pengespill og prøver å vinne tilbake penger	0,91	0,01	0,09
Lyver til familie og venner om hvor mye penger du bruker på pengespill	0,89	0,03	0,11
Låner til pengespill uten å kunne betale tilbake	0,88	0,06	0,14
Føler at du må spille for mer og mer penger	0,81	0,04	0,15
Bruker narkotika	0,72	0,02	0,31
Spiller pengespill	0,71	-0,01	0,13
Snakker med moren din om hvordan du har det	-0,01	0,82	-0,08
Snakker med en bror eller søster om hvordan du har det	0,10	0,79	0,03
Snakker med faren din om hvordan du har det	0,15	0,78	-0,10
Snakker med en venn om hvordan du har det	-0,17	0,65	0,23
Røyker	0,15	0,00	0,77
Drikker øl, vin eller sprit	0,11	0,05	0,76
Skulker	0,34	-0,02	0,66
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	5,9 (14,7)	44,4 (22,5)	29,6 (22,3)
Andel missing (%)	5,3	4,9	3,9
Andel forklart varians (%)	36,5	17,9	10,9
Eigenvalue	4,8	2,3	1,4
Cronbach's Alpha	0,90	0,76	0,64

* I analysene i hovedrapporten har vi dannet en ny indikator for risikoatferd, bestående av flere av leddene som her inngår i faktoren "utagerende". Denne har Cronbach's alpha på 0,65 og inkluderer leddene i) Drikker øl, vin eller sprit, ii) Sover for lite, iii) Skulker, iv) Røyker, v) Risper deg med skarp gjenstand, eller påfører deg selv smerte på annet vis.

I undersøkelsen på tidspunkt t1 tok vi med et nytt spørsmål der vi listet sju påstander angående det psykososiale skolemiljøet. Svaralternativene var kodet "Helt uenig", "Litt uenig", "Litt enig" og "Helt enig". Faktoranalysen resulterte i én faktor, kalt "Psykososialt skolemiljø", med høy indre konsistens (Cronbach's Alpha = 0,89).

Tabell 5.9 Faktorstruktur spørsmålsdel J; "Hva synes du om denne skolen?". Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Prosentandel forklart varians. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 2 792. Spørreundersøkelse t1.

	Psykososialt skolemiljø
Elever som sliter psykisk får hjelp og støtte fra lærere	0,83
Ansatte ved skolen gjør en innsats for å forebygge mobbing blant elever	0,79
Ved skolen er det åpenhet rundt temaet psykisk helse	0,78
Ansatte ved skolen gjør en innsats for å skape et godt sosialt miljø i klassen	0,78
Vi elever har anledning til å engasjere oss for å skape et godt sosialt miljø	0,75
Elever som sliter psykisk får hjelp og støtte fra medelever	0,75
Ved skolen er det lett å finne informasjon om psykiske vansker hos ungdom	0,72
Gjennomsnittlig faktor skåre i prosent (st.avvik)	59,37 (22,64)
Andel missing (%)	10,03
Andel forklart varians (%)	59,57
Eigenvalue	4,17
Cronbach's Alpha	0,89

Tabell 5.10 Korrelasjon (Pearson) mellom de ulike faktorene. Korrelasjoner >0,25 uthevet. Spørreundersøkelse t0.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Trivsel	1	0,43**	0,35**	0,10**	-0,10**	-0,42**	-0,38**	0,18**	0,27**	0,11**	-0,10**
2. Læringsmiljø		1	0,40**	0,15**	-0,10**	-0,34**	-0,16**	0,19**	0,28**	0,18**	-0,22**
3. Solidaritet			1	0,15**	-0,16**	-0,18**	-0,11**	0,42**	0,17**	0,21**	-0,09
4. Lært om PH				1	-0,03	-0,03	0,01	0,18**	0,02	0,13**	0,03
5. Stigmatiserende					1	0,05**	-0,03*	-0,29**	-0,09**	-0,07**	0,04**
6. Psyk.vansker						1	0,49**	-0,07**	-0,39**	-0,15**	0,29**
7. Introvert							1	0,07**	-0,42**	-0,09**	0,09**
8. Empatisk								1	0,13**	0,24**	-0,06**
9. Mestrende									1	0,15**	-0,12**
10. Konsulterer fam.										1	-0,02
11. Risikoatferd											1

Note. ** Korrelasjonen er signifikant ved 1 prosent signifikansnivå. * Korrelasjonen er signifikant ved 5 prosent signifikansnivå.

Av korrelasjonsmatrisen ser vi at de ulike faktorene representerer relativt entydige dimensjoner, der ingen av variablene korrelerer > 0,5. Den sterkeste positive korrelasjonen (0,49) finner vi mellom faktoren som måler grad av psykiske vansker (følelser, konsentrasjon, oppførsel, overenskomst med andre) og faktoren som utgjøres av påstander som gir inntrykk av at eleven har en introvert selvopplevelse (bekymrer seg mye, er ofte lei

seg, nervøs og usikker, ofte alene). Vi ser også at det er relativt sterk negativ korrelasjon mellom trivsels- og læringsmiljøfaktoren og faktoren "Psykiske vansker", samt mellom trivselsfaktoren og introvert selvpålevelse. Faktoren som omhandler egen mestring korrelerer positivt med trivsel og godt læringsmiljø, og negativt med "Psykiske vansker" og "Introvert". Et annet interessant resultat er at det er signifikant positiv korrelasjon mellom faktoren som indikerer psykiske vansker og faktoren som går på risikoatferd (røyker, drikker øl, sprit eller vin og skulker).

I tabell 5.11 presenteres en oppsummering av gjennomsnittlig faktorskår, standardavvik og antall besvarelser (n) for de dimensjonene som framkommer av faktoranalyse på data fra spørreundersøkelsen på tidspunkt t0.

Tabell 5.11 Gjennomsnittlig faktorskår, standardavvik og antall respondenter (n) på faktorene fra Spørreundersøkelse t0.

	Gjennomsnittlig faktorskår	St.avvik	n
Trivsel	84,9	15,6	4 023
Godt læringsmiljø	68,9	17,4	4 017
Solidaritet	69,3	19,8	4 006
Lært om psykisk helse	39,5	27,5	3 968
Fordommer	25,3	17,6	3 914
Psykiske vansker	16,7	17,4	3 986
Introvert	34,9	24,5	4 009
Empatisk	78,0	20,7	3 998
Mestrende	67,2	18,4	3 996
Konsulterende	37,9	25,0	3 895
Utagerende	27,0	21,7	3 911

I tabell 5.12 presenteres gjennomsnittlig faktorskår, standardavvik og antall besvarelser (n) for de dimensjonene som framkommer av faktoranalyse på data fra spørreundersøkelsen blant elever på tidspunkt t1.

Tabell 5.12 Gjennomsnittlig faktorskåre, standardavvik og antall respondenter (n) på faktorene fra Spørreundersøkelse t1.

	Gjennomsnittlig faktorskåre	St.avvik	n
Trivsel	81,7	17,2	2 779
Godt læringsmiljø	64,5	19,2	2 760
Solidaritet	73,0	22,0	2 754
Læring om psykisk helse	46,9	29,3	2 750
Fordommer	24,2	17,6	2 705
Psykiske vansker	18,5	18,9	2 737
Introvert	30,4	21,6	2 758
Empatisk	77,2	21,9	2 754
Mestrende	66,8	18,4	2 735
Risikoatferd	5,9	14,7	2 712
Konsulterende	44,4	22,5	2 727
Utagerende	29,6	22,25	2 727
Psykososialt skolemiljø	59,4	22,6	2661

6 Analyse av data fra spørreundersøkelser blant elever

Johan Håkon Bjørngaard

I hovedrapport fra effektevalueringen av skoleprogrammene (Delrapport A, Andersson et al., 2009), er det i kapitlene 3.6, 4.7 og 5.4 vist resultater fra flere flernivå regresjonsmodeller. I kapittel 3.6 er det vist variansestimater fra modeller uten justering for uavhengige variabler, såkalt tomme modeller (Hox, 2002).

I analysene i kapittel 4.7 har vi kjørt selekterte analyser for programskoler versus kontrollskoler. Der har vi kjørt 3-nivå regresjonsmodeller med skole-, skoleklasse- og elevnivå.

I kapittel 5 i hovedrapporten har vi kjørt selekterte analyser for *STEP*-skoler og *Venn1*-skoler. Antallet skoler er da såpass lavt at vi har kjørt to-nivåanalyser med skoleklasse- og elevnivå i modellene.

I tabell 6.1 på neste side viser vi resultatet fra en modell for indikatoren *Trivsel*. De øvrige analysene som er gjennomført har hatt samme oppbygning.

Tabell 6.1 Resultater fra flernivå regresjonsanalyse på indikatoren Trivsel. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter (N=5982).

Variabler	Trivsel	P
Jenter sammenlignet med gutter	-2,17	<0,001
Studiespesialisering sammenlignet med yrkesfaglig studieretning	0,77	0,286
Bor med mor og far (referanse)		
Bor med mor eller far	-0,37	0,516
Bor alene	-1,77	0,009
Annen bosituasjon	-1,55	0,011
Foreldre bare grunnskole sammenlignet med de med mer skole/studier	-3,13	<0,001
1. trinn (referanse)		
2. trinn	-1,05	0,133
3. trinn	-0,88	0,247
Antall elever i klassen	0,14	0,005
Måling to (høst 2007) sammenlignet med måling t1 (vår 2008)	-4,46	<0,001
Skoler som har iverksatt andre tiltak relatert til psykisk helse/ jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag ved t0 (høst 2007)	-1,05	0,302
Skoler som har iverksatt andre tiltak relatert til psykisk helse/ jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag ved t1 (vår 2008)	0,73	0,509
Konstant	85,47	<0001
Skolenivå varians	4,25	0,009
Klassenivå varians	10,60	<0,001
Elevnivå varians	243,62	<0,001

6.1 Analyse av effekter på individ, klasse og skolenivå

I analyse av effekter av elevprogrammene *STEP* og *Venn1* sammenlignes skårer på de ulike indikatorene mellom elever ved programskoler og elever ved kontrollskoler i 2007/2008. I analysen tas det hensyn til skolens deltakelse i VIP; at skolen gjennomfører eller har iverksatt tiltak relatert til psykisk helse, samt at skolen jobber med tematikken psykisk helse i bestemte fag²⁶.

Effektevalueringen undersøker om skolen og klassen er selvstendige faktorer for ulike utfallsmål relatert til psykisk helse. Siden ungdommene bruker en stor del av tiden sin på skolen og at viktige relasjoner knyttes til jevnaldrende i skolemiljøet, er det nærliggende å anta at skolemiljøet spiller en rolle for de aktuelle utfallsmålene.

Vi har i analysene gjennomført flernivå regresjonsanalyser. I flernivåanalyser er data strukturert hierarkisk. I vår analyse består data av elever som går i klasser som igjen er en del av skoler. Med denne analyseteknikken er det mulig på samme tid å analysere betydningen av variabler på flere hierarkiske nivåer samtidig. I tillegg gir denne analysen mer troverdige estimater for usikkerheten ved parameterestimaterne (Hox, 2002). Bruk av ordinære analyseteknikker vil underestimere usikkerheten, og som en konsekvens av det vil det være "lettere" å oppnå statistisk signifikante forskjeller.

Hvis skole eller skoleklasse har betydning for elevenes nivå på de ulike utfallsmålene kan vi forvente en viss konsentrasjon i elevenes svar, avhengig av hvilken skole og skoleklasse de tilhører. I flernivåanalysen kan vi også estimere den relative betydningen av de ulike hierarkiske nivåene for de enkelte utfallsmålene (Hox, 2002).

I analysen har vi latt regresjonskonstanten variere tilfeldig over skoler og skoleklasser, noe som gjør det mulig å beregne varians blant elever innen skoleklasser, varians mellom klasser innen skoler, samt varians mellom skoler. En såkalt *intraclass correlation coefficient* (ICC) er et mål på graden av konsentrasjon av svar blant elever tilknyttet samme skoleklasse og skole. Multiplisert med 100 kan ICC tolkes som prosentandelen av forskjeller i elevsvar som kan knyttes til det aktuelle nivået.

ILLUSTRASJON AV ANALYTISK FREMGANGSMÅTE OG FORKLARINGSMULIGHETER

Tabell 6.2 på neste side gir en oversikt over ICC for de variablene vi har anvendt i de multivariate flernivåanalysene. De analysene som her fremstilles er primært gjennomført for å beskrive hvilke forklaringsmuligheter den analytiske fremgangsmåten gir i effektevalueringen av elevprogrammene.

²⁶ Opplysningene er hentet fra spørreskjemaundersøkelse blant skoleledelse/rektorer høsten 2007, jf. delrapport B, kapittel 2 (Kaspersen et al., 2009).

Tabell 6.2 Intra class correlation coefficient (ICC) for de variablene som inngår i analysen av programeffekter på hhv elev-, skoleklasse- og skolenivå. Data fra elevundersøkelsen høst 2007 og vår 2008

Indikatorer	ICC 2007		ICC 2008	
	Skoleklasse	Skole	Skoleklasse	Skole
Trivsel	6,7***	1,1	7,2***	2,7*
Psykososialt skolemiljø			8,7***	8,5***
Godt læringsmiljø	8,0***	1,9*	8,3***	2,6*
Solidaritet	4,1***	2,2**	4,4***	1,1
Lært om psykisk helse	22,4***	3,6*	24,5***	10,2**
Fordommer	6,8***	1,3	9,5***	1,9
Lært om vennskap og psykisk helse	15,8***	2,9*	18,5***	9,0**
Hjelpsøkende atferd	2,7***	1,2**	3,0**	0,9
Lært om hjelpeapparatet	11,5***	2,8*	16,0***	7,4**
Mestring	2,7***	0,4	5,5***	0,7
Konsulterende	2,2**	1,0*	0,4	0,7
Introvert	3,9***	1,7*	3,4**	1,0
Empatisk	5,1***	1,7*	5,3***	1,6*
Risikoatferd	9,0***	1,7	3,8***	2,4*
Psykiske vansker	3,7***	2,5	4,3***	0,8

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0,001

¹ Ikke målt høsten 2007 (t0).

Analysen av elevmaterialet innsamlet høsten 2007 viser at hvilken skole man går på har liten betydning i forhold til samtlige utfallsmål (0,4-3,6 %).

Klassetilhørighet viser imidlertid å ha større betydning, men med store forskjeller mellom de ulike indikatorene. For eksempel er det tydelig at *Lært om psykisk helse* i høy grad er knyttet til skoleklassetilhørighet (22,4 % av den totale variansen). Data fra elevundersøkelsen våren 2008 samsvarer med resultatene fra data innsamlet høsten 2007. Det kan imidlertid se ut som betydningen av skole- og/eller klassetilhørighet har økt noe i perioden mellom de to måletidspunktene.

Videre ser vi at *Lært om psykisk helse*, *Lært om vennskap og psykisk helse* og *Lært om hjelpeapparatet* har en betydelig større skoleeffekt i 2008, sammenlignet med i 2007. Dette kan henge sammen med at temaet blir ulikt håndtert fra skoleledelsen. Det at skolebetydningen var lavere i 2007 kan trolig tilskrives at undersøkelsen er gjennomført i starten av skoleåret, hvor skolens tiltak i mindre grad har gjort seg gjeldende. Klassebetydningen kan på sin side henge sammen med fagvalg (det er for eksempel svært sannsynlig at psykisk helse er et mer vanlig tema ved helse- og sosialfaglige enn andre linjer).

For indikatorene *Trivsel* og *Godt læringsmiljø* ser klassetilhørighet ut til å være viktigere for elevenes vurderinger, enn hvilken skole de går på. Her er det liten endring mellom de to måletidspunktene.

Skole- og klassetilknnytning har relativt liten betydning for målet på *Solidaritet*. Det samme gjelder for indikatorene *Mestring* og *Psykiske vansker*.

Om lag 7 prosent av variansen i indikatoren *Fordommer* kan knyttes til klassetilhørighet ved måling høsten 2007, mens tilsvarende tall fra undersøkelsen våren 2008 er om lag 10 prosent. Elevenes rapportering av *Risikoatferd* hadde en relativt betydelig skoleklassekomponent i 2007-undersøkelsen (9 prosent), men betydelig lavere i materialet innsamlet våren 2008- (3,8 prosent). Svarene på indikatoren *Bruk av hjelpeapparatet* var i liten grad knyttet til skoleklassetilhørighet i t0-undersøkelsen, mens det er en tendens til at skoleklasse har større betydning i 2008 (t1) på denne indikatoren.

I elevundersøkelsen på tidspunkt t1 ble elevene bedt om å vurdere ulike aspekter ved det psykososiale miljøet ved skolen. Indikatoren *Psykososialt skolemiljø* viser at det er en betydelig effekt av både skole- og klassetilhørighet for hvordan dette vurderes (om lag 9 prosent).

Oppsummert viser disse resultatene at betydningen av skole- eller skoleklassetilhørighet (skole/klasse miljø) i stor grad varierer mellom ulike indikatorer. Resultatene viser også at det meste av variansen innen en indikator ligger på elevnivået, og altså forklares av individuelle kjennetegn ved elevene.

7 Forventninger og erfaringer blant deltakere på kurset *Hva er det med Monica?*

Marian Ådnanes

Kapitlet gir en deskriptiv framstilling av bakgrunnsvariabler og noen andre forhold, innhentet gjennom spørreskjemaundersøkelser blant deltakere på kurset *Hva er det med Monica?*, henholdsvis like før kursdeltakelse og 6 måneder etter kursdeltakelse.

Spørreskjemaundersøkelsen fokuserte på følgende overordnede temaområder: innsats for psykisk helse i skolen (kursdeltakernes egen innsats, kollegers innsats og skolens innsats), samarbeid med hjelpeapparatet, kunnskap om psykisk helse og tilrettelegging av undervisning i forhold til denne kunnskapen.

Data fra kursdeltakerne før og etter kursdeltakelse gir bidrag til å besvare spørsmålene om i hvilken grad opplæringsprogrammene bidrar til økt innsats i forhold til psykisk helse i skolen fra henholdsvis lærere og helse- og sosialpersonell, samt et styrket samarbeid mellom skolen og de lokale hjelpe- og støttetjenester (kapittel 4 i hovedrapport, Andersson et al., 2009). Videre besvarer data hvorvidt kursdeltakerne faktisk får de økt sin kunnskap om psykisk helse hos ungdommer, og om de i større grad enn før kursdeltakelse bruker denne kunnskapen i læringssituasjoner (kapittel 5 i hovedrapport, Andersson et al., 2009). Her vil vi imidlertid utdype kjennetegn ved utvalget, kjennskap til undervisningsprogram i psykisk helse, hvor de fikk informasjon om *Hva er det med Monica?* og hva som motiverte dem for å delta.

7.1 Utvalg

De to tabellene under gir en beskrivelse av utvalget ved de to målingstidspunktene.

Tabell 7.1 Beskrivelse av utvalget av lærere og helsepersonell ved de to målingstidspunktene t0-t1.

Kjennetegn utvalget lærere og helsepersonell	Høst 2007 (t0)	Vår 2008 (t1)
Antall totalt	141	135
Prosentandel menn	13	12
Prosentandel 20-29 år	4	4
Prosentandel 30-39 år	19	21
Prosentandel 40-49 år	35	27
Prosentandel 50-59 år	30	39
Prosentandel over 60 år	11	9

Utvalget omfatter totalt 141 av de totalt 321 deltakere på kompetansehevingskurset ved målingstidspunkt t0 (høst 2007), og 135 kursdeltakere ved målingstidspunkt t1 (vår og høst 2008). Ved måletidspunkt t0 hadde deltakerne ennå ikke gjennomført kurs, og ved måletidspunkt t1 var kurset gjennomført. Svarprosenten i første innsamling var på 44 prosent, og ved andre innsamling 42 prosent. Av de som svarte på skjema i t1 svarte 28 prosent også på skjema i t0. Det er altså mindre enn en tredjedel av kursdeltakerne som har svart på begge henvendelsene.

Tabellen over viser at det er relativt få yngre kursdeltakerne. Omlag 65 prosent av dem er mellom 40 og 60 år, og 10 prosent over 60 år.

Tabellen under beskriver utvalget i forhold til hvilken faggruppe representerer, og hvor de jobber.

Tabell 7.2 Faggrupper og arbeidssted i utvalg for de to datainnsamlingene på t0 og t1, hvor t1 angis i parentes.

	Ungdomskole	Videregående skole	Helsestasj., PPT, PH oa.	Totalt
Kontaktlærer og vanlig lærer	18 (16)	9 (15)	3 (0)	30 (31)
Rådgiver og sosiallærer	21 (19)	8 (6)	3 (3)	32 (28)
Helsesøster	15 (18)	4 (3)	6 (2)	25 (23)
Diverse helse- og sosialpersonell	5 (2)	3 (2)	12 (16)	20 (20)
Annet	9 (10)	16 (9)	8 (13)	33 (32)
	68 (65)	40 (34)	32 (34)	140 (135)

Tabellen viser at det er litt flere lærere enn helse- og sosialarbeidere som har deltatt på *Hva er det med Monica?*. Det er henholdsvis 62 og 59 lærere som deltok ved t0 og t1, og 45 og 43 helse- og sosialarbeidere ved de to innsamlingene. For øvrig fins en restkategori der yrke ikke er oppgitt. Disse henholdsvis 33 og 32 personene fordeler seg på de 3 arbeidsstedskategoriene.

Litt over halvparten av kursdeltakerne oppga ved første datainnsamling at de hadde deltatt på andre kurs relatert til psykisk helse.

Lærerne i undersøkelsen anslår i spørreskjemaet at 3,4 av 20 elever har psykiske vansker.

7.2 Kursdeltakernes kjennskap til ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse

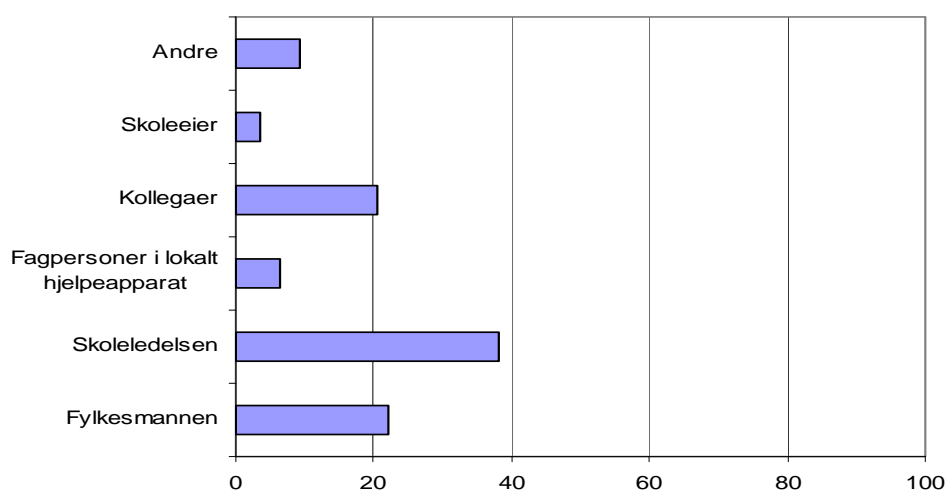
Figuren under gjengir svar på i hvilken grad kursdeltakerne er kjent med ulike undervisningsprogram relatert til psykisk helse.

Tabell 7.3 Kursdeltakernes kjennskap til ulike opplærings- og undervisningsprogram (før kursdeltakelse). N=141

Programmer	Prosentandel kursdeltakere				
	(n)	Aldri hørt om	I liten grad kjent	I noen grad kjent	I stor grad kjent
"Alle har en psykisk helse"	(130)	28	23	36	12
Venn1	(118)	63	28	8	2
STEP	(125)	41	36	18	6
"VIP"	(127)	52	17	18	13
"Zippys venner"	(122)	51	22	20	7
"Olweusprogrammet"/"Bry deg"	(134)	16	29	35	19

Det fremgår av tabellen at "Olweusprogrammet" og kompetansehevingskurset *Alle har en psykisk helse*, er de programmene som er mest kjent blant kursdeltakere på *Hva er det med Monica?*. Omlag halvparten av kursdeltakerne rapporterer at de i noen eller stor grad er kjent med disse programmene. De øvrige programmene er forholdsvis lite kjent. Halvparten svarer at de aldri har hørt om *VIP* og *ZIPPY*, og 41 prosent har aldri hørt om *STEP*. Så mange som 63 prosent har aldri hørt om *Venn1*.

I den første datainnsamlingen ble kursdeltakerne spurt hvordan de først fikk vite om kurset *Hva er det med Monica?*.

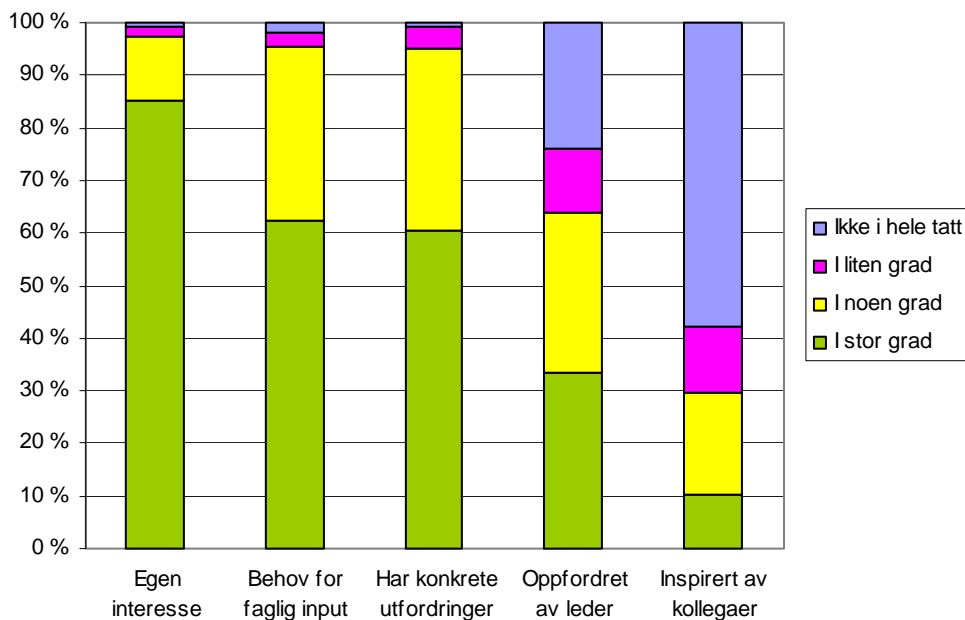

Figur 7.1 Hvor har kursdeltakerne fått kjennskap til kurset *Hva er det med Monica?* (N=141)

Mens nesten 40 prosent av kursdeltakerne oppgir at de først fikk vite om kurset gjennom skoleledelsen, har omlag 20 prosent fått informasjon enten hos fylkesmannen eller kollegaer.

7.3 Bakgrunnen for at kursdeltakerne meldte seg på kurset *Hva er det med Monica?*

Vi spurte kursdeltakerne om hva som var bakgrunnen for at de meldte seg på kurset.

Figur 7.2 Årsaker til at kursdeltakerne meldte seg på kurset *Hva er det med Monica?* (N=141)

Nesten samtlige kursdeltakerne oppgir egen interesse som den viktigste årsak til at de meldte seg på kurset. Behovet for faglig "input" og det at de har konkrete utfordringer hadde også svært stor betydning. 85 prosent oppgir at disse faktorene i stor eller noen grad hadde betydning. 63 prosent oppgir at det hadde noen eller stor betydning at de ble oppfordret av sin leder, mens 30 prosent oppgir at det i noen eller stor grad hadde betydning at de ble inspirert av kollegaer til å delta.

Helse- og sosialpersonellet ble i tillegg spurt om behovet for kompetanse for å kunne håndtere utfordringer knyttet til psykisk helse i skolen hadde hatt noen betydning. På dette svarte de aller fleste (85 prosent) at dette gjaldt i noen, eller i stor grad.

8 Data fra intervjuundersøkelser

Brita Bungum, Silje L Kaspersen, Trond Buland,

I dette vedlegget gis en systematisk gjennomgang av resultater fra intervjuundersøkelsene som har blitt gjennomført før leveranse av første delrapport 1. mars 2009, og som er relevante i forhold til å besvare de problemstillinger første delrapport tar for seg.

8.1 Fokusgruppeintervju med deltakere på kurset *Hva er det med Monica?*

8.1.1 Rekruttering og gjennomføring

Informanter ble rekruttert fra deltakerlister på kurset *Hva er det med Monica?* arrangert i Hedmark i februar 2007. Fokusgruppeintervjuet ble gjennomført tidlig høst 2007. Gjennom rekrutteringsprosessen fikk vi inntrykk av at alle deltakerne var engasjert i temaet psykisk helse hos ungdom, og derfor godt motivert til å delta i fokusgruppeintervjuet.

8.1.2 Informanter

Til sammen møtte ni personer til fokusgruppeintervjuet. Disse representerte følgende yrkesgrupper:

- Lærere fra ungdomsskole/videregående
- Helsesøster (fra helsestasjon for ungdom)
- PP-rådgiver
- Rådgiver/lærer
- Psykiatrisk sykepleier (jobbet m/ *VIP*)

8.1.3 Tema

Tema som ble diskutert i gruppen under intervjuet var:

- Vurdering av informasjonen gitt om kurset
- Forventninger – svarte kurset til forventningene?
- Kursets nytteverdi i forhold til målsetningene
- Behovet for oppfølging etter kurset

8.1.4 Resultater fra intervjuet

Grunnet informanter som var svært engasjert i temaet psykisk helse hos ungdom, var det til tider utfordrende å få disse til å skille mellom kurset *Hva er det med Monica?* og spørsmål knyttet til andre virkemiddel og problemstillinger i satsningen *Psykisk helse i skolen*. Dette tolkes som at informantene er godt informert om skolesatsningen, og ser de ulike programpakkene i sammenheng.

"Jeg så fram til å møte andre som var opptatt av psykisk helse..."

Om forventninger til å delta på kurset *Hva er det med Monica?*

For å fange opp hvordan kurset *Hva er det med Monica?* kan bidra til økt kunnskap om psykisk helse hos lærere og annet personell i skolen, så vi det som viktig å fange opp hvilke utgangspunkt deltakerne hadde før kurset. Vi ba dem derfor om å fortelle hvilke forventninger de hadde hatt til kurset og hva som var bakgrunnen for at de hadde deltatt.

Det framkom klare variasjoner både i forhold til forventninger, innstillinger og holdninger på forhånd til de tema kurset fokuserer på. Deltakerne som var ansatt i PP-tjeneste eller i helsetjenesten hadde naturlig nok et litt annet utgangspunkt enn lærerne. Tema om psykisk helse høres umiddelbart mer relevant ut for en helsesøster, enn for eksempel for en lærer på yrkesfag i videregående. Jevnt over i hele gruppen var likevel bakgrunnen for å delta ønske om å få mer kunnskap om psykisk helse, men det kom tydelig frem i intervjuet at noen av lærerne hadde vært skeptiske på forhånd til hvor "matnyttig" dette kunne være i forhold til deres arbeidshverdag.

For ansatte i helsetjenesten og PP-tjenesten, som til daglig arbeider med problemstillinger knyttet til psykisk helse, virket det som kurset fremsto både som relevant og interessant. En viktig motivasjon for å dra på kurset for denne gruppen var å få treffe andre fagfolk som også arbeidet med psykisk helse i skolen. En av helsesøstrene som deltok på intervjuet fortalte:

"Det kan være nokså ensomt å jobbe med tema psykisk helse ute i skolene, og jeg så frem til å møte andre som var opptatt av dette.."

Gjennom diskusjonen om forventninger til kurset, kom det tydelig frem at deltakernes forventninger, kunnskapsnivå og behov varierte med deres respektive yrkesmessige tilknytning og ståsted. Behovene og kunnskapsnivået er avhengig hvor en befinner seg i skolen, og gjennom intervjuet kom det frem at lærere og helsepersonell har ulike behov knyttet til hva de kan få ut av et slikt kurs som *Hva er det med Monica?*

"Men kan vi ikke kalle det noe annet enn psykisk helse?"

Om forankring og plassering i skolens øvrige virksomhet

Å dra på kurs for å lære noe nytt kan i mange tilfeller være både fruktbart og inspirerende for den enkelte ansatte i skolen, men samtidig kan det ha begrenset effekt hva angår kunnskapssituasjonen i skoleorganisasjonen som sådan. Erfaringer fra en rekke utviklingsprosjekter i skolen, er relativt entydige. Skal et tiltak eller et prosjekt ha effekt ut over de konkrete deltakerne, er det en forutsetning at tiltaket er forankret i skolens virksomhet. Et prosjekt er ofte forankret hos noen få, det vi kan kalle "ildsjeler" i organisasjonen, altså aktører som av ulike grunner er spesielt interessert i eller brenner for tiltaket. Dette er en styrke for arbeidet. Samtidig gjør det arbeidet sårbart; ildsjeler har en tendens til å brenne ut, eller flytte, og tiltaket mister dermed sin forankring i skolen.

Mange prosjekter har også vist at spredning av kunnskap fra slike "ildsjeler" til resten av skolen, slik at tiltaket kan bli hele skolens oppgave, ofte byr på utfordringer. Kursdeltakelse for kan eksempel øke kursdeltakernes kompetanse på et område, uten at den nye kunnskapen blir spredt til flere i skolen. For å få effekt på organisasjonsnivå, må skolen ha et system for kunnskapsspredning.

En forutsetning for alt dette er at tiltaket er solid forankret i skolen. For det første må det være forankret i ledelsen. Skoleledelsen må fronte tiltaket. For det andre er det en fordel dersom tiltak er forankret i skolens planapparat. Hvis begge disse forutsetningene er på plass, viser erfaring at tiltak har en langt større sjanse for å bli varige, og få bredt nedslagsfelt i skolen.

På bakgrunn av dette ønsket vi å få svar på om opplæringsprogrammet *Hva er det med Monica?* var forstått som en del av skolens øvrige utviklingsarbeid. Mange av deltakerne så kurset som en del av kompetansehevingen knyttet til andre opplæringsprogram (Alle har en psykisk helse, *VIP*). Ideelt sett skal disse være en del av skolens utviklingsarbeid, men det krever en forankring i ledelse og personale som ikke alltid later til å finnes på skolene.

På spørsmål om elevenes psykiske helse er en problemstilling som inngår i det øvrige arbeidet i skolen, var oppfatningen i gruppen samstemmig; enkeltskoler har kommet langt i arbeidet, men hovedinntrykket er at psykisk helse fortsatt er et vanskelig tema som mange i skolen vegrer seg for å ta opp. En av helsesøstrene fortalte at hun daglig arbeidet med å forankre programmene i psykisk helse i skolen - hovedsakelig gjennom forsøk på å overbevise skoleledelsen om behovet for økt kompetanse både hos lærere og elever om psykisk helse. Hun så i denne sammenheng *Hva er det med Monica?* - kurset som en måte å bli dyktigere til å "selge inn" programmene på:

"Vi trenger god kompetanse for å få forankret disse programmene skikkelig i skolen, for det er masse arbeid med å overbevise folk " (helsesøster)

En av helsesøstrene kom med et eksempel fra dette arbeidet i sin hverdag. Det var en rektor som var svært motvillig til å sette i gang programmet *VIP*. Helsesøster var til stadighet på vedkommendes kontor for å motivere og overbevise om viktigheten av at programmet ble igangsatt ved skolen. Til slutt hadde nok ikke rektoren flere motargumenter å komme med og utbrøt; "ok da setter vi gang vi også, men kan vi ikke kalle det noe annet enn psykisk helse?". Helsesøster fortalte denne historien for å illustrere hvor vanskelig og myteomspunnet tema psykisk helse fortsatt er i norsk skolehverdag, og at bare det å bruke begrepet psykisk helse fortsatt er problematisk for mange.

Alle informantene vi snakket med som hadde deltatt på kurset *Hva er det med Monica?*, mente at et slikt kurs kunne være et bidrag til at flere i skolen fikk økt forståelse for at psykisk helse ikke bare er et tema for spesielt interesserte helsesøstre, men at det griper inn i hverdagen til alle som jobber med ungdommer i skolen.

"Det handler om å tørre "

Om erfaringer fra kurset *Hva er det med Monica?*

Det kan synes som om det fortsatt er en vei å gå med hensyn til holdninger knyttet til psykisk helse i skolen. I denne sammenheng mente alle informantene våre at kurset *Hva er det med Monica?* kan bidra til å øke kunnskapsnivået, og gi økt legitimitet for at psykisk helse har relevans for det som skjer i skolen. En helsesøster sier:

"Noen lærere er svært vanskelige å overbevise, de kommer ikke på noe kurs med Hva er det med Monica?, og vil heller ikke ha noe med tema psykisk helse å gjøre. De er bare opptatt av fag i snever forstand, derfor mener jeg at kunnskap om psykisk helse må inn allerede i lærerutdanningen".

Det var stor enighet blant informantene om at kurset var både godt og konkret, men at det kanskje ikke når den gruppen som trenger det aller mest. Noen foreslo å gjøre denne type kurs obligatorisk for alle lærere. Videre diskuterte man også muligheten for å benytte ressurser fra den nasjonale satsingen på psykisk helse i skolen til å få fagpersonell inn på skolene og øke kompetansen hos lærerne. Det ble foreslått å ha psykisk helse som tema lagt inn i lærernes felles tid. En forutsetning må da være at ledelsen og rektor tar beslutningen om at fellestid skal brukes på et slikt tema.

Det kan, som nevnt, tenkes at kurs som *Hva er det med Monica?* ikke alltid når den gruppen som trenger kurset mest. Samtidig var en av lærerne i gruppen åpen på at han hadde vært svært skeptisk og negativt innstilt til å bruke tid på et tema som psykisk helse i skolen. Bakgrunnen for at han likevel hadde blitt motivert til å delta på kurset, var at skolen de siste årene hadde deltatt i programmet *VIP*. Med deltakelsen i *VIP* hadde han sett hvordan en del ungdom som sliter med ulike typer vansker, kunne få hjelp gjennom et samarbeid med helsesøster og psykiatrisk sykepleier ved skolen. Gjennom *VIP*-programmet hadde han fått øynene opp for at psykisk helse i høyeste grad har relevans både for et godt læringsmiljø og ikke minst for forbygging av frafall. Da han på et seinere tidspunkt fikk tilbud om å delta på kurset *Hva er det med Monica?*, var han ikke i tvil om at han ønsket å lære mer om dette temaet. Hans erfaringer og kunnskap fra *VIP*-programmet på sin egen skole gjennom flere år var altså sterkt medvirkende til at han ønsket å delta på kurset. Han forteller selv at kurset var svært nyttig, og har bidratt til at han hadde fått enda større trygghet og mot i forhold til å gripe fatt i ting med elever som hadde behov for det:

"Det handler om å få mot til å tørre å gjøre noe, før det er for seint og eleven er falt av lasset. Det å tørre å ta den praten med eleven eller den telefonen til foreldrene, følge opp når elever viser klare tegn til at de har problem med å fikse skolehverdagen. Så mener jeg det er svært viktig at vi lærere har kunnskap nok til å se når det er nødvendig å koble inn fagpersonale, både det at vi har hatt VIP og dette "Monica-kurset" har gitt meg større trygghet på dette, men jeg sier ikke at det er enkelt..."

En annen av lærerne i gruppen arbeidet ved en videregående skole og med arbeidsforberedende kurs. Hun fortalte om en svært sammensatt elevgruppe der mange hadde psykiske vansker. Da tilbudet om kurset *Hva er det med Monica?* kom for en del år siden, meldte hun seg straks på. Hun var svært glad for at fokus ble satt på psykisk helse fordi hun så at kurset også bidro til at dette temaet fikk legitimitet inn i skolen. Samtidig fremhevet hun at kurset hadde gitt god innsikt i hvilke handlingsmuligheter en lærer kan ha i

møtet med elever som sliter med psykiske problem, og da først og fremst i forhold til å ha samarbeid med helsetjenesten på skolen.

Samlet sett ga gruppen en svært positiv vurdering av kurset *Hva er det med Monica?*. Det var bred enighet om at kurset ga relevant og anvendbar kunnskap som betydde noe i forhold til den konkrete skolehverdagen. Selv om alle kursdeltakerne fremhevet at foredragene på kurset som svært gode, kunne imidlertid de fleste ha ønsket seg mer tid til erfaringsutveksling med andre kursdeltakere.

8.2 Fokusgruppe- og telefonintervju med sentrale aktører (Fylkesmannen, fylkeskommune og kommune)

8.2.1 Rekruttering og gjennomføring

Sammensetningen av fokusgruppen som skulle representere sentrale aktører er ikke tilfeldig. Vi valgte å henvende oss til et fylke som vi på forhånd hadde opplysninger om at har hatt et bredt og koordinert samarbeid om satsningen *Psykisk helse i skolen*. Dette for nærmere å kunne undersøke hvilke faktorer som har vært suksesskriterier i gjennomføringen av skolesatsningen.

Informantene ble rekruttert gjennom skriftlig henvendelse fra et av satsningsfylkene for *Psykisk helse i skolen 2007/2008*. Det første intervjuet foregikk i Fylkesmannens lokaler. Fokusgruppeintervju med sentrale aktører vil bli gjennomført på to tidspunkt med den samme gruppen; første gang høsten 2008, andre gang høsten 2009. I dette kapitlet behandles resultater fra det første intervjuet.

8.2.2 Informanter

Til stede under intervjuet var tre ressurspersoner i satsningen *Psykisk helse i skolen* fra henholdsvis Fylkesmannens utdanningsavdeling, prosjektmedarbeider ved utdanningsavdelingen i kommunen, samt psykolog fra PP-tjenesten som representerte fylkeskommunen.

8.2.3 Tema

Under fokusgruppeintervjuet ble følgende tema diskutert:

- Målsettinger/målformuleringer sett fra fylkets ståsted
- Situasjonsbeskrivelse/problemoppfatning sett fra regionalt nivå
- Virkemidler og valg/bortvalg av virkemidler
- Prosjektets plassering i den lokale virkemiddelfloraen, hvordan det inngår i øvrig arbeid på området/i regional skoleutvikling
- Hvorfor deltakere?
- Erfaringer fra gjennomføring

8.2.4 Resultater fra intervjuet

Et eksempel på samordnet satsing på psykisk helse i kommunene

Fylkeslegen i informantfylket tok tidlig initiativ til å drøfte en strategi for hvordan arbeidet med Psykisk helse kunne koordineres gjennom Fylkesmannen. Satsingen ble på denne måten forankret i ledelsen hos Fylkesmannen i utgangspunktet, og det ble tidlig i prosessen etablert rutiner for hvordan arbeidet med psykisk helse i skolen skulle drives fremover i fylket. Utdanningsavdelingen hos Fylkesmannen fikk ansvaret for å koordinere arbeidet, det ble etablert en arbeidsgruppe bestående av representanter fra Utdanningsavdelingen, helseavdelingen og folkehelserådgiver. Helt fra starten av var man opptatt av at arbeidet måtte *forankres til en lokal kontekst*, og man etablerte derfor en egen ressursgruppe for arbeidet. Det ble fremhevet at denne måten å organisere satsingen på hadde gitt svært positive erfaringer med hensyn til å fange opp lokale behov i satsingen på psykisk helse i skolen. Ressursgruppen var satt sammen på en måte som skulle sikre lokal forankring og besto derfor av ressurspersoner både fra små og litt større kommuner. Videre var BUP, PP-tjenesten, et kompetansesenter og organisasjonen MOT²⁷ involvert. Hovedtanken bak arbeidet var å ha en systemtilnærming, der en gjennom bredt samarbeid og koordinering ønsket å få etablert rutiner og arbeidsmåter som kunne føre at arbeidet med psykisk helse i skolen ble drevet videre.

Et sentralt mål for arbeidet til arbeidsgruppen og ressursgruppen var å gjøre programmene i psykisk helse kjent ute i skolene for på denne måten få opp engasjementet og aktiviteten rundt tema psykisk helse. En av informantene, som selv har sittet i ressursgruppen uttalte:

“Vi har i denne perioden kjørt program for alt remmer og tøy kan holde.”

Som et resultat av dette arbeidet kan dette satsningsfylket vise til en svært bred satsing og et høyt aktivitetsnivå, der svært mange skoler har deltatt i programmene. Det har også blitt holdt samlinger rundt om i kommunene der det har blitt utvekslet ideer og erfaringer fra arbeidet lokalt.

Behov for en mer samordnet satsing på videregående skoler

Informantfylket har 25 videregående skoler, og nesten alle har et eller annet program gående på tema psykisk helse i skolen. Det mest brukte elevprogrammet er *VIP*, men det er også flere skoler som har brukt/bruker *STEP*, *Venn1* og lærerprogrammet “Hva er det med Monika?”. Det finnes likevel ikke noe sentral styring rundt denne satsingen, og programmene er ofte avhengige av lokale ressurspersoner på skolen, som oftest helsesøstre eller ansatte i PP-tjenesten. Denne situasjonen er nok ikke unik for dette fylket, men kan være betegnede for mange andre fylker i Norge. PP-tjenesten i fylket opplever at det er stor variasjon med hensyn til motivasjon og hvor positiv ledelsen er til å gi rom for å satse på disse programmene. På skoler der rektor og deler av lærerstaben er motivert og positiv er det klart lettere, men i en tid da kravene om effektiv undervisning, læringstrykk og gode læringsresultater er sterkt, kan det være mange rektorer og lærere som ser satsingen på psykisk helse som ett av flere “gode formål” som en dessverre må nedprioritere. Utdanningsdirektøren i fylket har ønsket å se nærmere på mulighetene for en mer samordnet satsing på psykisk helse i de videregående skolene i fylket. Det er blitt laget en oversikt over aktivitetene som foregår på området våren 2008, men forløpig har det ikke skjedd noe videre i dette arbeidet. Vi får inntrykk av at satsingen på skoleprogrammene i videregående i for stor grad er preget av tilfeldigheter på skolene, og at det er et stort behov for å ta arbeidet inn i mer faste rammer. Det ble også fra Fylkesmannens side påpekt at arbeidet

²⁷ MOT er en ideell organisasjon som jobber med å bevisstgjøre ungdom til å ta valg som gjør at de mestrer livet. Se www.mot.no.

med psykisk helse i skolen ikke er noe som kan forstås som noe som ligger utenfor skolens ansvarsområde, siden det helt er hjemlet i lovverket § 9A om arbeidsmiljø.

Forankring hos skoleledelsen er en forutsetning

På bakgrunn av de intervjuene vi har gjort med sentrale aktører i satsingen på psykisk helse både nasjonalt, på fylkesnivå og på lokalt skolenivå, ser vi en fellesnevner som går igjen når vi stiller spørsmålet om hva som skal til for å lykkes. Satsing på økt kunnskap om psykisk helse må forankres og samordnes på fylkesnivå, og den må forankres skikkelig hos ledelsen lokalt på skolene. Når rektor ved en skole rydder plass og tid til temaet, blir det fulgt opp og prioritert. Det er avgjørende at det blir lagt inn i skolens planer, og at det på denne måten får en legitim plass. Mange steder drives riktignok elevprogrammer som *Venn1* og *STEP* av lokale ildsjeler ved skolene, men dersom satsingen mangler forankring hos skoleledelsen vil den lett kunne nedprioriteres.

8.3 Fokusgruppeintervju med skoleledere, lærere og ressurspersoner involvert i skolesatsningen

8.3.1 Rekruttering og gjennomføring

I følge prosjektbeskrivelsen skulle det gjennomføres fokusgruppeintervju sent høsten 2008 i to av de fylkene som var satsningsfylker for *Psykisk helse i skolen* i 2007/2008. Gruppen skulle bestå av skoleledere, lærere, ressurspersoner og prosessledere som har vært involvert i skoleprogrammene. Gruppen skulle rekrutteres ved en skriftlig henvendelse til skoler som har vært involvert i skolesatsningen ved å ha gjennomført *Hva er det med Monica?* og minst ett av elevprogrammene.

Det viste seg å være vanskeligere å rekruttere informanter til disse intervjuene enn vi hadde forventet. Det var litt ulike begrunnelser fra skolene for hvorfor de ikke ville delta på intervju, men i hovedsak handlet det om at deltakelsen i *STEP* og *Venn1* ikke hadde ført til forventet aktivitet rundt temaet psykisk helse. Man opplevde i liten grad å ha nok erfaringer med satsingen til å kunne si noe fornuftig om hvordan det hadde fungert, og hvilke effekter den eventuelt skulle ha hatt.

På flere av skolene hadde prosjektet vært knyttet til en enkeltperson (ildsjel) som ikke lenger var ansatt ved skolen, og ingen nye hadde tatt på seg/fått i oppgave å videreføre satsingen. En annen forklaring på hvorfor det var vanskelig å få intervjuavtaler kan være at vi tok kontakt tidlig på høsten (august-oktober), og at noen av skolene derfor fortsatt ikke hadde klare planer for hvordan de skulle jobbe med psykisk helse gjennom skoleåret. Når det gjelder *STEP*, ligger en del av forklaringen i at programmet ikke lenger gjennomføres som valgfag, og at det derfor er en nedgang i antall skoler som faktisk kjører dette programmet.

Omsider fikk vi imidlertid samlet data ved å kombinere fokusgruppeintervjuer og enkeltvis telefonintervju, noe vi mener tilfredsstillende våre databehov for denne delen av evalueringen. Vi fikk avtale om fokusgruppeintervju ved én av skolene i utvalget vårt som har lang erfaring med å gjennomføre *Venn1*. I tillegg ble det gjort telefonintervju, fortrinnsvis med helserådgiver eller representant for ledelsen, ved et par skoler som har kjørt *Venn1* tidligere. Vi gjorde tilsvarende telefonintervju med fire ulike skoler som drev *STEP* eller hadde erfaringer med dette fra tidligere.

8.3.2 Informanter

Deltakerne i fokusgruppen ved *Venn1*-skolen bestod av følgende personer: rektor, helsesøster og to lærere som hadde vært involvert i arbeidet med *Psykisk helse i skolen*. I tillegg intervjuet vi en helserådgiver og en rådgiver ved to ulike skoler angående *Venn1* per telefon.

Erfaringer fra *STEP* ble samlet fra fire ulike skoler som enten drev *STEP* aktivt, eller hadde gjennomført programmet tidligere. På to av skolene intervjuet vi rektor, og på de resterende to skolene intervjuet vi helserådgiver/helsesøster angående *STEP*.

8.3.3 Tema

Tema til diskusjon i intervjuet var:

- Målsettinger/målformuleringer sett fra skolens ståsted
- Forventninger til deltakelsen i programmene
- Situasjonsbeskrivelse/problemoppfatning sett fra skolens ståsted
- Virkemidler og valg/bortvalg av virkemidler
- Om prosjektets plassering i skolens øvrige virksomhet og virkemidler, hvordan det inngår i øvrig arbeid i skolen/skolens arbeid med skoleutvikling
- Hvorfor deltar skolen?
- Erfaringer fra gjennomføringen

8.3.4 Resultater fra intervjuene

8.3.4.1 Erfaringer med skoleprogrammet *Venn1*

De skolene vi har vært i kontakt med angående erfaringer med *Venn1* rapporterer i all hovedsak at de er fornøyd med opplegget. Det understrekes at programmet blir gjennomført på en god måte, og at det forbygger fordommer og øker både bevissthet og kunnskapsnivå hos elevene med hensyn til psykisk helse. Ved en av skolene der vi snakket med en helserådgiver var vedkommende imidlertid litt bekymret for at *Venn1* i for sterk grad har hatt et problem- og sykdomsfokus. Et slikt fokus kan føre til en forståelse av at problemer i skolemiljøet skyldes problem hos enkeltelever, og at skolen som organisasjon ikke hadde en jobb å gjøre her. Bekymringen ble knyttet til hvordan en tenkte og jobbet i forhold til frafall i videregående (fracfall som et individuelt problem). Utover dette blir det vist til positive evalueringer fra elever som har deltatt, og spesielt fremhevet ble fokuset på sosial kompetanse i forhold hvordan man kan være en god venn når noen sliter og har det vanskelig. Alle vi snakket med om *Venn1* fremhevet også de unge programlederne fra Mental helse som svært dyktige, og tilla dette stor betydning for at programmet har fått så gode evalueringer fra elevene.

Det virker som om deltakerskolene synes programmet er lagt opp på en god måte, og finner det positivt at det er avgrenset i tid. Tidsavgrensningen gjør at programmet ikke legger for mye beslag på tid og ressurser, slik at terskelen til å få programmet plassert inn i en ellers travel skolehverdag er lav. Det er gjerne helserådgiver eller helsesøster som har introdusert programmet ved skolen, og det framstilles som en utfordring å få *Venn1* forankret på lærer- og ledelsesnivå.

Et skoleeksempel på Venn1

I det følgende presenterer vi resultater fra et fokusgruppeintervju ved en mindre videregående skole med flere års erfaring med *Venn1*. Vi snakket her med avdelingsleder (rektor), helsesøster og to lærere som hadde erfaring fra flere års gjennomføring av programmet ved skolen.

Vi besøkte en mindre videregående skole med beliggenhet i en mindre lokalsamfunn. Skolen hadde rundt 100 elever, hovedsakelig fordelt på studieretninger i allmennfag og yrkesfag (bygg og anlegg). Lærerpersonalet besto av ca. 16 personer. Skolen hadde få eller ingen hybelboere, og den hadde sterk støtte i lokalsamfunnet fordi den ble oppfattet som en viktig institusjon for bygdesamfunnet. Rektor fremhevet innledningsvis at han kjente lokalsamfunnet godt (født og oppvokst der) og hadde en klar mening om at "det lille og tette bygdesamfunnet", som tradisjonelt hadde tatt i mot få impulser utenfra, hadde en befolkning som hadde høy forekomst av psykisk vansker og problemer. Dette var også bakgrunnen for at han i utgangspunktet var svært positiv til at skolen skulle delta i satsingen på psykisk helse.

Skolen har praktisk talt nesten ingen tilfeller av frafall å vise til de siste årene. Rektor og lærerne mener årsakene til dette er det faktum at de er en liten skole som har mulighet for tett oppfølging av den enkelte elev. Videre at de har satset svært mye på å gripe fatt i mulige problemer tidlig, og gjennom en uformell organisering søke å løse disse sammen med elevene før de blir for store. God kjennskap til alle elevene og lav terskel for å ta kontakt med foreldre/foresatte, helsesøster, barnevern eller andre faginstanser når det oppstår vansker, var en hovedforklaring på det lave frafallet ved skolen. Rektor understreker her at en rett og slett tenker at elevene må kunne fungere, deretter kan en satse på fag. Selv om skolen kan vise til flere år uten frafall i elevflokkene, har de hatt tilfeller der elever har brukt ett år ekstra for å klare å fullføre. Skolen søker å legge opp tilpasset undervisning for elever som eksempelvis sliter med psykisk sykdom, målsettingen er at de uansett skal fullføre. Også her understreker lærerne fordelene med at en er en liten enhet, at en kjenner elevene og har mulighet til å lage individuelt tilpassede opplegg.

Gjennomføring av programmene

Skolen gjennomført *Venn1* gjennom de siste fem årene, så de har etter hvert fått mye erfaring med hvordan disse programmene fungerer. Skolen har ikke benyttet seg av *VIP*, men kjører *Venn1* hver høst for førsteårselever. I så måte går skolen litt utenom det fastsatte programmet anbefalt av organisasjonene bak skoleprogrammet (først *VIP* og deretter *Venn1* eller *STEP*). Helsesøster var usikker på om de ønsket å skifte eller endre opplegget ved å introdusere *STEP* eller andre programmer med bakgrunn i lang og god erfaring med *Venn1* for førsteårselever, men hadde registrert at det anbefalte opplegget for programmene for psykisk helse i skolen var endret, og var innforstått med at dette kanskje betydde at de også måtte endre på dette.

Ved denne skolen har altså *Venn1* vært fast post på planen hver høst for førsteårselevne. Både ledelse, helsesøster og lærerne som vi intervjuet ved skolen, ga gjennomgående positive vurderinger av opplegget og gjennomføringen av programmet. Det er primært helsesøster i samarbeid med kontaktlærerne som tilrettelegger det praktiske for besøket av Mental Helses representanter. Det ble understreket av erfaringene med opplegget var gode, og at elevenes evaluering av *Venn1* også gjennomgående hadde vært positive. Vi får inntrykk av at skolen etter hvert har opparbeidet seg en viss rutine med gjennomføringen av programmet. Gjennom å gi *Venn1* til førsteårselever ønsker de å sette fokus på psykisk helse tidlig i skoleløpet. Det understrekes at elevene også er kjent med problemstillingene som tas opp fra tidligere - gjennom tilsvarende programmer som kjøres i barne- og ungdomsskole.

Rektor understreket at *Venn1* programmet bidrar til en ønsket utvikling ved skolen knyttet til åpenhet rundt psykisk helse. Han fremhevet at de satset på å få til et "med en gang løsende"

miljø ved skolen, som skal være minst mulig formelt, og der en griper fatt i vanskene før de blir for store. Som et ledd i dette så han skolens deltakelse i programmet *Venn1*.

Forankring

Ved skolen var *Venn1* programmet forankret gjennom at det hvert år ble satt på skolens årsplan. Gjennom å sette av dager og tid til programmet, ble det ikke satt spørsmålsteget ved deltakelsen i programmet av skolens personale, selv om årsplanen forøvrig var under diskusjon hvert år. Lærerne som deltok på intervjuet mente at til tross for at de nok har kolleger ved skolen som er kritiske til at det brukes tid til andre ting enn fag i skolen, forholder alle seg lojalt til programmet når ledelsen og et flertall i personalet ønsket *Venn1* på planen.

Vi spurte videre i hvilken grad *Venn1* var satt inn i en sammenheng ved skolen, om det var andre ting som bygget opp under det ved skolen. Rektor mente at deltakelsen i *Venn1* var en del av skolens arbeid med "det hele mennesket". Skolen har et godt system for elevsamtaler og elevvurdering, og legger til rette for å følge opp vanske og problemer som gjerne kom fram i lyset i forbindelse med *Venn1*. Slik sett mente rektor at *Venn1* fungerer i forhold til å ufarliggjøre et problemfelt som kan være vanskelig for noen få elever, gjennom at *Venn1* blir en del av diskusjonen for alle elever. Det er en del av det allmenndannende i utdannelsen, så programmet setter det bare i gang, men gjennom systemet med elevsamtaler kan det følges opp for enkeltelever.

Tidligere har ikke skolen informert noe spesielt på forhånd om *Venn1* programmet annet enn at det har stått på planen. Men på bakgrunn av at det nylig (høsten 08) var kommet skriv fra Mental Helse om at skolene burde informere om programmet i forkant, hadde helserådgiver vært rundt de klassene som skulle ha *Venn1* denne høsten og gitt informasjon. Både lærere og helserådgiver mente dette var bra, slik at elevene hadde en større forståelse av hva *Venn1* gikk ut på i forkant av deltakelsen. I informasjonen lå det også en forberedelse på at dette også kan oppleves som tøft eller vanskelig for noen, og at det vil være lærere der og nærheten dersom det skulle være noe. Skolen har imidlertid ikke hatt erfaringer med at elever har måtte forlate opplegget eller ikke mestret å være til stede, men en har likevel ønsket å være forberedt på at noe slikt kan skje. Dette handler, slik vi forstår det, om at representantene fra Mental Helse gjerne har ganske sterke fortellinger de bidrar med under *Venn1*, men også om at deltakelsen i gruppeoppgaver, praktiske øvelse og rollespill kan være krevende for ungdommene.

Vurderinger av innholdet i programmet:

På bakgrunn av at denne skolen har valgt å kjøre *Venn1* i såpass mange år, er det ikke overraskende at programmet er svært positivt vurdert av både ledelse og lærere. Det blir fremhevet at som en styrke ved *Venn1* at det er en brukerorganisasjon som står bak opplegget, og at en ikke kunne ha fått til å lage et tilsvarende opplegg for elevene kun ved hjelp av skolens personale. Stoffet som formidles om psykisk helse går inn hos elevene og berører dem på en helt annen måte enn om det skulle ha vært overlatt til lærere eller helserådgiver ved skolen. Det at representantene fra Mental Helse også er ganske unge vektlegges også stor betydning i denne sammenheng. De fremstår som "helt vanlige" unge mennesker noe som i seg selv bidrar til å nyansere og utvide forståelsen, kanskje forhindre mytedannelser og tabuer om av hva som er psykisk helse, psykiske problemer og sykdom. Videre var hele gruppa enig om at tema som ble tatt opp av Mental Helse var allmenngyldige tema, konkrete og greie ting som en kan komme opp i, for eksempel på en fest eller i andre ganske situasjoner.

Tema til diskusjon i *Venn1* ble også fremhevet som faglig relevant, eksempelvis knyttet til evne til å fortolke litteraturtekster, men også relevans i alle typer samfunnsfag. I tillegg ble

det også argumentert for at kunnskap om psykisk helse kan ha relevans innenfor yrkesfag, i det å få til gode og velfungerende arbeidsmiljø.

Venn1 som foreldrefri sone?

Skolen har i liten grad involvert foreldrene i forhold til opplegget rundt programmet, det er heller ikke informert spesielt til foreldrene om *Venn1* eller skolens satsing på psykisk helse. Både lærere og rektor mente at dette kanskje ikke var noe skolen nødvendigvis behøvde å informere og involvere foreldrene så mye i, mens helserådgiver i større grad mente at en kanskje burde ha informert foreldrene. Rektor var imidlertid usikker på om det var en god ting å informere foreldrene om akkurat dette, han synes at skolen skal kunne operere på en fordomsfri måte overfor elevene, og unngå at det legges føringer på elevene.

Elevene starter på *Venn1* med blanke ark, uten forutbestemte meninger fra foreldrene om hva de syns eller tenker om opplegget. Lærerne og rektor mente også at i mange sammenhenger i videregående skole er det et poeng i seg selv å frigjøre elevene litt fra foreldrene. Selv om foreldrene kan være viktige støttespillere, kan de også være en del av noen av problemene som ungdom kan oppleve. Lærerne vi intervjuet mente at elevene i videregående er i en livsfase der de også skal løsryves fra foreldrene, og at skolen skal være til hjelp her. Med bakgrunn i en slik argumentasjon mente en altså på denne skolen at det var viktig at elevene fikk reagere slik de selv ville på eksempelvis *Venn1*, uten formaninger eller positive eller negative anbefalinger hjemmefra. Det ble også fremhevet at noen elever opplever skolen som en "friarena" fra hjemmet, og at det er viktig for disse elevene å ta vare på dette. Dersom foreldre derimot tar kontakt og ønsker dialog med skolen om elevens situasjon, blir det en annen situasjon der skolen bør møte foreldrene og bruke tid og ressurser på dette.

Venn1 skaper kompetansebehov om psykisk helse hos lærerne

Lærerne fortalte at de hadde erfaring med at det skjer noe med elevene etter *Venn1*-programmet; det blir enklere for dem å ta opp vanskelige ting om seg selv eller si fra dersom de er bekymret for medelever. Et økt fokus på psykisk helse gjennom elevprogrammet *Venn1*, slik vi finner det ved denne skolen, skapte derfor et kunnskapsbehov hos lærerne.

Spesielt kontaktlærere kunne i etterkant av programmet havne i en del vanskelige samtaler, der enkelte lærere følte på at kompetansen som lærer ble for liten. Dette til tross for at mange lærere mener de er i stand til å vurdere når de må trekke inn annet fagpersonale. Likevel er det noen gråsoner her som er vanskelige – f. eks. i forhold til hvordan lærere skal møte elever som sliter og hvordan de møter deres venner. Her mente lærerne at det var et behov for å bli mer profesjonelle – også i forhold til å vite når en skulle gi fra seg ansvaret til hjelpeapparatet. Det ble understreket at det ikke nødvendigvis var behov for store og omfattende kompetansehevningsopplegg, men noen konkrete og gode hjelpemiddel for hvordan en håndterer vanskelige samtaler, ville ha vært bra.

Vi ser her hvordan lærerne etterlyser bedre kompetanse på dette med psykisk helse som en følge av *Venn1*-programmet. Lærerkurset *Hva er det med Monica?* ble i denne sammenhengen nevnt av helsesøster som et relevant og mulig tilbud til lærere i denne sammenheng.

8.3.4.2 Erfaringer med skoleprogrammet STEP – ungdom møter ungdom

To av skolene vi hadde kontakt med har i tidligere år brukt *STEP*-programmet, men hadde nå bestemt seg for ikke å forsette. Ved den ene skolen var begrunnelsen at en opplevde liten interesse hos elevene, og at det rett og slett ikke var mange nok til å drive det. Denne skolen hadde derfor, i følge helserådgiver, bestemt seg for heller å satse på egne trivselsfremmende tiltak for å skape et godt psykososialt miljø blant elevene. En slik satsing på det psykososiale skolemiljøet var imidlertid forstått som en slags videreføring av *STEP*

ved denne skolen, selv om programmet ikke ble drevet "etter boka" og at de heller ikke hadde *STEP* som et tilbud til elevene dette skoleåret.

Ved den andre skolen var det mye den samme begrunnelsen, men her hadde også den personen (rådgiver) som tidligere hadde hatt ansvar for *STEP* ved skolen, sluttet, og det var ingen som hadde grepet fatt i utfordringen med å videreføre programmet.

STEP-programmets ramme falt bort med Kunnskapsløftet

Ingen av skolene vi var i kontakt med var negative til *STEP*, tvert i mot ble programmet fremhevet som svært positivt. Programmet blir sett på som spesielt bra med tanke på å skape et godt psykososialt arbeidsmiljø på skolen mellom elever og mellom lærere og elever, samt senke terskelen for å søke hjelp hos hverandre eller i hjelpeapparat.

Det ble i det hele tatt fremhevet at mange av grunntankene i *STEP - ungdom møter ungdom* var gode, men at det var krevende å få kontinuitet fra år til år. Mens *STEP* tidligere var tilbudt som valgfag til elevene, har det med innføringen av Kunnskapsløftet falt bort. Når *STEP* ikke lenger har noen fast ramme som valgfag, kan det virke som programmet krever en stor grad av egeninnsats og interesse fra skolen og fra elevene. Vi får derfor inntrykk av at dersom det skal fungere etter hensikten, må skolen være innstilt på å sette av nok tid og ressurser til dette. *STEP* oppleves nok også som et mer ressurskrevende program sammenliknet med eksempelvis *Venn1* eller *VIP* som er mer avgrenset i tid. *STEP* forutsetter at skolen selv eier og driver programmet selv, og det kjøres gjennom hele skoleåret.

Kanskje satser vi videre...

En av *STEP*-skolene hadde, på det tidspunkt vi hadde kontakt med dem (oktober 08), ennå ikke bestemt seg for om de skulle satse videre på programmet ut året. Usikkerheten var knyttet til om de kunne prioritere dette ut fra ressursituasjon, tid og andre krav som skolen opplevde påtrykk om. I samtale med rektor fikk vi inntrykk av at skolen tidligere hadde gode erfaringer med *STEP* og at det hadde betydd mye for skolens læringsmiljø å ha dette programmet. Det var også en god del usikkerhet om hvordan programmet skulle drives videre og hva en skulle ha mest fokus på. I det hele tatt fikk vi en forståelse av at *STEP*-programmet var blitt liggende brakk og at saken kanskje ikke hadde første prioritet.

Et skoleeksempel på hvordan STEP kan bidra til et godt læringsmiljø som forbygger frafall

Denne skolen har gjennom flere år arbeidet med *STEP*, og har valgt å satse videre på programmet både gjennom elevgrupper, egen miljøarbeider og gjennom et eget team bestående av tre personer (rektor og lærere). Teamet har spesielt ansvar for å fange opp elever som har vansker og kan eksempelvis dra hjem og hente elever som ikke dukker opp på skolen. Denne skolen kan også vise til gode resultater med hensyn til svært lav frafallprosent. Her har Voksne for Barn i starten av skoleåret vært til stede og holdt samlinger/kurs både for personale og for elever. Fokus har da vært på relasjoner lærer/eleve og på relasjoner mellom elever. En har jobbet med begrepet "drømmeskolen" og "drømmeklassen" - gjennom å fokusere på hvordan både lærere og elever ønsker at det sosiale miljøet på skolen skal være. Dersom det seinere i skoleåret oppstår uheldige episoder eller problemer bruker en arbeidet med "drømmeskolen/klassen" til å gå tilbake til hvordan en egentlig ønsker at ting skal være. På mange måter er dette et eksempel på en skole som har et høyt bevissthetsnivå knyttet til mulighetene som ligger i å skape et godt arbeidsmiljø for læring. Det er mulig at et slikt høyt bevissthetsnivå, samt en solid forankring både hos elever, ledelse og lærere, er en forutsetning for å kunne nyttiggjøre seg *STEP*-programmet som en positiv drivkraft. Her har man fått til et opplegg som ikke bare gir små aha-opplevelser på én kursdag, men som er et hjelpemiddel til å skape et bedre læringsmiljø gjennom hele skoleåret.

8.4 Telefonintervju med nasjonale aktører i skolesatsingen

8.4.1 Rekruttering og gjennomføring

Nasjonale aktører involvert i *Psykisk helse i skolen* ble bedt om å la seg intervju som nøkkelinformanter for å gi innsikt i og bakgrunnskunnskap om hvordan det tenkes og jobbes med skolesatsningen på nasjonalt nivå. Det ble gjennomført fire telefonintervju med nasjonale aktører i satsningen.

8.4.2 Informanter

Følgende informanter ble intervjuet;

- Representant fra Utdanningsdirektoratet
- Representant fra Voksne for barn (om *STEP*)
- Representant fra Mental Helse (om *Venn 1*)
- Representant fra Stiftelsen Psykiatrisk Opplysning (om *Hva er det med Monica?*)

Også Helsedirektoratet og sekretariatet for *Psykisk helse i skolen* ble forespurt om intervju, men her var det dessverre ikke mulig å få til en avtale innefor tidsfristen for første delrapport.

8.4.3 Tema

I intervjuene ble forankring, samarbeid og samordning i og av satsningen på psykisk helse i skolen diskutert.

Programmene i satsingen er ment å følge prinsipper for opplæringen i Kunnskapsløftet som omfatter både læreplanverkets generelle del og læringsplakaten. Sekretariatet for satsingen *Psykisk helse i skolen* viser også til at programmene oppfyller sentrale kompetansemål fra Kunnskapsløftet, som f.eks. sosial, digital og muntlig kompetanse. Videre knyttes programmene til flere planer og satsinger:

- Strategi for læringsmiljø i grunnopplæringen
- Prinsipper for opplæringen i Kunnskapsløftet
- Opplæringsloven § 9A
- Manifest mot mobbing
- Regjeringens strategiplan for barn og unge; "Sammen om psykisk helse" (2003)
- Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999 – 2008

Av konkrete spørsmål som ble stilt representantene var:

- I hvilken grad og på hvilken måte arbeider dere med å forankre disse planene og satsingene inn i programmene som drives ute i skolen?
- Hvilke utfordringer, sett fra deres ståsted, er knyttet til forankring av eksisterende planer og satsinger inn i arbeidet med psyk. helse i skolen?
- Hvordan ser dere på programmene i satsingen i forhold til ønskede effekter av satsingen?

I tillegg hadde vi noen egne spørsmål til representantene for programmene (*Venn1*, *STEP* og *Hva er det med Monica?*)

- Hva mener dere fungerer godt i dag?
- Hva må forbedres?
- Hvilke planer har dere fremover knyttet til organisering og satsing med programmene?

8.4.4 Resultater fra intervjuene – en oppsummering

Under følger en oppsummering av resultatene fra telefonintervjuer med nasjonale aktører:

- Gjennomgående i disse intervjuene kommer det fram en bekymring over dagens situasjon i videregående skole, der tidspress for lærere (fokus på effektivitet, læringstrykk og resultater) gjør det stadig vanskeligere å få etablert en forståelse for betydningen av å satse på psykisk helse.
- Økning av frafall i videregående skole tyder på at det samtidig er et stort behov for å satse på forebyggende arbeid knyttet til psykisk helse.
- Kunnskapsløftet ser ikke ut til bli fortolket på en slik måte i skolene at det i noen særlig grad åpnes opp for en satsing på psykisk helse, med andre ord gir Kunnskapsløftet liten "drahjelp" her. Dessuten har bortfall av valgfag i Kunnskapsløftet gjort satsingen vanskelig, spesielt for *STEP* som tidligere var et valgfag.
- En utfordring fremover for alle programmene og for satsingen som helhet er å oversette innholdet i programmene, bruke mer skolenære begreper som gjør at tema i større grad oppleves og blir forstått som relevante for skolehverdagen.
- En fellesnevner for programmene er at en ser problemer knyttet til forankring på skolene. Holdninger til satsingen på psykisk helse hos skolens ledelse og toneangivende deler av lærerpersonalet er avgjørende for om programmene vurderes å ha en positiv effekt på læringsmiljøet. Når programmene er godt forankret hos ledelsen, og dermed også integrert som del av eksisterende planer og retningslinjer for undervisningsarbeidet i skolen, så vurderes også psykisk helse som legitimt og relevant for skolehverdagen.
- En annen felles erfaring fra programmene er at når psykisk helse blir knyttet til læringsmiljø på skolene forstås det som avgjørende for å oppnå gode læringsresultater hos flest mulig elever, og som sentralt i forhold til å forbygge arbeidsmiljøproblemer og frafall. Når forankring mangler henger skoleprogrammene ofte på enkeltpersoner og da gjerne "ildsjeler", satsingen blir da mer avgrenset og gjerne forstått som noe som ikke har noe med skolen å gjøre. Psykisk helse blir noe som helsesøster eller rådgiver driver med, og som ikke kobles til læringsmiljøet direkte.

9 Referanser

Andersson, H.W., Kaspersen, S. L., Bjørngaard, J.H., Bungum, B., Ådnanes, M., Buland, T. (2009). Psykisk helse i skolen - Effektevaluering av opplæringsprogrammene *Hva er det med Monica?, STEP - ungdom møter ungdom og Venn1.no*. Delrapport A. Rapport SINTEF A10362.

Aarø, L., Haugland, S., Hetland, J., Torsheim, T., Samdal, O. og Wold, B. (2001): *Psykiske og somatiske plager blant ungdom*. Tidsskrift for Den Norske Lægeforening Nr. 25/2001;121.

Cunningham, E.G., Brandon, C.M., & Frydenberg, E. (2002). Enhancing coping resources in early adolescence through a school-based program teaching optimistic thinking skills. *Anxiety, Stress and Coping*, 15/4, 369-381.

Goodman, R.(1999). The extended version of the Strength and Difficulties Questionnaire as a guide to child psychiatric caseness and consequent burden. *J Child Psychol Psychiatry*, 40, 791-799.

Heyerdahl, S. (2003). SDQ- Strengths and Difficulties Questionnaire: En orientering om et nytt spørreskjema for kartlegging av mental helse hos barn og unge, brukt i UNGHUBRO, OPPHED og TROFINN. *Norsk Epidemiologi*, 13, 127-135.

Lund, M.K.Ø., Skretting, A., Lund, K.E. (2007): Rusmiddelbruk blant unge voksne, 21-30 år. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1998, 2002 og 2006. SIRUS-rapport. Oslo.

Markussen E., Lødding, B., Sandberg, N. og Vibe, N. (2006): Forskjell på folk – hva gjør skolen? Valg, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9 749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner tre og et halvt år etter. NIFU-STEP. Rapport 3/2006, Oslo.

Pössel, P., Baldus, C., Horn, A.B., Groen, G., & Hautzinger, M. (2005). Influence of general self-efficacy on the effects of school-based universal primary prevention program of depressive symptoms in adolescents: a randomized and controlled follow-up study. *Journal of Child Psychology*, 46, 982-994.

Skretting, A. (2007): Ungdoms bruk av rusmidler. Hovedresultater fra de årlige ungdomsundersøkelsene 1968-2007. SIRUS-rapport. Oslo.

Van Roy, B., Grøhold, B., Heyerdahl, S. og Clench-Aas J. (2006). Self-reported strengths and difficulties in a large Norwegian population 10-19 years. *European Child and Adolescent Psychiatry* 15, 189-198.

Vollebergh, W., Van Dorsselaer, S. Monshouwer, K., Verdurmen, J., Van der Ende, J. og Bogt, T. (2006): Mental health problems in early adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41, 156-163.

Øren, A., og Bakken, I.J. (2007): Pengespill og pengespillproblemer i Norge 2007. SINTEF, Rapport A3961. Trondheim.